

INKOON SISÄSAARISTON

KULTTUURIMAISEMAN OMINAISPIIRTEET, UHAT JA MAHDOLLISUUDET

Aalto-yliopisto
Insinööritieteiden korkeakoulu
Arkkitehtuurin laitos
Maisema-arkkitehtuuri
MA-94.3344 Kulttuurimaiseman hoito ja suojelu, studio L
SL 2011

Harjoitustyö
Kaisa Laine

Kannen kuvat:

Valokuva Barösundin suulta marraskuussa 2011 (LK).

Vanhat kartat Barösundin suulta vuosilta 1652 (FB), 1690 (FB), 1693 (AL beo), 1767 (AL eb), 1840 (JYX 7).

Valokuva Bastön tilan rannalta. LK.

SISÄLLYSLUETTELO

JOHDANTO	5
INKOOKSÄSÄARISTO – KOHDEALUEEN ESITTELY	7
Yleistiedot ja aluerajaus	7
Työssä käytettävät käsitteet	9
Saaristovyöhykkeiden erot	9
Inkoon saariston maisemarakenne	11
Luontoalueet	12
SISÄSÄARISTON KULTTUURIMAISEMAN HISTORIA	13
Inkoon sisäsaaristo osana Uuttamaata	13
Maisema	13
Kulttuuri	13
Inkoon sisäsaaristo omana kokonaisuutetaan	14
Esihistoria	14
Muinaisjännökset	16
Historiallinen aika	18
Meriliikenne ja meriväylät	22
Pellot ja niityt	24
Inkoon sisäsaariston pellot	26
Kuvia Inkoon saaristosta	28
Kulttuurihistoriallinen inventointi Inkoon saaristossa	29
Arkeofyytit	30
Perinnemaisemat	30
INKOOKSÄSÄARISTON OMINAISPIIRTEET	31
Ominaispiirteet	31
Ominaispiirteiden säilyneisyys	31
Uhat ja säilyttämiskeinot	31
Mökkiasutus ja muu rakentaminen	32
Elinkeinojen ja saariston merkityksen muuttuminen	32
Ilmastonmuutos ja luonnontuhot	33
Kulttuurimaisema: välineet ja toimijat	34
LÄHTEET	35
Kirjalliset lähteet	35
Kuva- ja karttalähteet	36
Muut lähteet ja Internetlähteet	36
LIITTEET	37
Liite 1	37
Kiinteiden muinaisjännösten kuvaukset	37
Liite 2	39
Meriväylien perintökohteiden kuvaukset	39
Liite 3	40
Vanhat kartat 1	40

JOHDANTO

Kulttuurimaisema on ihmisen välillisen tai välittömän vaikutuksen luomaa maisemaa. Sen säilyminen vaatii ihmisen jatkuvaa työtä. Kulttuurimaisemia ylläpitävä työ on luonteeltaan hyvin vaihtelevaa. Esimerkiksi niittäminen, eläinten vieminen laitumelle, liikkuminen eri kulkuvälineillä ja rakennuksista ja niiden pihapiiristä huolehtiminen ovat joitain niistä arkisista toimista, jotka kulttuurimaisemiamme pitävät yllä.

Joskus kulttuurimaisemaa ylläpitäneet voimat loppuvat ja maisema unohtuu. Sen päälle voi rakentua uusi kerros erilaista kulttuurimaisemaa tai luonto saattaa muuttaa maiseman omakseen. Toisinaan menneet kulttuurimaisemat jättävät kuitenkin jälkeensä merkkejä, joita voidaan tarkastella tuhansienkin vuosien päästä.

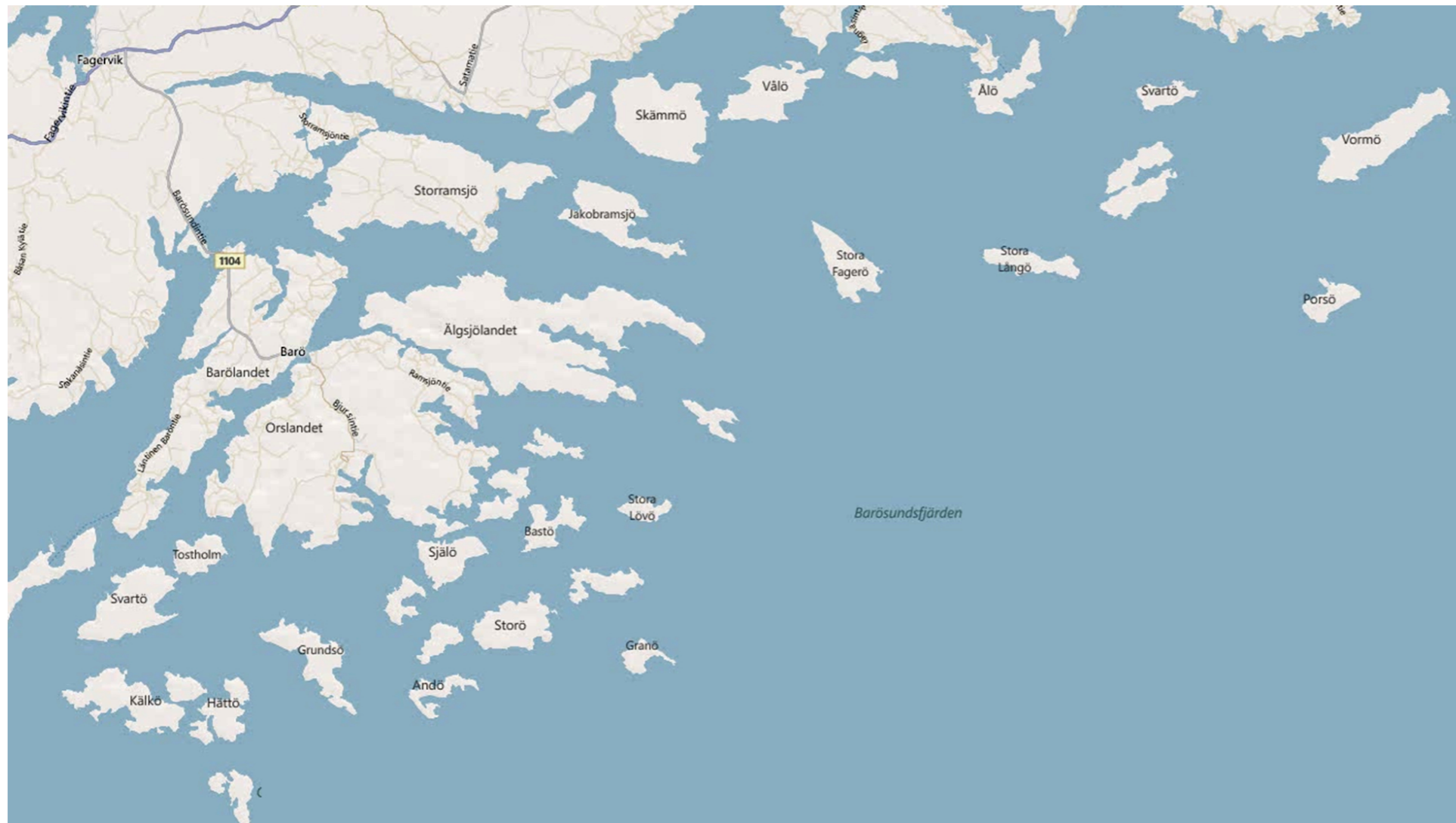
Kulttuurimaisema käsitteenä on arvovapaa, mutta menneiden ja nykyisten kulttuurimaisemien arvoja on pohdittu useissa teoksissa ja tutkimuksissa. Kulttuurimaisemien todetaan muun muassa luovan kuuluvuuden tunnetta, jakavan tietoa, lisäävän monimuotoisuutta ja tallentavan menneisyyttämme. Lisäksi ne usein kuvataan positiivissävytteisin sanoin.

Muutos on kulttuurimaisemille luonteenomaista, mutta ylläpito takaa niiden säilymisen. Toiset arvokkaista kulttuurimaisemista kestävät muutoksia paremmin kuin toiset. Jotkut saattavat kadota ikuisiksi ajoiksi, jos ylläpito on vääränlaista. Virheellisten ratkaisujen estäminen edellyttää kulttuurimaisemien inventointia, tavoitteiden asettamista ja huolellista suunnittelua.

Tässä harjoitustyössä perehdyn Inkoon sisäsaariston kulttuurimaiseman ominaispiirteisiin. Inkoon kunta houkuttaa ja houkuttelee uusia asukkaita osin myös kulttuurimaisemansa voimin. Kunnassa suunnitteilla olevan saariston osayleiskaavan onnistuminen edellyttää kaavoitusalueen arvojen tuntemista niin taloudelliselta kuin kulttuurihistorialliselta kannalta. Ominaispiirteiden selvittämisen on tarkoitus auttaa huomioimaan kulttuurimaisema jo kaavoitusprosessin alussa.

On olemassa monia tapoja toimia kulttuurimaiseman hyväksi, mutta vielä on myös ratkaisemattomia uhkia selvitettävänä. Kurssille asettamieni tavoitteiden täyttämiseksi on Inkoon sisäsaariston kulttuurimaiseman uhkia ja säilyttämiskeinoja käsittelevään osioon koottu ajatuksia ja luetteloita muidenkin kulttuurimaisemien nykyisin kohtaamista uhista ja mahdollisista keinoista suojeluksi ja hoidoksi.

Harjoitustyö on tehty Aalto-yliopiston Insinööri-tieteiden korkeakoulussa syyslukukautena 2011, ajanjaksona, joka on työmäärältään verrattavissa kuuden viikon pituiseen täysipäiväiseen työhön. Jaksoon sisältyi kaksi maastokäyntiä 22.–23.9.2011 ja 11.11.2011.

Inkoon saariston suurimpien saarten nimistö. BM.

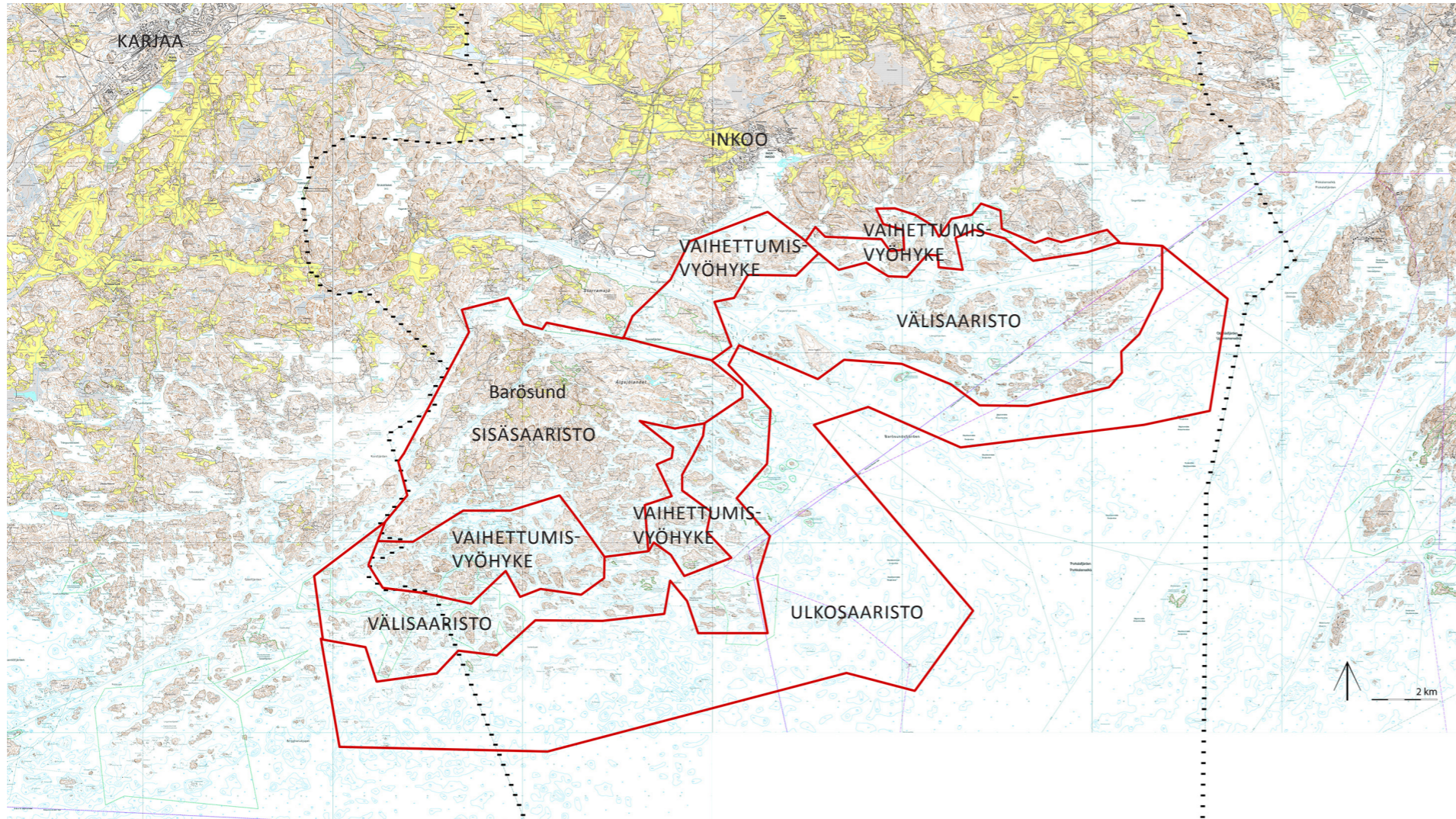

Valokuva Bastön saaren rannalta. Taustalla häämöttää päärakennus. LK.

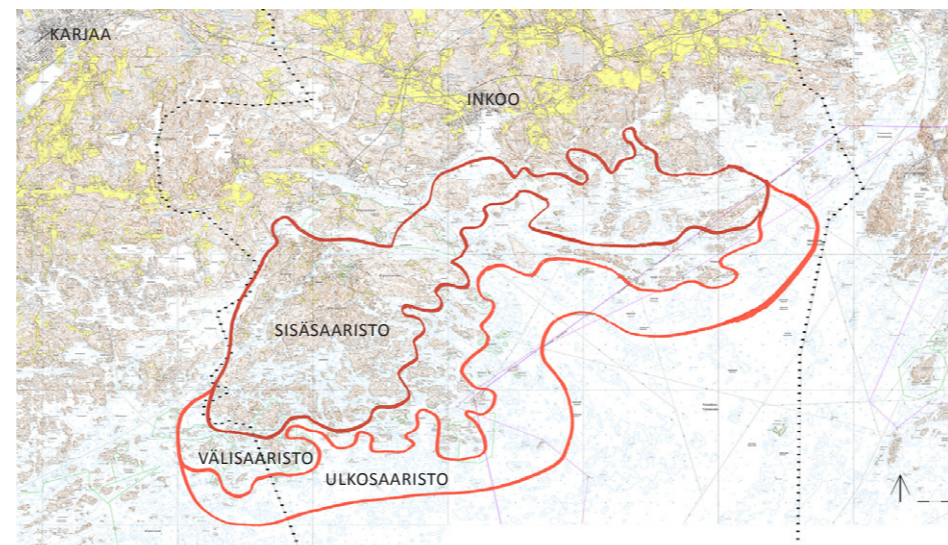

Postikortti Inkoon saaristosta Barösundista. L-U mm 8.

INKÖÖN SISÄSAARISTO – KOHDEALUEEN ESITTELY

Aluerajaus. Inkoon saaristo on erilaisia jaottelumenetelmiä hyödyntäen jaettu vyöhykkeisiin, joista tarkastelun kohteeksi on valittu sisäsaaristo. Vaihettumisvyöhykkeiksi on merkitty saariston osa-alueet, jotka voidaan luokitella joko välisaaristoksi tai sisäsaaristoksi. Vaihettumisvyöhykkeet on otettu mukaan tarkastelualueeseen. Katkoviivalla on merkitty Inkoon kunnanraja. Pohjakartta © Maanmittauslaitos, 2010. CSC.

Suurpiirteisempi aluerajaus, joka tehtiin työn alussa, mutta osoittautui työn edetessä riittämättömäksi. Pohjakartta © Maanmittauslaitos, 2010. CSC.

YLEISTIEDOT JA ALUERAJAUS

Inkoon kunta sijaitsee Uudenmaan maakunnassa noin 55 km Helsingistä länteen. Kunnan pinta-alasta yli puolet on merialueita. Kunnan yli 5 600 asukkaasta noin 56 % on ruotsinkielisiä. Noin puolet asukkaista asuu Inkoon keskustassa. Muita tärkeitä keskuksia on kuusi, joista yksi, Barösund, sijaitsee saaristossa. Saaristossa on tällä hetkellä noin 2000 kesäasuntoa ja 300 pysyvää asukasta.

Kohdealueena on Inkoon kunnan sisäsaaristo. Aluerajauksen määrittely ei perustu suoraan suunnitteilla olevaan osayleiskaavaan (kartta alla), vaan rajaus on tehty maisemallisten rajojen mukaisesti. Perusteena on työn tarkastelunäkökulma eli kulttuurimaisema ja sen etu. Rajauksen ulkopuolelle on jätetty maankohoamisen myötä mantereeseen liittyneet entiset saaret. Rajaukseen on vaikuttanut myös sen tekijän vähäiset kokemukset saaristoista ja niiden luonteesta.

Inkoon kunta omistaa jonkin verran maa-alueita sisäsaaristossa. Vantaan kaupunki omistaa virkistysalueen Bjursissa ja Uudenmaan virkistysalueyhdistys ry pienemmän virkistysalueen Orslandetilla. Lisäksi Helsingin kaupunki omistaa Älgsjölandetin virkistysalueen. Loput maasta on yksityisten ihmisten tai yritysten omistuksessa. Sisäsaaristossa on voimassa 2.6.1992 vahvistettu yleiskaava, jonka lisäksi alueella on kymmenkunta pienimuotoista ranta-asema-kaavaa. (Lindberg, 2010)

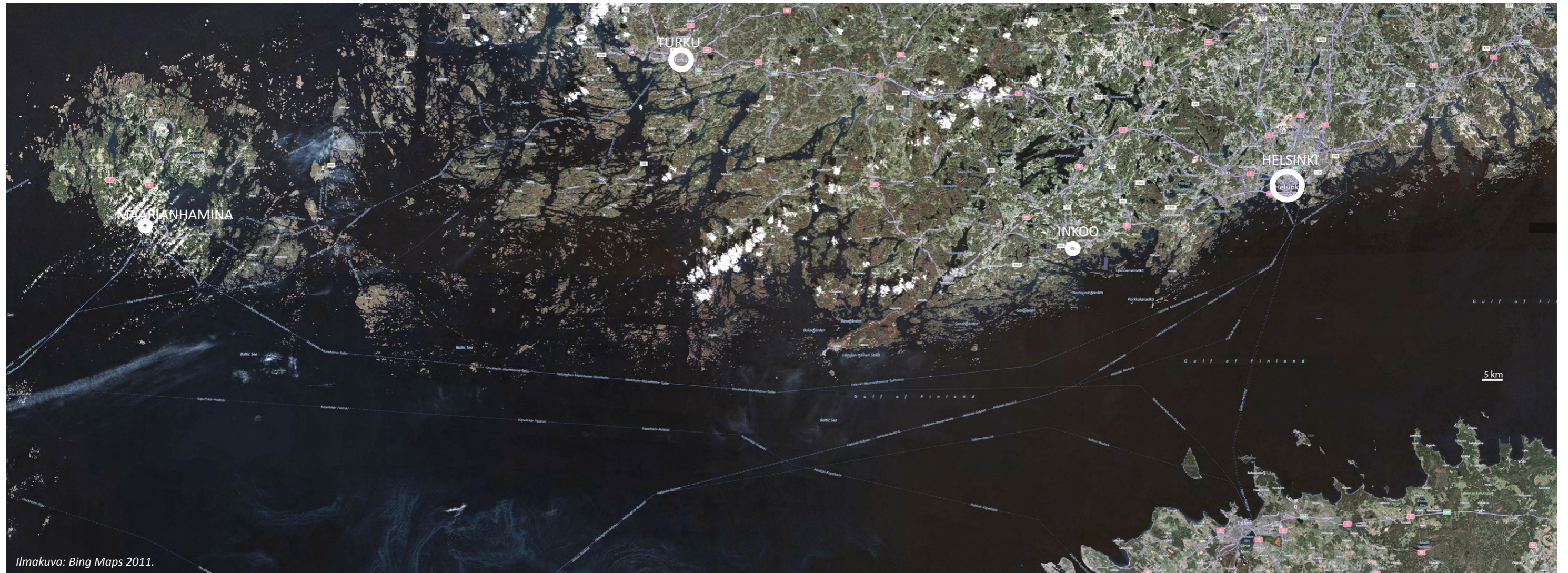
Kulttuurimaisemaa tarkastellaan esihistoriallisesta ajasta 1900-luvun puoliväliin, jolloin mökkiasutus saarilla lisääntyi nopeasti. Esihistoriallisesta ajasta ei Inkoon sisäsaaristossa ole paljoa merkkejä, mutta sen tarkastelu auttaa ymmärtämään kulttuurimaiseman syntyä ja kehitystä nykypäivänä.

Inkoon sisäsaariston osayleiskaavan osallistumis- ja arviointisuunnitelmassa esitetty ehdotus kaavoitustyön alueista ja vaiheistuksesta. Lindberg, 2010.

Koska saaristo poikkeaa monilta osin mantereen maisemasta, selvitetiin työn aluksi saariston ominaispiirteitä ja saariston luonteeseen vaikuttavia tekijöitä yleisellä tasolla. Saaristotyyppejä havaittiin olevan hyvin erilaisia ja Suomen saaristolla olevan maailman mittakaavassa aivan erityisiä piirteitä ja arvoja. Seuraavilla sivuilla on esitelty tehtyjä havaintoja kuvamateriaalin avulla ja määritelty kohdealueena olevan sisäsaariston ominaispiirteet verrattuna muihin saaristovyöhykkeiden alueisiin.

Saariston yleispiirteisen tarkastelun jälkeen perehdytään Inkoon saariston maisemarakenteeseen ja kulttuurimaiseman historiaan.

Ilmakuva: Bing Maps 2011.

Ilmakuva Suomen eteläisestä rannikosta. Inkoon saaristo on osa Hankoniemen ja Porkkalanniemen väliin jäävää melko pienipiirteistä ja tiivistä saariryhmää, joka on jakautunut murrelinjojen mukaisiin osa-alueisiin. Verrattaessa Inkoon lähisaaristoa esimerkiksi Turun saaristoon voi huomata kuinka suuria eroja saaristojen luonteissa voi olla. Kuvan alalaidassa näkyy lisäksi Viron pohjoisranta, jonka edustalla saaria ei juuri ole. Kuva BM.

TYÖSSÄ KÄYTETTÄVÄT KÄSITTEET

Saaristo on meriveden erottamien maa-alueiden, **saarien**, muodostama kokonaisuus irrallaan mannermaasta.

Sisäsaaristo on se osa saaristoa, jossa maata on vettä enemmän eikä näköyhteyttä avomerelle enimmäkseen ole. Sisäsaaristosta poikkeaa **mannersaaristo**, jonka saaret ovat niin suuria, ettei niitä välttämättä havaitse saariksi ja vesimäärä on maa-alaan verrattuna sisäsaaristoakin vähäisempi.

Maisema on ympäristökokonaisuus, johon vaikuttavat muun muassa geomorfologia, ekologia, luontotyytit, kulttuurihistoria, havainnoitsija ja ajankohta.

Kulttuurimaisemassa näkyy ihmisen toiminnan ja sen tulosten sopeutuminen maisemaan kaikessa kauneudessaan tai kauheudessaan. Kulttuurimaisema voi sisältää useita kulttuuriympäristöjä.

Kulttuuriympäristö on kulttuurimaisemaa usein pienialaisempi alue, jolla on kulttuurihistoriallisia ominaispiirteitä. Kulttuuriympäristöt koetaan usein miellyttäväksi ja arvokkaiksi.

Arkeologinen kulttuuriympäristö on kerroksellista ja vaikeasti havaittavaa kulttuuriympäristöä. Siinä kulttuuria ylläpitävät voimat ovat lakanneet vaikuttamasta, mutta merkit menneestä kulttuuriympäristöstä ovat löydettävissä. Arkeologinen kulttuuriympäristö voi yhä näkyä pohjana nykyisessä maankäytössä ja kulttuuriympäristöissä.

Perinnemaisemat ovat elinkeinojen ja niihin liittyvien toimien sekä alkutuotannon, kuten maatalouden, metsästyksen tai kaivostoiminnan muovaamia esteettisesti arvokkaita ja usein pienialaisia ympäristöjä. Perinnemaisemien syntyyn on kulunut pitkä aika, mutta ne menettävät ominaispiirteensä nopeasti toiminnan loppuessa. Perinnemaisemakäsitteen sisälle luetaan perinnebiotoopit ja rakennetut perinnemaisemat.

Rakennetut perinnemaisemat pitävät sisällään muun muassa historialliset rakennelmat ympäristöineen sekä esihistorialliset ja historialliset muinaisjäännökset.

Perinnebiotoopit ovat luontotyyppisiä, jotka ovat syntyneet ihmisen vaikutuksesta. Tällaisia ovat esimerkiksi niityt, metsälaitumet, hakamaat ja kaskimetsät.

Luonnonmaisemaksi voidaan kutsua maisemaa, jonka suuri osa ihmisistä kokee jääneen ihmisen vaikutuksen ulkopuolelle. Luonnonmaisemia ei silti oikeastaan enää ole, sillä ihmisen vaikutuksen voidaan nähdä ulottuvan kaikkialle.

(Soveltaen Muukka & Mäkynen, 2005)

Inkoon sisäsaaristoa. LK.

Inkoon välisaaristoa. LK.

Inkoon ulkosaaristoa. LK.

SAARISTOVYÖHYKKEIDEN EROT

Suomessa on totuttu saariston saarien runsaslukuisuuteen, mutta jo kaksi saarta muodostaa saariston. Suomen saaristo on hyvin pienipiirteistä verrattuna maailman useimpiin saaristoihin (mittakaavavertailu s. 10). Saaria on runsaasti, mutta ne ovat pieniä ja sijoittuneet lähekkäin pienelle alueelle mannermaan läheisyyteen. Suomen saaristo on ominaisuuksiltaan erityinen ja maailman mittakaavassa mittaamattoman arvokas kokonaisuus.

Vaikka saaristo on kokonaisvaltainen käsite, voidaan sen sisältö jakaa luonnontieteellisesti ja maisemallisesti vyöhykkeisiin (Heikkilä, 2000). Suomessa käytetään yleensä jakoa sisä-, väli- ja ulkosaaristoon perustuen geomorfologiaan sekä maan ja veden pinta-alojen suhteisiin. Toisinaan luokitteluun vaikuttaa myös saarien koko.

Sisäsaaristoa leimaavat saaret, suojaisuus, kapeat vesiväylät, sillat ja lossit.

Välisaaristo on tyypillisesti kapea vyöhyke, jolta on jo yhteys ja näkymiä avomerelle.

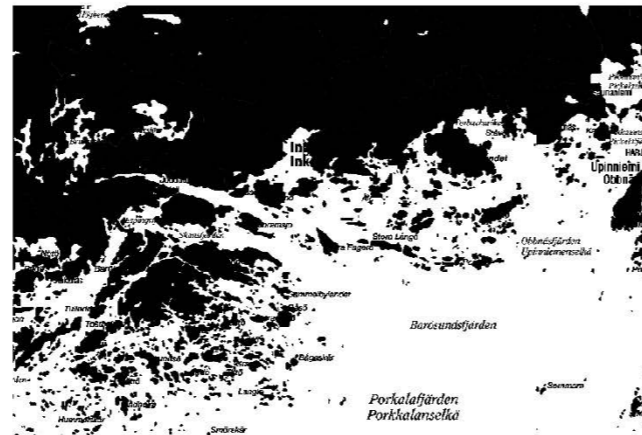
Ulkosaaristo on meren hallitsemaa aluetta, jossa pienet saaret ja luodot ovat paljaita ja tuulisia (Rautamäki, 1990). Toisinaan ulkosaaristosta käytetään myös nimitystä **ulappasaaristo**.

Kolmiosaisen jaottelun lisäksi voidaan luokitteluun ottaa mukaan **mannersaaristo**. Mannersaaristolla tarkoitetaan suuria saaria, joiden saarimainen luonne ei ole selvä saaren sisäosissa pitkien etäisyyksien ja rantojen kaukaisuuden vuoksi. Mannersaaristolle on tyypillistä myös vastarannan läheisyys useassa suunnassa. Inkoossa ei ole mannersaaristoksi luokiteltavaa vyöhykettä, mutta sellainen löytyy esimerkiksi Turun saaristosta.

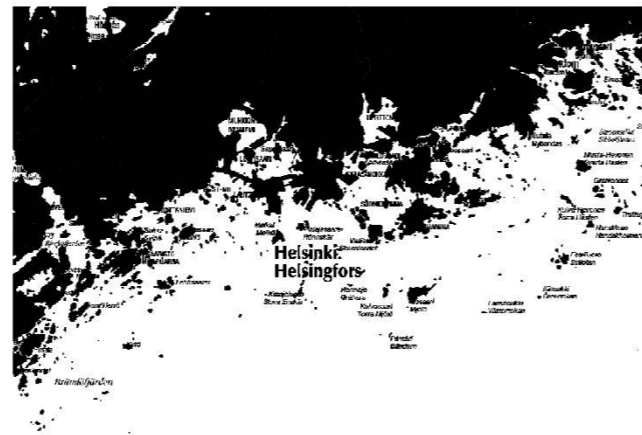
SISÄSAARISTON OMINAISPIIRTEET

Sisäsaaristossa korostuvat saaristomaiseman kontrastit. Vesi on selkeä elementti, joka toimii vastaparina saarien kasvilisuudelle ja rakennuksille. Lähekkäisten saarien välissä voi sisäsaaristossa olla siltoja tai lossiyhteys.

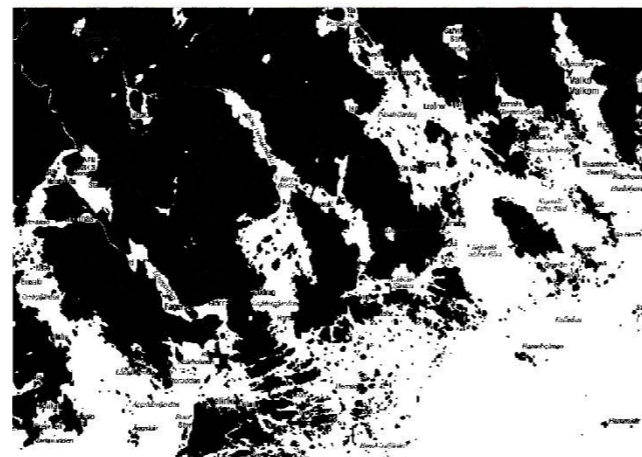
Sisäsaaristolle on tyypillistä suojaisuus, joka mahdollistaa miellyttävän saarilla oleilun ja asumisen. Näkymiä ulapalle ei ole tai ne avautuvat vain kapeina näkymälinjoina, joita pitkin välisaaristossa kärkeensä taittaneet tuulet kulkeutuvat sisäsaaristoon. Suurehkot saaret ja suojaisuus tarjoavat osaaville käsille kalastuksen lisäksi myös muita elinkeinoja.

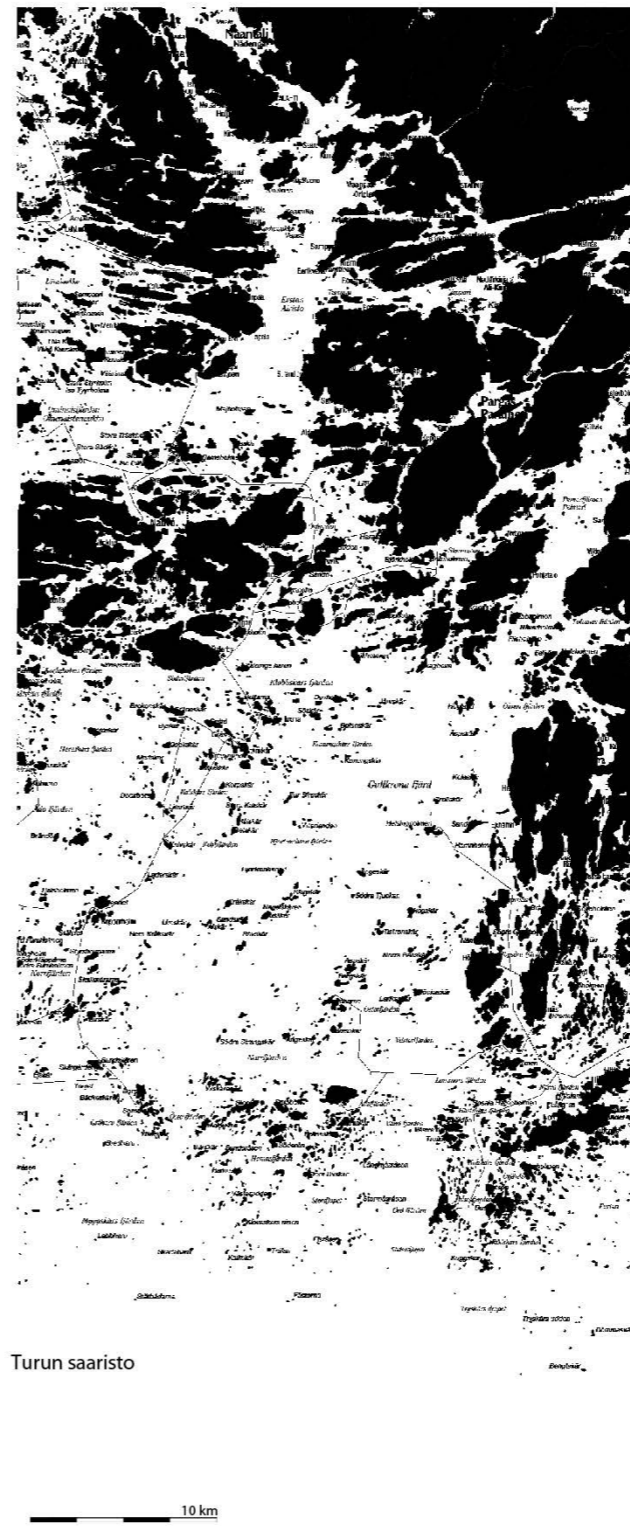
Inkoon saaristo

Helsingin saaristo

Porvoon saaristo

Turun saaristo

10 km
Kaikki kartat ovat samassa mittakaavassa.
Karttalähteenä SYKE Latauspalvelu LAPIO
© Affecto Finland Oy, Karttokeskus.

Parainen

Houtskari-Rymättylä

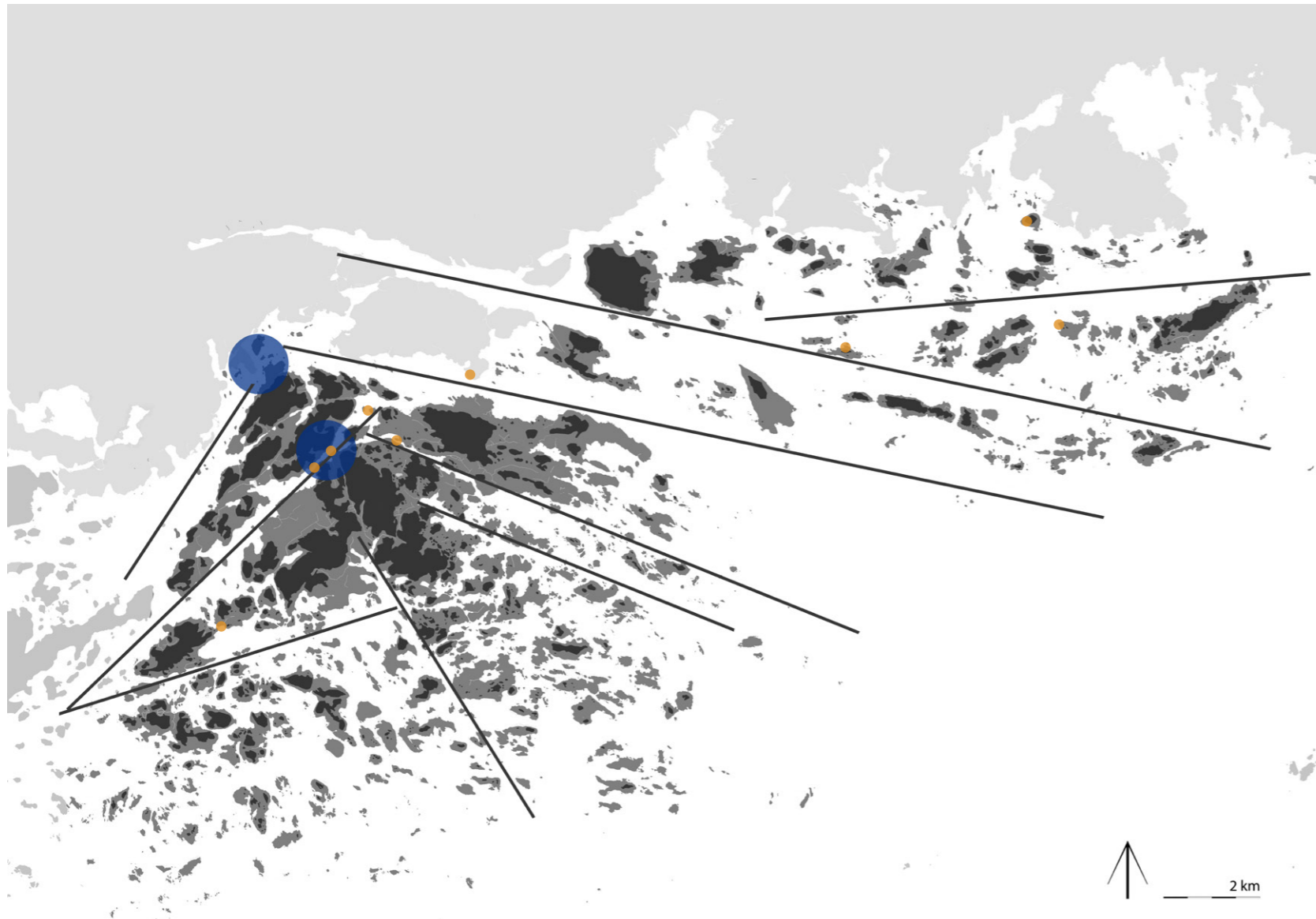
Nöto

Mittakaavavertailu maailman tyyppisiin saaristoihin. Valkoiseksi värjätetyt alueet ovat mannermaata. Huomattavaa on Suomen saariston pienipiirteisyyttä. Pohjakartat: BM.

Saariston mannerta suojaava vaikutus vaihtelee eri osissa Itämeren. Saaristovyöhykkeen leveys vaikuttaa suoraan sisäisemmän saariston ja mantereen olosuhteisiin.

Saarien koko ja saarien välinen etäisyys vaikuttavat saaristomaisen rakenteeseen ja luonteeseen.

INKOON SAARISTON MAISEMARAKENNE

Maisemarakenne murroslinjoineen (mustat viivat) ja solmukohtineen (siniset ympyrät). Saaristosta erottuvat selänteet ja laaksot maa- ja vesialueina, mutta suurilla saarilla on myös oma selänne-laaksorakenteensa. Oranssit pisteet kuvaavat maiseman hierarkisia pisteitä, jotka ovat maisematilaa hallitsevia kohtia maisemassa. Tummalla harmaansävyllä on osoitettu maaston korkeammat kohdat.

1723 piirretystä Nils Strömcranon kartasta "Porkala Fierden" voidaan erottaa murroslinjat ja niiden vaikutus maisemarakenteeseen ja maisemakokemukseen. Saaret on piirretty riveihin ja jonoihin korostaen murroslinjoja eli väyliä ja avoimia vesialueita eli eräänlaisia "aukioita" esimerkiksi Älgsjölandet (Elisiö) eteläpuolella. FB.

Maamerkinomaisesti maisemaa hallitseva rakennus. LK.

Hankoniemen ja Porkkalanniemen väliin jäävä saaristo-osuus voidaan jakaa Skärlandetin ja Orslandetin osaluksiin. Incho saaristo sijoittuu tämän saariston itäosaan. (Karttakuva yllä) Incho saariston saaret ovat länsipäässä suuria ja salmet kapeita. Itää kohden saarten väliset etäisyydet kasvavat muuttamalla vesialueet laajemmiksi samalla kun saaret pienenevät. Poikkeuksena on Vormön suurehko saari, joka muodostaa Incho saariston itäpäädyn.

Incho saaristoa jaksottavat murroslinjojen synnyttämät pitkät näkymät. Länsiosassa murroslinjat ovat koillis-lounaissauntaisia ja idemmässä miltei itä-länsisuuntaisia. Saarten väliset väylät ovat luonteeltaan kapeita ja paikoin

saaret nousevat jyrkinä vedenpinnasta useiden metrien korkeuteen muodostaen saarien väliin jäävistä vesialueista paikoitellen syviä kuiluja. Suurten itä-länsisuuntaisten väylien, Skansfjärdenin ja Norrfjärdenin, varrella värikkäät merimerkit jaksottavat maisemakokemusta.

Saaristo on enimmäkseen kalliota, jolla on paikoin vain vähäisiä moreenikerroksia peittonaan. Kallioselänteiden välisissä laaksoissa on savialueita. Jyrkkärinteiset avoimet kalliorannat tai vähäpuustoiset silokalliorannat ovat yleinen näky. Ulko- ja välisaaristossa meren huuhtomat kallioluodot muuttuvat yleisimmiksi. Etenkin suurimmilla saarilla on myös suoalueita. Lunnonhiekkarantoja voidaan pitää alueen

erikoisuuksina. Kasvillisuus saarilla on pääosin havupuuvältaista, mutta lehtomaisia alueita on myös runsaasti. Meren vaikutuksesta lauhkeilla saarilla viihtyy myös mantereella tuntemattomampia kasvilajeja.

Orslandetin ja Barölandetin välisen salmen, Barösundin, keskivaiheilla sijaitsevat saariston vanhimmat kyläalueet. Samassa kohdassa maisema kuroutuu muodostaen tunnistettavan solmukohdan. Toinen solmukohta sijaitsee Barölandetin luoteisosassa, jossa kaksi murroslinjaa kohtaa ja saaret kurottavat kohti mannermaata.

Rakentaminen on pääosin hienovaraista rakennusten sijoituksessa tuulensuojaan saarten keskiosiin ja notkelmiin.

Saunat, laiturit ja lipputangot paljastavat muuten hyvin piiloutuneet rakennuspaikat. Lähempänä mannerta rakentaminen sijoittuu näkyvämmiin. Rautamäki (1990) toteaa loma-asutuksen kalusteineen ja leikattuine pihanurmimineen olevan uhka saariston kulttuurimaiseman herkkyydelle.

Sisäsaariston maisema avautuu muutamista kohdista pitkälle kohti eteläistä ulappaa, mutta enimmäkseen se saa suojaa välisaariston saarista, jotka toimivat kuin puskureina. Saaristolle tyypillistä ovat pienet vai parin tai yhden talon kylät sekä maantieliikenteen puuttuminen. Siinä missä pelto-maisema metsäsaarekkeineen vastaa saariston maisemaa, se eroaa vahvasti liikkumisen maisemassa. (Rautamäki, 1990)

LUONTOALUEET

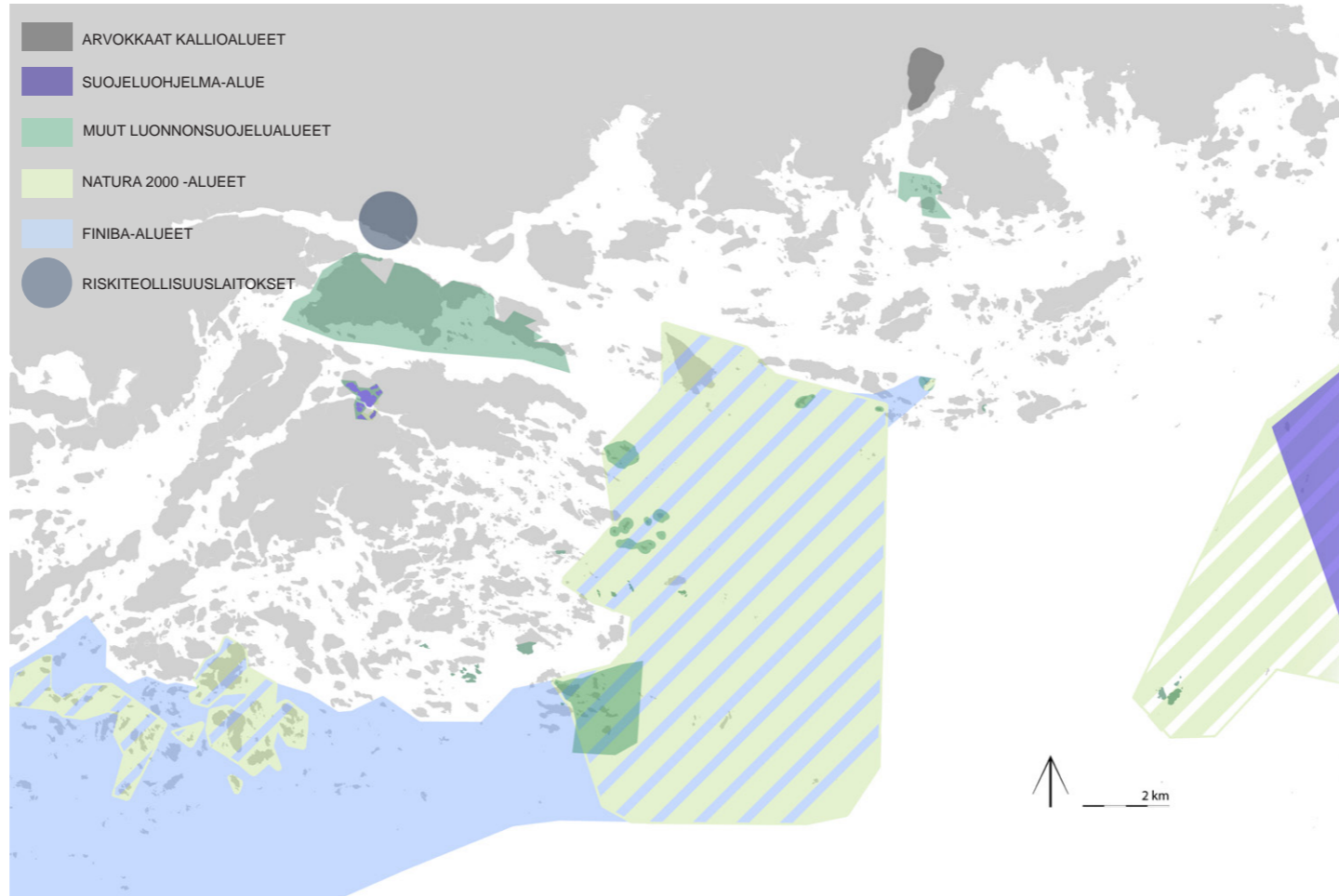
Luontoalueilla tarkoitetaan luonnon kannalta arvokkaita alueita, jotka ovat erityisyydessään merkittäviä esimerkiksi monimuotoisuuden säilyttämiseksi. Luontoalueet eivät suoranaisesti kuulu kulttuurimaiseman piiriin, mutta toisinaan suojeltavat luontoalueet ovat syntyneet ihmisen vaikutuksesta. Ihmisen toimet ympäristössä voivat lisätä biodiversiteettiä tai luoda arvokkaita perinnebiotooppeja.

Luonnon vaikutus kulttuurimaisemaan näkyy myös kulttuuriympäristöjen sijoittumisessa ja luonteessa. Maastonmuodot, maaperä, ilmasto, kasvillisuus, vesiolosuhteet, eläimistö ja monet muut tekijät ohjasivat alkujaan ihmisen liikkumista maisemassa ja lopulta määräsivät pysyvän asutuksen paikat. Sopeutuminen luonnonoloihin oli eilinehto vanhojen kulttuuripaikkojen synnylle juuri nykyisille sijoilleen. Parhaat paikat ovat useimmiten yhä käytössä ja pitkäaikaiset perinteet voivat näkyä esimerkiksi rakennusten sijoittelussa ja peltojen sijainnissa.

Viereinen luonnonsuojelualuekartta kertoo suuren osan Inkoon ulkosaaristosta olevan luonnon kannalta merkittävää aluetta. Laajat alueet saaristossa ovat linnustolle tärkeitä. Sisäsaaristosta Ramsjöundetin pohjoisosassa ja muutamat pienet saaret ja luodot ovat suojeluohjelmien alaisia.

Inkoon saaristo on kallioista ja hienoja kallioalueita on paljon. Geologisen monimuotoisuuden turvaamiseksi ympäristöhallinto on inventoinut ja arvottanut geologisia muodostumia. Suomen ympäristökeskuksen inventoimia merkittäviä kallioalueita on Inkoossa kuitenkin vain mantereen puolella.

Kartassa voidaan nähdä käsitys ulkosaaristosta luonnonmaisemana. Myös ulkosaaristossa on kuitenkin omat kulttuurimaisemalliset kerrostumansa sekä kulttuuriympäristöalueita. Tästä ovat esimerkkeinä kalastajien ja hylkeenpyytäjien elinkeinon harjoittamiseen liittyvät ulkosaaret, kuten nuottasaaret, joita myös Inkoon saaristossa on.

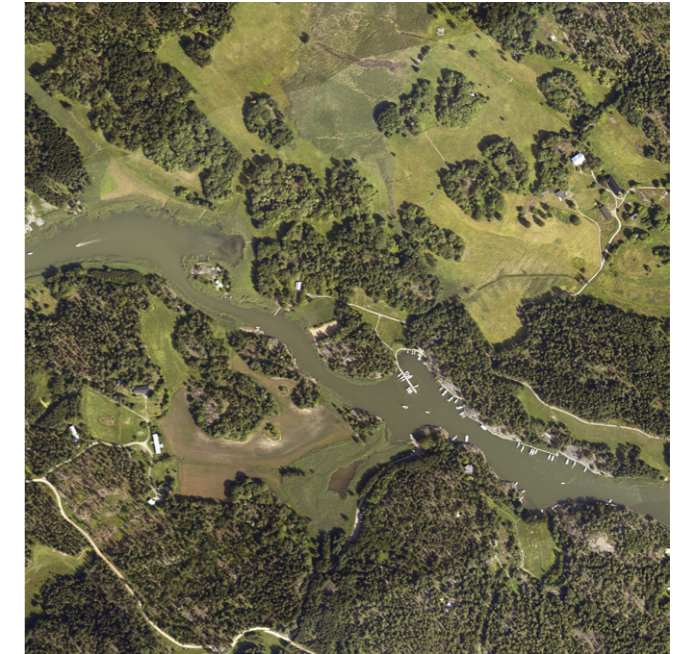
Luonnonsuojelualueet ja riskialtis teollisuus Inkoon saaristossa. Inkoon sisäsaariston alueelle ei ole tällä hetkellä määritelty luonnonsuojelualueita kuin Jakobramsjön saarelle ja Ramsjöundetin pohjoispäähän, jossa on myös suojeluohjelma-alue. Lisäksi sisäsaaristossa on linnustonsuojelualue Degerölandetin länsipuolella. Kartta on koostettu OIVA-palveluun kerätyistä ympäristöhallinnon tietojärjestelmiin tallennetuista tiedoista.

Inkoon saaristolle tyypillinen luoto. Monilla ei juuri ole puita tai muutakaan kasvillisuutta ja toisinaan luodot ovat suurina ryhminä. LK.

Älgsjölandetin etelärannan kauniit kalliojyrkänteet ovat osa virkistysaluetta. LK.

Ilmakuva luonnonsuojelualueesta Ramsjöundetin pohjoisosassa. IK.

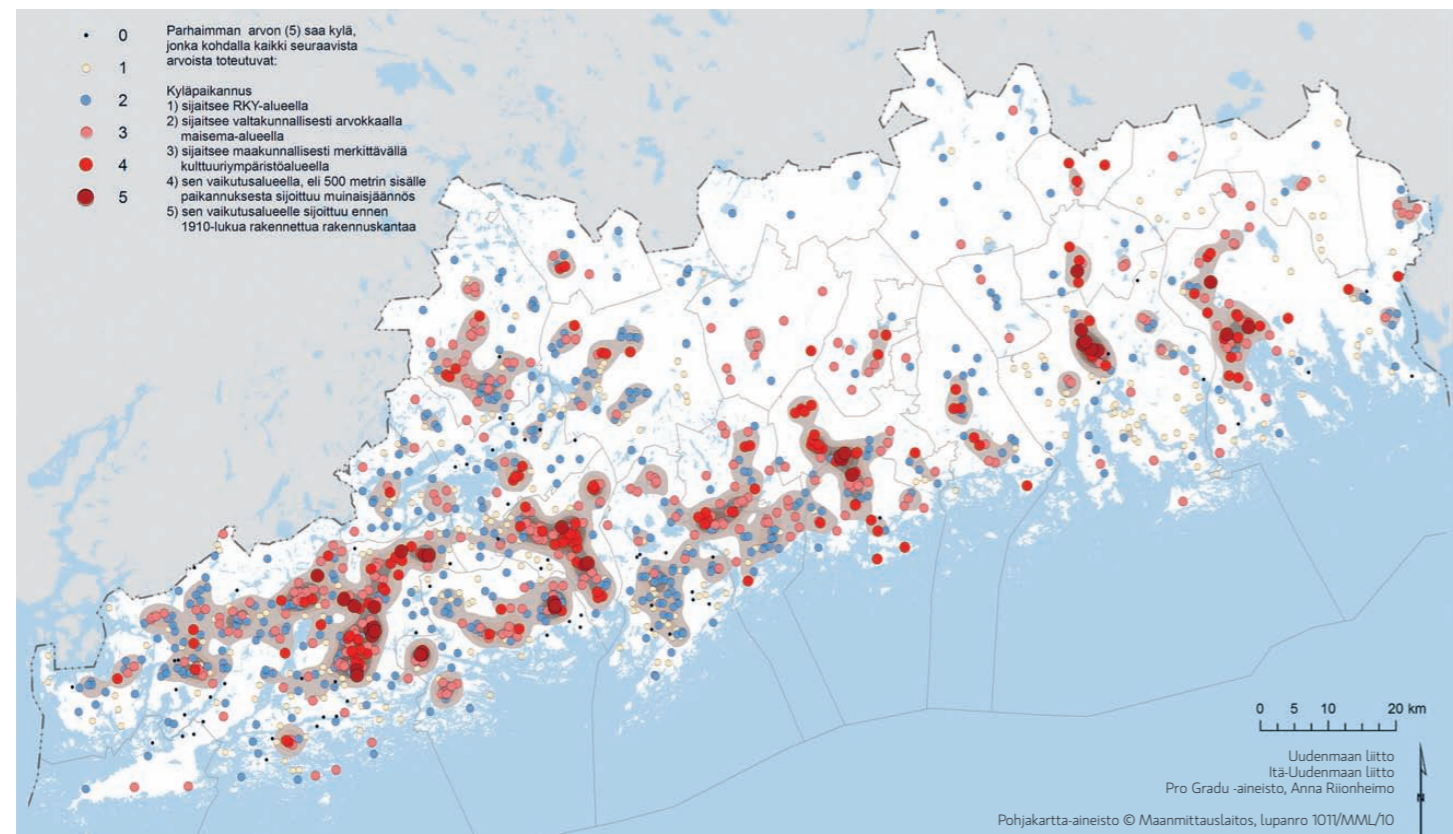

Nykyinen luonnonsuojelualue oli vuoden 1900 tiluskartassa tarkkaan hyödynnettyä. Nykyisin metsäiset mäet on metsäalueiden sijaan merkitty selitteisiin mäiksi, joten niiden puusto on ollut vähäistä. Vastarannan laajat niittyalueet oli otettu käyttöön jo ainakin vuoden 1765 tiluskartan mukaan. AL r.

SISÄSAARISTON KULTTUURIMAISEMAN HISTORIA

Kulttuurimaisemaan liittyy ja vaikuttaa useita tekijöitä. Seuraavilla sivuilla on esitelty näitä tekijöitä Inkoon saaristossa sekä niiden vaikutusta sisäsaariston kulttuurimaisemaan. Saaristoa vertaillaan ensin koko Uuteenmaahan ja perehdytään sisäsaariston kulttuurimaisemaan esihistoriallisesta ajasta lähtien. Tavoitteena on löytää Inkoon sisäsaariston kulttuurimaiseman ominaispiirteitä.

Saaristossa maisemahistorian jälkiä on vaikea jäljittää maankohoamisen vuoksi. Siitä, kun saaret kohosivat merestä on saariston maisema muuttunut ajan saatossa moneen kertaan. Ihmisen kädenjälki on näkynyt liki jokaisella saarella, mutta kadonnut taas nopeasti (Järvitalo, 2010). Maisemahistoriaa voidaan siis tarkastella riittävästi loppujen lopuksi vain melko lyhyeltä aikaväliltä.

Uudenmaan kulttuuriympäristön arvotekijöiden tiivistymät. Orslandetin ja Barösundin alueen vanhat kylät ympäristöineen ovat kartan mukaan Inkoon sisäsaariston kulttuuriympäristön maakunnallisesti merkittävimmät alueet. Kyseisessä tutkimuksessa on huomioitu vain vanhat kyläilijööt ja niiden valtakunnallisesti määritelty arvo sekä muinaisjäänökset. Kartta osoittaa kuitenkin Inkoon saariston merkittävyyden osana Uudenmaan kulttuuriympäristöä. (Riionheimo, 2011)

INKOON SISÄSAARISTO OSANA UUTTAMAATA

MAISEMA

Suomi on maisematoimikunnan mietinnössä (1980:44) jaettu maisemamaakuntiin, joissa Läntinen Uusimaa on osa Rannikko-Suomeksi nimettyä aluetta. Nimitys tulee Uudenmaan kohti Suomenlahtea laskeutuvasta alankoalueesta, joka on merenpinnan korkeusvaihteluiden vuoksi ollut laajalti rannikkoa. Alueella on metsäsaarekkeitä rajaa-massa viljelyyn raivattua savikkoa, joet ovat pieniä ja järviä on niukalti. Uudellamaalla ei ole yhtään täysveristä saaristokuntaa, mutta osalle kunnista, kuten Inkoolle, saaristo on tärkeä. (Heikkilä, 2000)

Läntisen Uudenmaan erityispiirteitä ovat länsi–itä- tai lounais–koillisuuntaiset murrelaaksot, jotka erottuvat saaristomaisemassa luonnollisina liikenneväylinä ja pitkinä avoimina tiloina (Heikkilä, 2000). Uudenmaan mereen työntyvät niemet ovat kallioisia ja niistä löytyy hienoja silokallioita esimerkiksi Hangossa ja Vuosaaren Uutelassa. Rannikon erikoisuuksia ovat luonnontilaiset hiekkarannat, merenrantaniityt ja puuttomat tai luontaisesti vähäpuus-toiset hiekkadyynit. (Kuusisto & Rinkinen, 2010)

Inkoon eteläosat ja saaristo ovat Uudenmaan Salpausselän eteläpuolista melko rikkonaista ja avokallioista maisemarakennetta. Läntisellä Uudellamaalla selänteiden väleissä on melko kapeita savilaaksoja, kun itäänpäin mentäessä ne laajenevat ja maiseman pienipiirteisyyttä vähenee.

Uudenmaanliiton julkaisussa, *Mansikkapaikat Uudellamaalla ja Itä-Uudellamaalla* (2010), merkittävä osa Inkoon sisäsaaristosta on luokiteltu maisemarakenteen ja maisemallisten tai luontoarvojen vuoksi rakentamiseen soveltumattomaksi. Tällaisia alueita on etenkin Orslandetilla ja Älgsjölandetilla. Osa alueista on saanut kyseisen merkinnän myös tulvariskin vuoksi (+0–3 m mpy). (Kuusisto & Rinkinen, 2010)

KULTTUURI

Nykyisen tutkimuksen pohjalta esihistoriallisella ajalla Uudenmaan asutus keskittyi läntisen Uudenmaan alueelle ja painottui rannikolle ja jokien varsille (Riionheimo, 2011). Tämä voidaan kuitenkin kyseenalaistaa, sillä tutkimus ja inventoinnit ovat keskittyneet läntiselle Uudellemaalle (Seppälä, 2011). Varsinais-Suomen vaikutus on todennäköisesti vaikuttanut Läntisen Uudenmaan esihistoriallisten kerrostumien runsauteen verrattuna itäiseen Uuteenmaahan. Inkoon saaristo oli pitkään meren alla ja ensimmäiset merestä kohonneet luodot olivat kallioisia ja tuulisia. Saariston esihistorialliset kerrokset ovat siksi hyvin ohuita.

Historiallisella ajalla 1300-luvulla Uusimaa alkoi jakautua kirkollisiin pitäjiin. Uudenmaan kylät olivat tiiviitä ryhmiä, joissa talot muodostivat yhtenäisen kylätontin. Kylän ulkopuolelle jäivät pelto- ja niittyalueet. Lähimpänä sijaitsivat tärkeimmät pelot ja ryytimaat ja kauempaa oli raivattu niin sanottuja ulkopeltoja ja niittyjä. Kylän sisällä eri talojen alueet erotettiin toisistaan usein aidalla. (Riionheimo, 2011)

1500-luvulla rannikkoseutu erottuu muusta Uudestamaasta asutuksen tiheydellä ja kylien pienuudella (Riionheimo, 2011). Myös saaristossa kylät olivat pieniä 1–2 talon kyliä (Kuusisto & Rinkinen, 2011), mutta etäisyys kylästä toiseen oli maisemarakenteen vuoksi suurempi. Suurimmat kylät Uudellamaalla olivat tuolloin noin 30 talon kyliä.

Viljelymaiden ja kylätonttien lisäksi kulttuuriarvoja Uudellemaalle luovat linnat, linnoitukset, kartanot ja ruukit (Heikkilä, 2000). Sisäsaaristosta voidaan löytää linnoituksia ja taistelupaikkoja, mutta linnat ja ruukit sijaitsivat mantereiden puolella. Saaristossa oli runsaasti erilaisia elinkeinoja ja rakennuskannan piirteissä näkyy ruotsalaisperäisen väestön vaikutus (Heikkilä, 2000).

1500–1600-lukujen ilmastollisesti ja sotien vuoksi vaikeat vuodet autioittivat kyliä Uudellamaalla. Saaristossa autioituminen tapahtui runsaampana, sillä autioitumista tapahtui myös maankohoamisen vuoksi. Talo tuli ajan myötä siirtää lähemmäs rantaa (Riionheimo, 2011). 1700-luvun puolella asutus Uudellamaalla lisääntyi ja levittäytyi laajemmille alueille muun muassa torppien myötä, joita oli myös Uudenmaan saaristossa. Ryhmäkylät pitivät pintansa, mutta niiden rinnalle nousi yksittäistaloja muun muassa isojaon myötä 1700-luvun puolivälissä.

1900-luvulle asti vesistöt olivat merkittäviä kulkureittejä ja talvisin etenkin Läntisellä Uudellamaalla talvitiet mahdollistivat oikaisuja. Inkoon kirkon eteläpuolelle on kuninkaan-kartastossa merkitty kauppapaikka, joita koko Uudenmaan alueelle on merkitty vain muutama. Myös Inkoon kautta kulkenut Suuri Rantatie teki Inkoosta merkittävän paikan. (Riionheimo, 2011)

Uudenmaanliiton teettämässä tutkimuksessa vetovoimaisimmista asuinpaikoista Orslandet on yksi vetovoimaisimmista alueista läntisellä Uudellamaalla, kun maakunnan vetovoimaisimmat paikat sijaitsivat Vantaanjokilaaksossa. (Kuusisto & Rinkinen, 2010) Orslandet on siis ainakin Uudenmaan mittakaavassa kulttuuri- ja maisemahistorialtaan merkittävää aluetta (viereinen kuva).

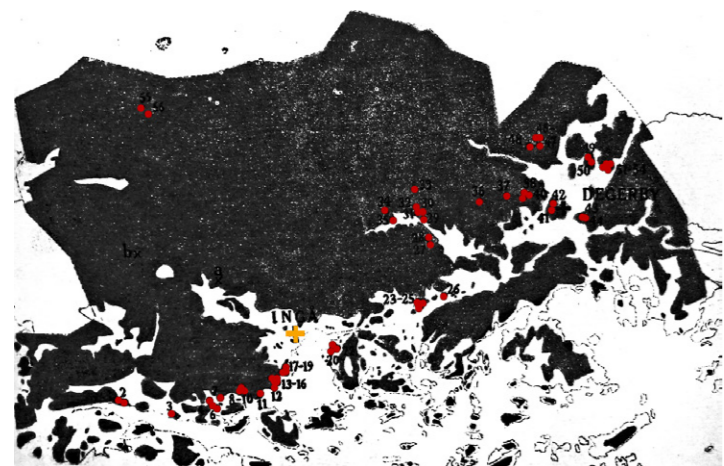
INKOOKSISÄSAARISTO OMANA KOKONAISUUTETAAN

ESIHISTORIA

Esihistoriallinen aika Inkoossa on kestänyt oikeastaan 1100-luvulle, mutta tietoja aiemmista ajoista on saatu muun muassa menneisiin tapahtumiin viittaavista teksteistä. (Cleve, 1985)

Inkoon ensimmäiset säilyneet merkit ihmisistä ovat vuosilta 5000–4000 eaa. Pysyvän asutuksesta jääneistä on merkkejä vasta noin vuodesta 2000 eaa. eteenpäin, jolloin kehittyneemmän kulttuurin omaksuneita ihmisiä saapui Suomenlahden yli Inkoon rannikolle. Tuolloin merenpinta oli noin 20 m ylempänä kuin nykyään eikä Inkoon sisäsaaristo ollut juuri muuta kuin meren huuhtomia luotoja ja pieniä saaria (kolme karttaa oikealla). Uudet asukkaat toivat mukanaan myös alkeellista maanviljelytaitoja ja asettuivat siksi hieman kauemmas meren rannoista, joissa kalastajat olivat viihtyneet. Vielä kului kuitenkin puolisen vuosisataa ennen kuin metallien käyttötaito muutti ihmisten elintapoja. (Cleve, 1985)

Ruotsalaisperäisiä ihmisiä muutti vähitellen Suomen rannikolle itää kohti levittäytyen, ja Inkoon heidän arvellaan saavuttaneen pronssikauden alkupuoliskolla. Heidän asumuksiaan leimasi merenläheisyys sekä karjanhoidon ja maanviljelyksen tärkeys. (Cleve, 1985) Alla olevasta kuvasta nähdään kuitenkin, ettei Inkoon nykyinen saaristo ollut pronssikautisten asutuskeskittymien aluetta. Inkoon ulkosaaristossa Grundsön ja Avskärin lähialueilta on löydetty pronssi- ja rautakautisia hautaröykkiöitä, joten saaristo on ollut kiinteä osa ihmisten elinpiiriä.

Pronssikautiset muinaisjännökset Inkoossa. Pronssikaudella nykyisen sisäsaariston alueet jäivät todennäköisesti runsaimman asutuksen ulkopuolelle. Tuolloin merenpinta oli nykyistä noin 13 m ylempänä, kuten karttaan on piirretty (tummat alueet). (Cleve, 1985.) Karttalähde: NC.

Pronssikaudella hautaröykkiöitä rakennettiin huomattavien kalliomäkien lakialueille, joilta on usein laajat näkymät ympäristöön, etenkin vesireittien suuntaan. (Seppälä, 2006)

Rautakaudella merenpinta jatkoi alenemista ja asumuksia jouduttiin siirtämään lähemmäs rantaa. Rautakauden alussa merenpinta oli enää vain 10 metriä nykyistä korkeammalla. Rautakautiset löydöt saaristosta ovat ulommilta saaristovyöhykkeiltä, mikä saattaa viestiä niiden yhteydestä merenkulkuun ja tiedottamiseen. Esimerkiksi hautaröykkiöitä oletetaan kuitenkin rautakaudella aletun rakentaa asumusten läheisyyteen (Seppälä, 2006).

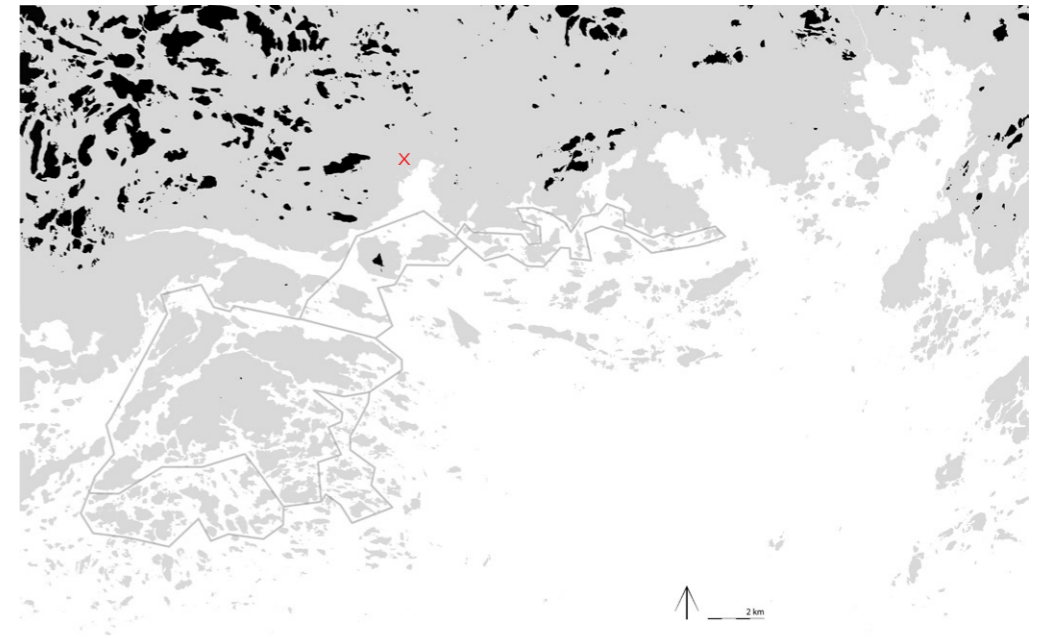
Rautakauden lopulla noin 600–800 jaa. on Orslandetilla tehtyjen siitepölyanalyysien mukaan saaristossa harjoitettu viljelyä, mitä pidetään osoituksena kiinteästä ja jatkuvasta peltoviljelystä sekä siihen liittyvästä karjanhoidosta. (Seppälä, 2006)

Matti Klinge esittää kirjassaan *Itämeren maailma* kiehtovia ajatuksia Itämeren alueen asukkaiden ja Rooman valtakunnan yhteyksistä pronssi- ja rautakauden taitteesta lähtien. Tietoisuus ja yhteydet Välimeren ja Itämeren kansojen välillä avartavat ajatuksia silloisten inkoolaisten maailmankuvasta ja kauppareiteistä. Suomenlahden pohjoisrannoille saapui vaikutteita idästä, lännestä ja etelästä. 1100-luvulla vaikutukset saapuivat kristinuskon ja valtion järjestelmien muodossa tuoden mukanaan pitkään kestäneet taistelut Ruotsin ja Novgorodin välillä. (Klinge, 2007)

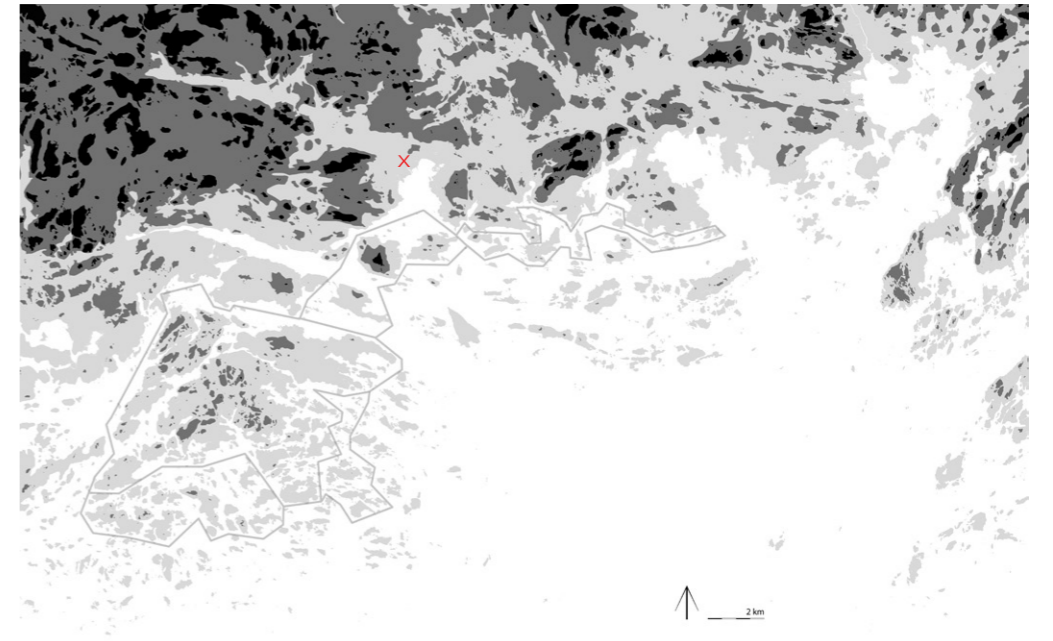
Inkoon saariston nimistö saattaa olla 1000–1100-luvulta. Muun muassa *vård*, *kas* ja *böte* ovat vartiointiin liittyviä paikannimiä (Kerkkonen, 1945). Karttakuvassa viereisellä sivulla on esitetty nykyiseen nimistöön pohjautuvaa tietoa alueen vahtimisen ja viestinnän paikoista. Todellisuudessa merkkitulo- ja vahtipaikkoja on ollut useampia. Viestinnän paikat on kuitenkin aikoinaan valittu huolella ja ne muodostavat oman kerroksensa sisäsaariston kulttuurimaisemaan.

Merimerkit ovat varmasti jo esihistoriallisella ajalla olleet tärkeä osa saariston kulttuurimaisemaa. Niiden sijainti ja merkitys on ollut tosin erilainen. Voidaan ajatella, että luonnonmuodot ja erikoisuudet ovat olleet tärkeitä orientoitumista helpottavia tekijöitä ja siksi merkittäviä saariston kulttuurimaisemalle.

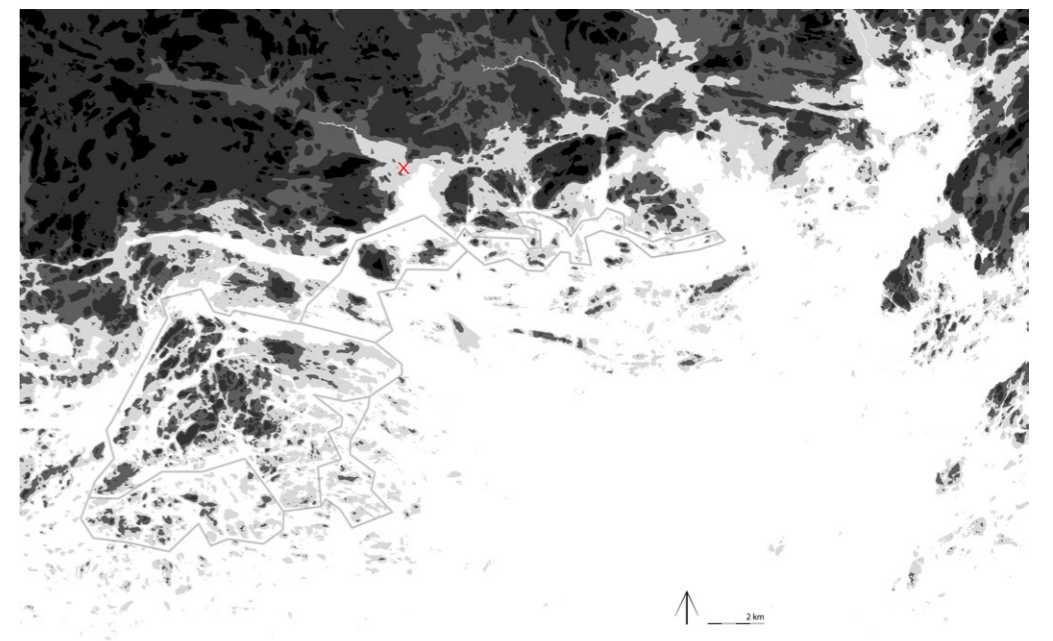
Meren ja maan suhde noin 6500–3000 eaa., jolloin merenpinta oli noin 40 metriä korkeammalla. Inkoon sisäsaaristo oli tuolloin liki kokonaan meren peitossa. Vaaleimmalla harmaalla on merkitty nykyinen merenpinta ja ruksilla Inkoon kirkon sijainti. Rajaus osoittaa työn kohdealueen rajaa.

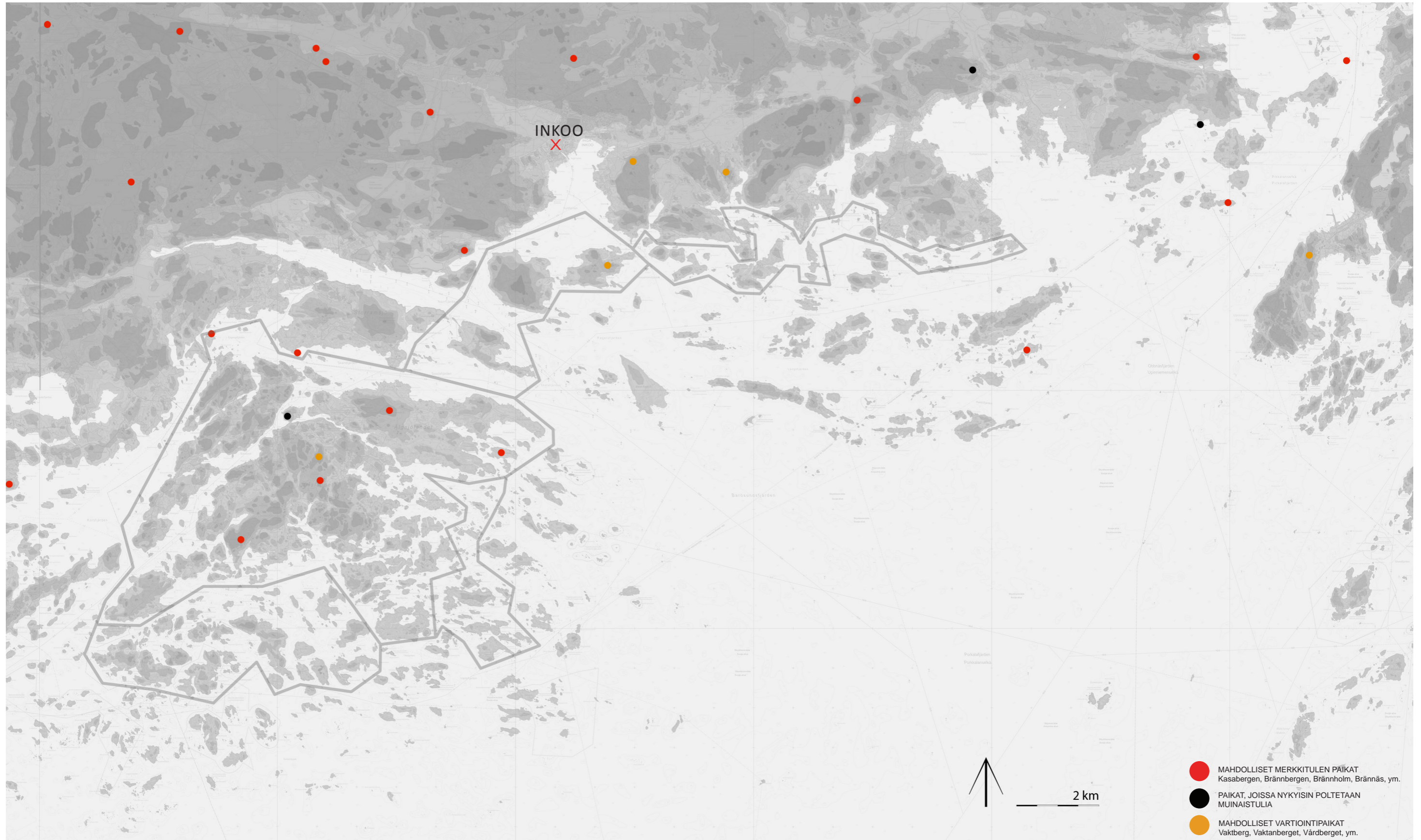

Meren ja maan suhde noin 2000 eaa., jolloin merenpinta oli noin 20 metriä korkeammalla. Vaaleimmalla harmaalla on merkitty nykyinen merenpinta ja ruksilla Inkoon kirkon sijainti. Rajaus osoittaa työn kohdealueen rajaa.

Meren ja maan suhde rautakauden alussa noin 500 jaa., jolloin merenpinta oli noin 10 metriä nykyistä korkeammalla. Vaaleimmalla harmaalla on merkitty nykyinen merenpinta ja ruksilla Inkoon kirkon sijainti. Inkoon kirkon paikalle rakennettiin puukirkko noin 700 vuotta kuvan osoittaman tilanteen jälkeen 1200-luvulla. Rajaus osoittaa työn kohdealueen rajaa.

Karttakuva viestipaikkojen sijainnista nykyisen nimistön mukaan. Kuvassa on osoitettu vain osa varmasti lukemattomista viestipaikoista. Oleellista oli, että viestitulon pystyi havaitsemaan seuraavalle viestipaikalle, jotta ketjutus toimi. Eräällä lailla viestitulien käyttö jatkuu nykypäiviin asti, sillä viestipaikoilla vahdittiin saapuvia laivoja, kuten luotsit vielä 1700–1800-luvuilla vahtivat meriväylien liikennettä. Nykyisin merkkitulua ei kuitenkaan sytytetä kuin niin kutsuttuna muinaistulien yönä. Erityisen suosittua tämä toiminta on Viron rannikolla ja Turun saaristossa.

MUINAISJÄÄNNÖKSET

Muinaisjäännökset ovat merkkejä ihmisen vaikutuksesta ja läsnäolosta ympäristössä. Niiden avulla voidaan tulkita mennyttä kulttuuria sekä tehdä päätelmiä ihmisen toiminnan luonteesta, intensiteetistä ja kestosta (Seppälä, 2006). Muinaisjäännökset ovat siten ensisijaisen arvokkaita tutkimuskohteita ei vain arkeologeille vaan myös muiden alojen tutkijoille.

Muinaisjäännöksistä on viereiseen karttaan merkitty kiinteät muinaisjäännökset sekä *mahdolliset* kiinteät muinaisjäännökset. Irtolöytöjä ei ole tässä työssä huomioitu, sillä ne ovat saattaneet kulkeutua alueelle jopa vain luonnonvoimien vaikutuksesta. Tällöin niiden merkitys kulttuurimaiseman kannalta on melko mitätön. Erityistä saariston muinaisjäännöksille ovat merimerkit ja hylyt, joita ei luonnollisesti juurikaan löydy mantereeseen puolelta.

Suurimman osan alueen muinaisjäännöksistä rauhoitusluokka on 2 tai sitä ei ole määritelty. Rauhoitusluokka 2 tarkoittaa, että arvon selvittäminen edellyttää lisätutkimuksia. Andön röykkiön/kivilatomuksen rauhoitusluokka on 1, mikä tarkoittaa sen olevan valtakunnallisesti merkittävä kohde, jonka säilyminen on turvattava kaikissa olosuhteissa. Täydemmät muinaisjäännekuvaukset ovat työn lopussa liitteenä.

Muinaisjäännösten ja perinnemaisemien sijainnin välillä on jo pitkään tiedostettu yhteys, joka usein paljastuu kun muinaisjäännöstä tai perinnemaisemaa tutkitaan tarkemmin. (Seppälä, 2006)

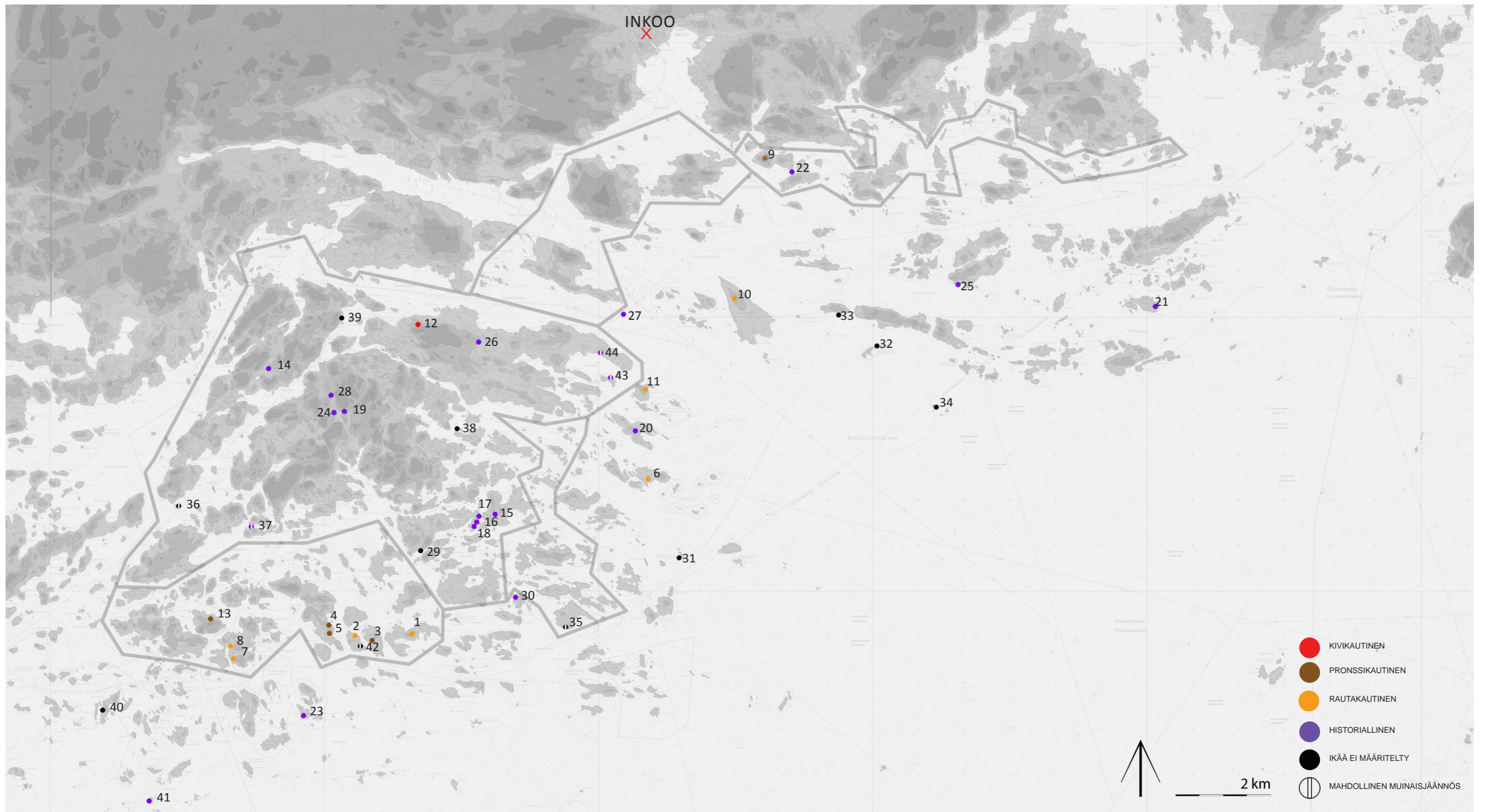
Näkymä kohti mannermaata Orslandetin korkeimmalta kohdalta (+44,7 mpy) Vårdbergetiltä. Vårdbergetillä on pidetty aikoinaan vahtia ja kenties merkkiltä vihollisten saapuessa. LK.

Kasvillisuus on hyvin sopeutunut saariston kasvuolosuhteisiin, tuulioloihin ja maaperään. Myös saaristoon asettuneet ensimmäiset ihmiset sopeutuivat tarjolla olleisiin olosuhteisiin. LK.

1. **Andö:** Röykkiö.
2. **Avskär 1:** Hautaröykkiö.
3. **Bergskär:** Hautaröykkiö. Avokallioita, joiden laaksomuodostumissa ja rinteillä on useita pirunpeltoja.
4. **Grundstö 1:** Röykkiö. Vaihtelevankokoisista kivistä koostuva kivikehä.
5. **Grundstö 2:** Hautaröykkiö, joka on pengottu pohjaan asti.
6. **Gåsö:** Hautaröykkiö.
7. **Hattö 1:** Hautaröykkiö.
8. **Hattö 4:** Hautaröykkiö.
9. **Knippholmen:** Röykkiö, jonka keskellä syvennys.
10. **Stora Fagerö:** Pyöreä lähes maantasainen latomus, halk. 3,5–5 m.
11. **Tingsholmen:** Hautaröykkiö.
12. **Älgsjölandet:** Asuinpaikka. Paikalta ei ole todettu kulttuurikerrosta.
13. **Trollholmen:** Hautaröykkiö.
14. **Barölandet Storböle:** Kaksi keskiajalta periytyvää kylää.
15. **Bastö:** Yksi Uudenmaan rannikon parhaiten säilyneistä saaristolaistiloista.
16. **Bastö 1:** Puisen hyllyn osa.
17. **Bastö 2:** Puurunkoisen limisaumaisen aluksen hylky, jonka pituus on noin 22 m ja leveys 6–8 m.
18. **Bastö 3:** Huonokuntoinen puisen aluksen hylky.
19. **Bjurs (Ors) Petars:** Vanha kylänpaikka. Orslandetin saaren keskellä sijainnut ja vain paikannimistöä tunnuttu Petarsin talo lienee autoitunut jo keskiajalla.
20. **Gammelbylandet:** Asuinpaikka. Gamla Ramsö Bylandet 1650-luvun kartassa. Alueella on myös lukuisia eriaikaisia peltoraunioita.
21. **Halstö 2:** Suurehkoista kivistä rakennettu merimerkki. Osin hajotettu.
22. **Kullö:** 1800-luvun limisaumaisen mäntypuisen hyllyn pohjaosa, jonka pituus on noin 20 metriä. Laitalautojen välit on tiivistetty eläimenkarvarivetyksellä.
23. **Ormskärsören:** Laatikkomainen kiviuni ja kalliopiirros. Kysymyksessä on todennäköisesti ryssänuuni. Noin 50 metriä uunista luoteeseen on kallioon merkitty hakkaamalla veden korkeustaso ja tämän yläpuolelle vuosiluku 1842.
24. **Ors Gammelby:** Kylänpaikka. 1500-luvun puolivälissä vain yksi talo. Paikalla on keskiajalla ollut paja, johon liittyvää kuonaa on maaperässä yhä runsaasti.
25. **Sådö (Säddö):** Historiallinen ja merkittävä, vuosina 1610, 1839, 1843–1844 käytössä ollut rautakaivos. Kohteen luonne ja laajuus kiinteänä muinaisjäännöksenä tulee vielä tarkemmin selvittää ja arvioida maastossa sekä historiallisia lähteitä hyödyntäen.
26. **Älgsjö Gammelby:** Kylänpaikka. Älgsjölandetilla oli 1500-luvulla neljä taloa, jotka sijaitsivat 1700-luvulta 1900-luvulle saaren länsiosassa. Itäosasta tunnetaan 1700-luvun lopulta peltona Gammelbyåker.
27. **Pohjoinen Kotka:** Puurunkoisen järeätekoisen aluksen hylky. Hylky on mahdollisesti nk. Pohjoinen Kotka, Severnyj Oriel, joka oli rakennettu Arkangelissa vuosina 1786–87. Varustukseen kuului 66 tykkiä. Kapteenina oli F. Palicin. Alus haaksirikkoutui 8.9.1789 Barösundissa Kustaa III:n sodassa. Haaksirikkovuosi: 1789.
28. **Norrby:** Asuinpaikka. Vanha tonttimaan on autoitunut viimeistään vuonna 1693. Paikalla on neljä röykkiötä, joista kolme on luultavasti peltoraunioita.
29. **Själö:** Puurunkoisen hyllyn pohjaosa. Alus on todennäköisesti ollut noin 20 m pitkä ja tasasaumainen. Ilmeisesti havupuusta.
30. **Vargskär:** Jatulintarha, joka on osittain tuhoutunut pohjois- ja luoteisosistaan. Tarhassa on kaksi todennäköisesti myöhempää rakennetta. Toinen on hevosenkengän muotoinen ja sitä on paikallisten mukaan käytetty metsästysuojana.
31. **Ådgrund:** Hajonneen puuhyllyn osia.
32. **Oxgrundet:** Puurunkoisen aluksen hylky, jonka pituus on noin 17 m. Hyllyssä on havaittavissa tiiliä.
33. **Västra Långö:** Puuhyllyn pohjan kappale, jonka pituus on noin 8 m ja leveys noin 4 m.
34. **Trutgrundet:** Mäntyrakenteisen talonpoikaisaluksen hylky, josta jäljellä kaksi laajempaa erillistä hyllyn osaa.
35. **Granö:** Röykkiö, joka on kasattu pyöreistä kivistä. Todennäköisesti merimerkki.
36. **Skansholm:** Puolustusvarustus, linnake.
37. **Tostholm:** Puurunkoisen aluksen osia. Suullisen perinteen mukaan paikalla on aikoinaan tehty tiiliä (Tegelbruksviken) ja lähistöllä havaittu 2–3 m säteellä tiiliä.
38. **Sumpgrund:** Puurunkoisen limisaumaisen aluksen hylky.
39. **Bärölandet:** Mäntyrunkoisen aluksen pohjoisosan hylky, jonka pituus on 17,4 metriä.
40. **Stora Äspskär:** Kaksi pientä röykkiötä. Rajamerkkejä tai jonkinlaisia uunirakenteita. Raaseporin kunnan alueella.
41. **Hättornasgrundetin hylky:** Hajonneen puuhyllyn (1600-luku) kyljenkappale, jonka pituus on noin 33 m ja leveys 6 m. Lisäksi irrallisia hyllynosia. Tammea.
42. **Arvskär 2:** Rajamerkki. Latomus avokallioalueen korkeimmalla kohdalla.
43. **Midsommarholmen:** Merimerkit. Röykkiöt.
44. **Älgsjöskatan:** Pieni ruotsalaisten linnake, jonka Venäjän laivasto tuhosi vuonna 1789 ja rakensi viereen oman linnakkeensa. (Museovirasto, 2011)

Kiinteät muinaisjäännökset Inkoon sisäsaariston alueella Museoviraston muinaisjäännösrekisterin mukaan marraskuussa 2011. Huomion arvoista on nykyisin asuttujen vanhojen kyläalueiden läheisyydessä olevien muinaisjäännösten vähäisyys. Kenties todistettavasti jo 1500-luvulta yhtäjaksoisesti asutetut alueet ovat olleet asuttuja jo esihistoriallisella ajalla maaston niin salliessa, mutta jäljet ovat jääneet uudempien kerrostumien alle.

HISTORIALLINEN AIKA

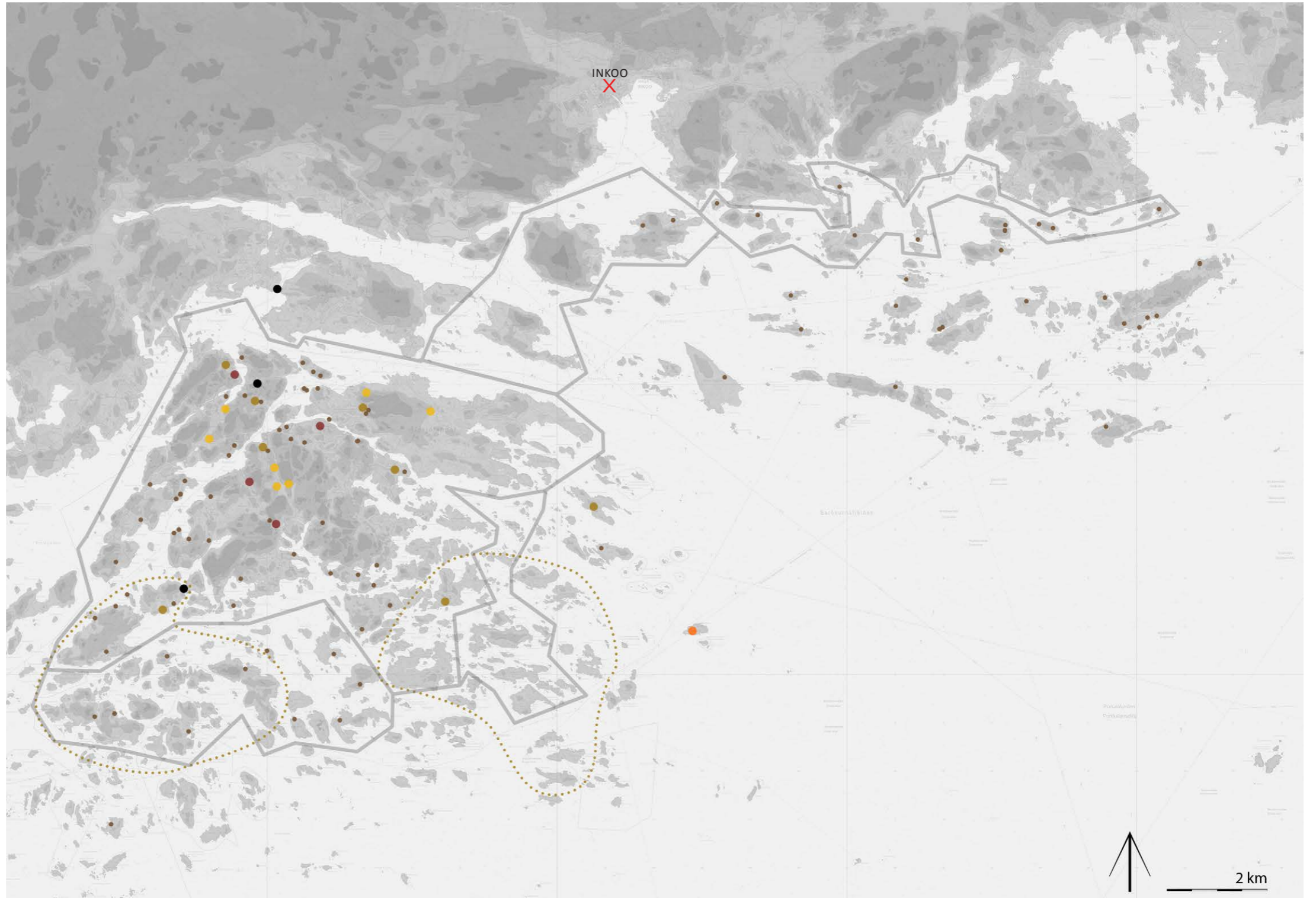
Inkoon historiallisen ajan katsotaan alkavan 1100–1200-luvuilla, jolloin Ruotsista Suomen rannikkoalueille suuntautui voimakas muuttoaalto ja kristinuskoa alettiin levittää maahan idästä ja lännestä. Muuttajat olivat itsenäisten talonpoikien ryhmiä tai osa keskushallinnon ja aateliston asuttamistoimia. Uudisasukkaat asettuivat aluksi saaristoon ja rannikoille, vaikka alueella asuikin jo suomenkielistä väestöä. (Seppälä, 2006)

Inkoon saariston yksittäistilat ja kylät ovat peräisin ajalta, jolloin aluetta alettiin asuttaa. Asutuksen sijoittumiseen vaikuttivat luonnonolojen lisäksi puolustus- ja yhteistyömahdollisuudet. Kylistä tai tiloista oli näköyhteys toiseen kylään tai tilaan vähintään vaarasta ilmoittamisen vuoksi. Isojako ei juuri muuttanut saariston kyliä. (Andersson, 1985)

1100-luvun lopusta 1300-luvulle maatalous koki murroksen, sillä tuolloin omaksuttiin savimaiden muokkaukseen soveltuvat tukevat kehäaurat (Seppälä, 2006). Saariston vähäisten peltoalojen kannalta tämä on varmasti ollut merkittävää, sillä myös vaikeammin muokattavat maat on saatu käyttöön. Kalastus oli kuitenkin 1900-luvulle asti saaristolaisen pääelinkeino.

Inkoon saariston muutamia luostareihin ja munkkeihin viittaavat paikannimet ovat peräisin 1200–1300-luvuilta. Esimerkiksi Ramsön ja Nötön välinen lahti, Munksund, on saanut nimensä virolaisen Padisten luostarin maaomistusten aikaan (viereinen kartta). Maanomistuksilla ei kuitenkaan ole ollut suurta vaikutusta nimistöön, mikä kertoo nimistön vakiintuneen jo ennen 1330-lukua (Kerkkonen, 1945). Kristinillistymisen myötä kalmistoista ja uhripaikoista alettiin vähitellen luopua (Seppälä, 2006), kun uudet uskonpaikat otettiin käyttöön. Esimerkiksi Inkoon kirkko rakennettiin 1200-luvulla.

Asutusekspansion jälkeen alkoi asutuksen vähenemisen aika noin vuosina 1550–1720 sotien ja ilmastollisten vaihteluiden vuoksi. Esimerkiksi Ors ja sen pohjoispuolella sijainnut Norrby autioituivat 1500- ja 1600-lukujen vaihteessa. Molempien alkujaan meren tuntumassa sijainneet tontit olivat lopulta jääneet satojen metrien päähän merestä. (Haggrén, 2005) Barön kylä mainitaan 1500-luvulla viiden talon kylänä, josta yksi talo autioitui 1553. Jäljelle jäivät Barö, Tjudas, Espings ja Bisa (Brenner, 1985).

Karttakuvaus vanhoista tiloista ja kylistä Inchoon sisäsaaristossa. Karttoitus ei ole kattava, sillä lähdeaineisto oli puutteellista. Kartta on koottu lähdemateriaaleissa mainittujen karttojen tietojen pohjalta.

Munknäs- ja munksund-tyyppinen nimistö viestii yhteyksistä Viron Padisten luostariin (Kerkkonen, 1945) tai fransiskaanimunkkien merimatkoihin ja lähetystyöhön 1200-luvulla. Tuolloin ei eroa luostarimunkkien ja kerjäläismunkiston välillä ei arkikielessä tehty. (Gallén, 1993)

- PADISTEN LUOSTARIN JA EESTIN YHTEYKSIEN VAIKUTUS
- NIMISTÖÖN PERUSTUVAT VANHAT ASUIN-PAIKAT
- KYLÄT 1500-LUVULLA
- KYLÄN TONTTIALUEET 1500-LUVULLA
- VANHAT TILAT 1652
- VANHAT TILAT JA TORPAT 1855–72

Otteessa Olaus Magnuksen "Carta Marinasta" nähdään Hangon vierellä "Infero" eli Inkoon ja hieman pohjoisemmassa "Rasseborg" eli Raasepori. Inkoon ja Hangon väliin on merkitty saari, joka saattaa olla Skärlandet, Torsö tai Orslandet. Kartta on vuodelta 1572. FB.

1600-luvulla tehtyyn maakuntakarttaan on merkitty Inkoon saaristoon "Baro sund" eli Barösund ja "Porso" eli Porsö. Ote on Nicolas Sansonin maakuntakartasta vuodelta 1666. JYX 4.

Ote Sveriges Sjö-Atlaksen Suomenlahden kartasta vuodelta 1815. AL.

Orsin tilan pieneltä peltoaukealta on näkymä Barösundin salmeen, joka ei tässä kuvassa kuitenkaan näy. Kuvassa Ors koillisesta katsottuna. Härö 2.

Älgsjön rantakallioilta otettu kuva Barön kylästä 1890-luvulla. Härö 3.

Kalastajatorppa Gäsön saarella 1905. Gäsö sijaitsee Inkoon ulkosaariston puolella Gammelbylandetista etelään. W.

Älgsjöllä ja Barölandetilla maanviljely oli kalastuksen lisäksi asukkaille merkittävä tulonlähde. Maanviljelyksellä ei ollut yhtä suurta merkitystä Orslandetin kylille: Bjursille, Rövasille, Jutansille ja Marsille, joka myöhemmin on autioitunut. Bjursin kylään kuului saaria, joiden ansiosta heinää karjalle saatiin paljon. Saaristokyliä tontit olivatkin usein jakautuneet useille saarille kuten Bastö ja Tostholmin maat. (Brenner 1985)

Saariston tiloihin saattoi kuulua jopa parikymmentä rakennusta, joista jokaisella oli oma käyttötarkoituksensa. (Andersson, 1985)

Saaristo ei ollut takapajulaa eikä sitä koettu vaikeasti saavutettavaksi. Itse asiassa saaristolaiset kävivät vilkasta kaupankäyntiä mantereiden puolella asuvien kanssa (Brenner, 1985). Merenkulku oli myös yksi lisätuloja tuova elinkeino. Suomen rannikko oli vaikeakulkuista ja sen vuoksi pelättyä ilman asiantuntevaa miehistöä (Gallén, 1993). Inkoon kirkon pyhimys on merimiesten ja kauppioiden pyhimys, pyhä Nikolaus, eikä varmasti syyttä. Vientiartikkeleina 1500-luvun paikkeilla olivat kala ja voi. Myöhemmin myös olut, humala ja eläimet. Saaristolaisia oli myös perämiehinä kruunun laivoissa. 1600-luvulle asti osa saaristolaisista toimi rahtilaivureina kruunun laskuun Viroon, Viipuriin ja Tukholmaan suuntautuneilla matkoilla. Busön saarella sijainnut tulli siirrettiin 1600-luvulla Barösundiin. (Brenner, 1985)

1600–1700-luvun vaihteessa sisäsaariston itäiset saaret kuvailtiin kallioisiksi ja huonosti hyödynnettäviksi luodoiksi. Niillä mainittiin kasvaneen vain muutamia puita ja heinäkin kasvoi vain muutamien vuohien ja vasikoiden pitimiksi. Itäisten saarien koettiin tuolloin vielä olevan yhteisomistuksessa. Inkoossa oli paljon saaria, joiden omistajaa ei osattu sanoa, ja oli epäselvyyttä siitä olivatko saaret kuitenkin kruunun. Lisäksi talonpojat uskoivat saarten käyttöoikeuden olevan heillä vanhan perinteen mukaan. Saarten metsiä käytettiin salaa ja 1776 Sådön saarelle rakennettuun torppaan muutti metsävahti. 1790-luvun lopulla, useiden oikeudenkäyntien jälkeen, yhteissaaret siirtyivät kunta- ja laisten omistukseen. Tämän jälkeen itäiset saaret asutettiin, torppia ilmestyi nopeaan tahtiin ja saariston väkiluku kasvoi 1800-luvulla. (Brenner, 1985)

1800-luku oli laivanvarustuksen aikaa, mutta jo seuraavan vuosisadan loppuun mennessä oli merenkulun aika Inkoossa ohi. Kuninkaan perämiehet muuttuivat luotseiksi. Luotsauksesta olivat vastuullisia 1850-luvulle saariston tilat paitsi Bjurs ja Tostholm. Maantieliikenteen ja rautateiden merkitys kasvoi ja 1900-luvun alussa meriliikenne supistui Helsinkiin suuntautuviin huvilaväen höyrylaivoihin (Brenner, 1985). Kesähuviloiden rakentaminen Suomessa oli alkanut 1700-luvulla ja 1800-luvulla rannikolle nousivat ensimmäiset huvilakeskittymät. Inkoon saaristossa on muutamia vanhoja huviloita, mutta ne ovat hieman myöhemmältä ajalta. (Andersson, 1985)

1900-luvun alun kuluessa Barösundin salmen kapeimmalle kohdalle Hycklesundetiin rakentui Orsin kyläkeskus, johon kuului kaksi koulurakennusta, seurantalo ja posti sekä osuuskauppa (Museovirasto, 2009). Vuoden 1902 tammikuussa perustettiin Barösundin nuorisoseura. Nuorisoseura tuli tunnetuksi muun muassa kesäasukkaiden viettäessä aikaa nuorisoseuran järjestämissä juhlissa. Juhlissa kaupunkilaisten ja maalaisten välille kehittyi yhteisymmärrys. Nuorisoseura sai 1912 tilat Orslandetiltä Aspuddsbackenilta ja on yhä yksi alueen merkittävistä rakennuksista. (Brenner, 1985)

Maailmansotien välissä pienten ja yksinkertaisten kesäasuntojen määrä alkoi lisääntyä ja 1940–50-luvuilta lähtien niiden määrä lähti vauhdikkaaseen kasvuun, jota jatkui aina 1990-luvun lamaan saakka. Myös Inkoon saaristo sai osansa kesäasukkaista, joista enemmistö oli ja on yhä on ruotsinkielisiä. Sotien jälkeen rakennettiin vaatimattomia mökkejä, mutta nykyisin on tapana rakentaa myös suuria ja hyvin varusteltuja kesäasuntoja. (Jarva, 2005)

Ote Eric Wetterstedtin maakuntakartasta vuodelta 1775. Karttaan on merkitty luotsien vahtisaari Tingsholmen ja Barösundin meriväylä. Kartta ei vielä ole erityisen tarkka, sillä Ruotsin valtaapitävät huomasivat saariston kartoituksen arvon vasta tulevien sotien aikana. Merireiteistä kerrotaan enemmän sivulla 22. JYX 5.

Kaksi postikorttia höyrylaivoista Barösundin väylällä. Oikeanpuoleisessa kortissa näkyy hyvin väylälle tyypillinen jyrkien kalliorinteiden ja saaren sisään työntyvien aukeiden pelto- ja niittyalueiden vaihtelu. Vasemmanpuoleinen kuva näyttää väylän tilan luonteen, jonka sitä reunustavat jyrkät rannat muodostavat. L-U mm 1 ja 2.

Barösundin kansakoulu Orsin kyläkeskuksessa. Koulu lopetti toimintansa joitain vuosia sitten. BA.

Bastön ranta-aitta Widar Brennerin kuvaamana todennäköisesti vuoden 1910 tienoilla. L-U mm 4. Alla ranta-aitta samalla kohtaa vuonna 2011. LK.

Espingsissä pikku hiljaa ruovikoituvan lahden pohjukassa on vanha tilan paikka. LK.

Yksi Barösundin koulurakennuksista. LK.

Hieman umpeenkasvanutta kulttuurimaisemaa Espingsissä Barölandetilla. LK.

Tostholm on yksi Inkoon sisäsaariston vanhoista kantatiloista. LK.

MERILIIKENNE JA MERIVÄYLÄT

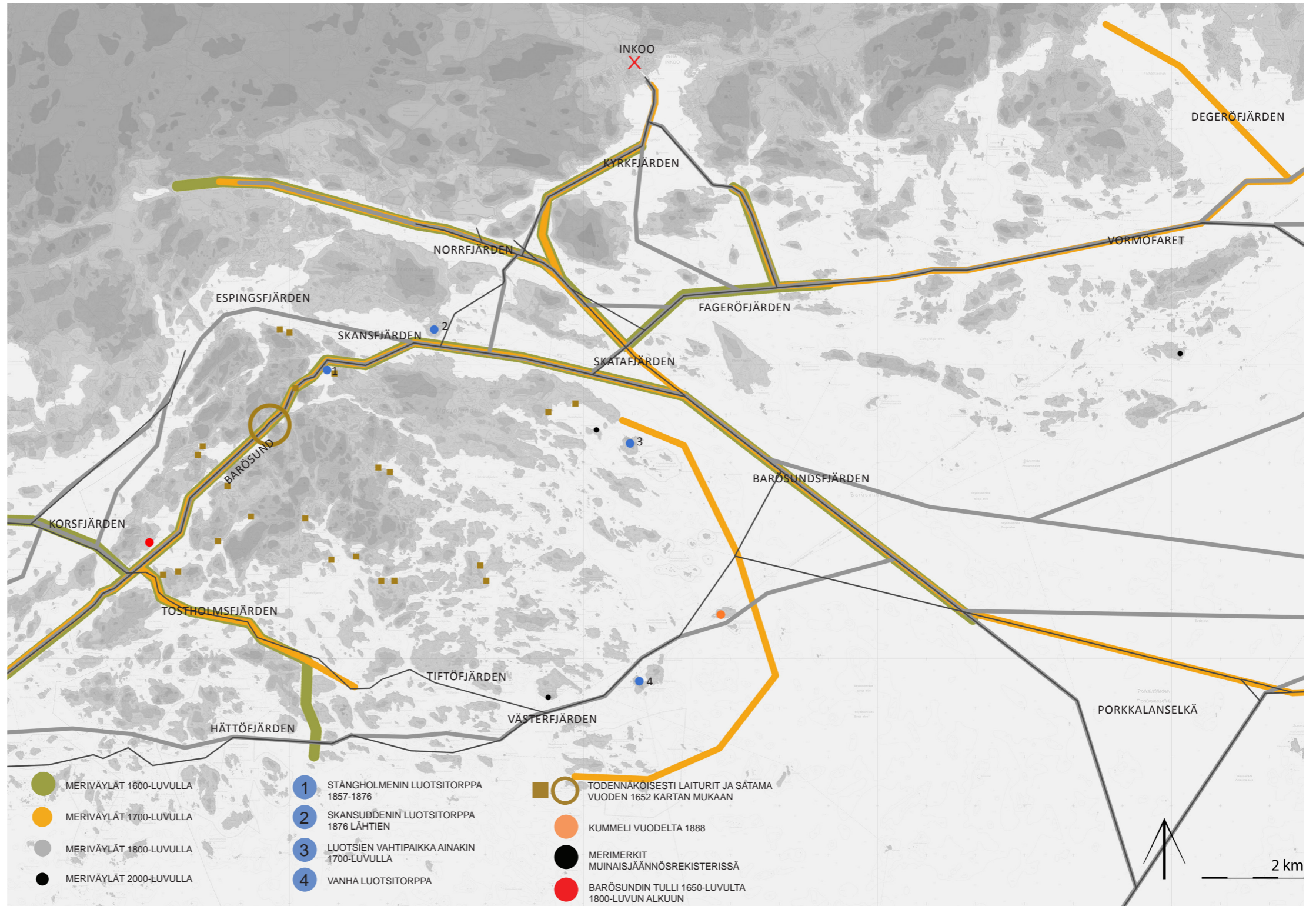
Meriliikenteen kulttuurimaisemallisia arvoja tarkastellessa on muistettava laivaliikenteen aiempi merkitys. Nykyisin saaristoa pidetään vaikeasti saavutettavana, mutta ennen kunnollista rautatie- ja maantieliikennettä vesireitit liikuttivat ihmisiä ja tavaroita. Inkoon saaristo on ollut tietynlaisessa erityisasemassa Hankoniemen ja Porkkalanniemen väliin jäävänä alueena. Yhteydet etelään kohti muuta Eurooppaa ovat kääntyneet pois Suomen rannikolta juuri Porkkalan kohdalla, jossa Suomenlahden ylitys on lyhimmillään.

Kaupparenkulku Itämerellä lisääntyi keskiajalla, mikä johtui osin Räävelin eli Tallinnan noususta yhdeksi Hansaliiton kaupan keskuksista. Tärkein Suomen kautta kulkevista meriväylistä kulki Ahvenanmeren ja Saaristomeren kautta Inkoon editse Porkkalanniemelle ja Suomenlahden yli Viroon. Kyseinen meriväylä on mainittu kirjallisissa lähteissä jo 1200-luvulla. Kauppiat kulkivat vakiintuneita reittejä, joten meriväylät ja niiden merkit tulivat tutuiksi. (Nyman, 2009)

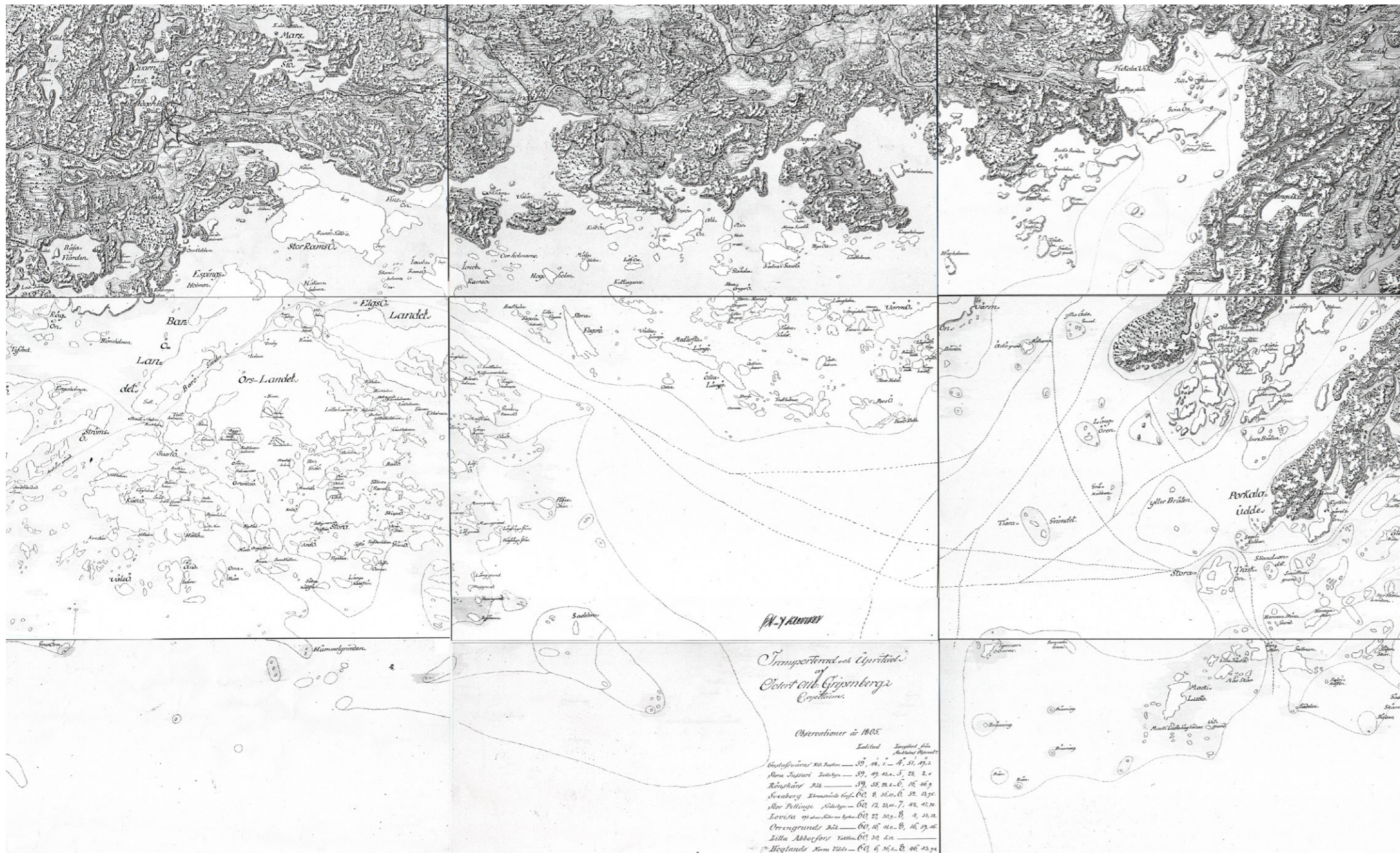
Yhtenä osana Suomenlahden merkittävää meriväylää on Inkoon sisäsaaristossa oleva Barösundin väylä. Se on Museoviraston luokittelussa todettu valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi (RKY) ja se on tärkeä osa Suomen meriliikenteen historiaa. Barösundin varrella on monipuolista saariston rakennuskantaa talonpoikais-, kalastaja- ja luotsiasutuksesta 1800-luvun lopun huviloihin ja kesämökkeihin. 1700-luvun lopulla käydyn niin kutsutun Kustaa III:n sodan varustukset kertovat väylän sotahistoriallisesta merkityksestä. Maisemat väylän varrella vaihtelevat metsäisistä ja kalliisista rinteistä loiviin saarten sisäosiin työntyviin pelto- ja niittyalueisiin. (Museovirasto, 2009)

Veneitä Bastön saaren edustalla Widar Brennerin valokuvassa kesäkuulta 1912. Kuvan nainen, Helmi, on matkalla häihinsä. L-U mm 3.

Merireitit ja merenkulkuun liittyvät kohteet Inkoon sisäsaaristossa. Kaaviossa korostuu Barösundinväylän merkitys pitkään käytettynä meriväylänä. Laiturit ja satama ovat epävarmaa tietoa, sillä merkkienselyksiä vuoden 1652 kartalle ei ollut. Satamaksi tulkittu kohta saattaa viitata myös luotsitorppaan. 1700-luvun merireiteistä yksi kiertää Pävskärin 1888 rakennetun kummelin viereltä. Paikalla on saattanut jo yli sata vuotta aiemmin olla jonkinlainen merimerkki, sillä kartassa on kyseisellä kohdalla merkintä. (Vuoden 1723 kartta on sivulla 11.) Kartta on koottu lähdemateriaaleissa mainittujen karttojen tietojen pohjalta. Museoviraston rakennushistorian osasto toteutti vuonna 2009 meriväyliä rakennusperinnön inventoinnin, jossa selvitettiin kohteiden suojele- ja hoitotarpeita. Inkoosta selvitykseen otettiin mukaan Barösundin meriväylän luotsirakennuksineen, Bågaskärin luotsiasema (4) ja Pävskärin kummeli. Kuvaukset Inkoon meriväyliä perintökohteista on liitteenä (Liite 2).

Kuninkaankartastoa (1776–1805) mannaasta tehtiin sotilaallisiin tarkoituksiin. Saariston kartoituksen ryhdyttiin 1790-luvulla. Kuninkaallinen merikartasto ei kuitenkaan koskaan valmistunut, mutta sen valmiit osat on koottu julkaisuksi vuonna 2009 (Kuninkaallinen merikartasto 1791–1796). Kartoitus ehti idästä kastottuna vain Porkkalan niemelle asti. Kuvan kartta on Kuninkaankartastosta vuodelta 1805. KK.

Nykypäivän merimerkkien runsausta Inkoossa. Kirkkaat värit ja valot ovat huomiota herättäviä saaristossa. LK.

Suomen karikkoiset vedet edellyttivät asiantuntevaa luotsijärjestelmää. Luotsitiloja alettiin perustaa Suomen saaristoon 1500-luvulla, jolloin saariston talonpojat saivat luotsaamisesta sivutoimen. Varhaisimpien luotsien käyttämissä vahtipaikoista ei juuri ole tietoa ja varsinaisia luotsivartiotupia erityisesti katsotuille paikoille alettiin rakentaa vasta 1800-luvun puolivälissä, jolloin meriväylien hoito siirtyi kruunulle. Inchoon Tingsholmen on kuitenkin jo ainakin 1700-luvulta tunnettu luotsien vahtipaikka, josta meriliikennettä väylillä on helppo seurata (Brenner, 1985). Luotsille merimerkkeinä toimivat luonnonmuodot, erikoiset puut, näkyvät rakennukset ja erikseen rakennetut merimerkit, kuten kummelit ja puurakenteiset kaasot. 1950-luvulla luotsivartiotuvat muutettiin luotsiasemiksi, kun luotsiperheet muuttivat pois luotsisaarilta. (Nyman, 2009)

Nykyään useat luotsikohteet ja merimerkit ovat muuttuneet historiallisiksi monumenteiksi. Merimerkit ovat muuttuneet esimerkiksi vanhoista merkkitynnyreistä muovisiin poiuihin. Myös luotsitoiminta on vähentynyt. Monet merkittävät merimerkit jäivät ilman hoitoa ja unohtuvat. (Nyman, 2009)

Erikoinen yksittäispuu on toiminut ennen varsinaisia merimerkittyjä reittejä opasteena. Luonnonmerkit voivat nykyäänkin ohjastaa vesillä liikkujaa. LK.

Ihminen rakentamat merimerkit vaativat huolenpitoa säilyttääkseen merkityksensä. LK.

PELLOT JA NIITYT

Kulttuurimaisema alkoi suuremmissa määrin kehittyä pysyvän asutuksen, viljelyn ja karjanhoidon myötä. Pelot raivattiin alkujaan sinne missä se voitiin toteuttaa vähimmällä mahdollisella työllä suhteessa tuottoon. Pelot myös seurailivat maastonmuotoja. Maatalouden vaikutus suomalaiseen kulttuurimaisemaan on ollut suuri, koska maatalous oli pitkään suuren kansanosan pääelinkeino. Saaristossa kulttuurimaiseman ominaispiirteet ovat hieman erilaiset kalastuksen merkityksen vuoksi.

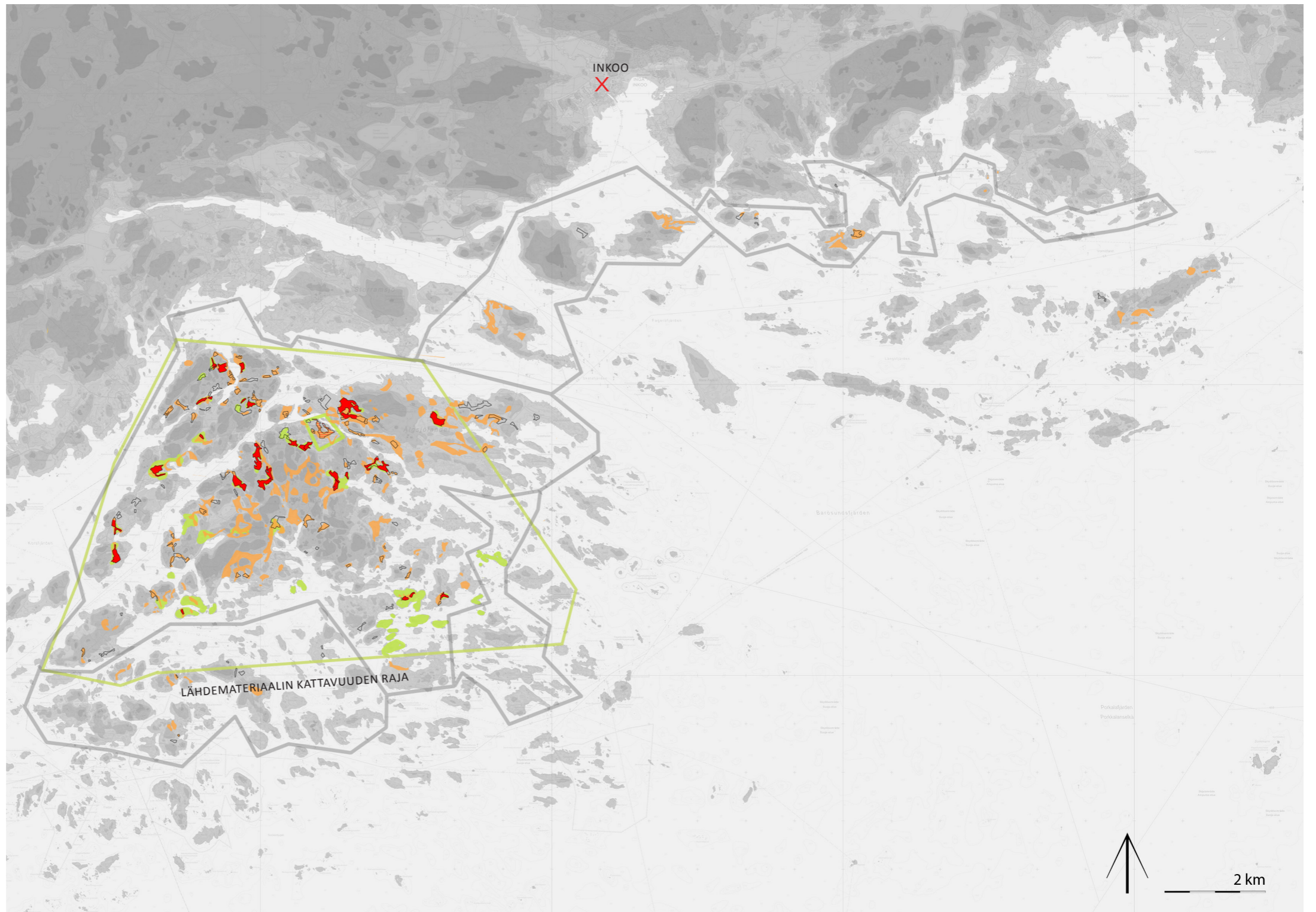
Peltoja oli vielä 1800-luvulla kolmen tyyppisiä: ulkopeltoja, rintapeltoja ja umpiaitoja. Ulkopellot olivat metsään raivattuja toisarvoisia peltoja, rintapelot hyvin lannoitettuja pääasiassa peltoja ja umpiaidat eli pihapelto olivat vihannesten ja muiden pieniä määriä viljeltävien kasvien peltoja. (Hytönen, 1996)

Saariston maanviljelyn koneellistuminen tapahtui hieman jälkijunassa muuhun Etelä-Suomeen verrattuna, sillä tilojen sijainti, pienenus ja viljelysten hajanaisuus vaikuttivat kalliiden konehankintojen tekemiseen.

Saariston kulttuurimaisemalle ovat ominaista myös niityt ja eri saarilla sijainneet laitumet. Maankohoaminen on synnyttänyt uusia rantaniittyjä ja toisaalta muuttanut aiemmat niityt paremmin muuhun käyttöön sopiviksi. Saaristossa luonnonniityillä on ollut suuri merkitys karjan pitoon. Nykyisin karjalle kuitenkin tarjotaan usein viljeltyä heinää ja rehua. Luonnonniityt ovat kuitenkin saariston kulttuurimaisemalle ominaisia ja ylläpitävät rikasta lajistoa kasveista perhosiin.

Korsholmenin kalastajakylä. Kylä ei ole kohdealueella, mutta kuvasta voidaan nähdä saaristomaiseman luonne välisaaristossa, josta on laajoja näkymiä ulapalle. Rakennusten ympärillä on laajoja rantaan ulottuvia niittyalueita ja peltoja, jotka avartavat maisemaa ja paljastavat kylän paikan. Maisemassa korostuvat sen horisontaaliset linjat. BA.

Inkoon sisäsaariston pelto- ja niittyalueiden kehitys 1600-luvun puolivälistä nykypäivään. Karttakuva osoittaa saariston avoimen tilan määrän olleen vielä 1800-luvulla huomattavasti nykyistä runsaampaa. 1600-luvulla avoimuutta lisäsi myös metsien runsampi käyttö, mikä 1800-luvulla oli jo rajoitetumpaa. Keltaisella merkittyjen 1600-luvun pelto- ja niittyalueiden osalta oli käytettävissä kartta vain kuvassa osoitetun rajauksen alueelta. Viljelyksiä esittävä kartta on koottu lähdemateriaaleissa mainittujen karttojen tietojen pohjalta. Seuraavalla sivulla on esitelty keskeisimmät pelto- ja niittyalueiden kehityksen tutkimisessa käytetyt vanhat kartat.

- PELLOTJA NIITYT 1652
- PELLOTJA NIITYT 1840–55
- PELLOTJA NIITYT 2000-LUVULLA
- PELLOTJA NIITYT, JOTKA KÄYTÖSSÄ AINAKIN 1600-LUVULLA NYKYPÄIVÄÄN
- ▬ PELLOTJA NIITYT, JOTKA TODENNÄKÖISESTI KÄYTÖSSÄ AINAKIN 1600-LUVULLA NYKYPÄIVÄÄN

Hans Hanssonin vuonna 1652 piirtämän Inkon saariston kartan pohjalta on voitu arvioida silloisten niittyjen ja peltojen paikkoja. Kuvaan on myös merkitty kylien paikat. Osa silloisista niittyalueista on myöhemmin otettu viljelyyn. Kartta on hajonnut Rövassin tilan kohdalta, joten tietoja ei ole saatu käyttöön. Muun lähdemateriaalin pohjalta tiedetään sielläkin olleen niitty- ja peltoalueita, mutta niiden tarkemmasta sijainnista ja laajuudesta 1600-luvulta ei tässä työssä ole ollut todistetta. FB.

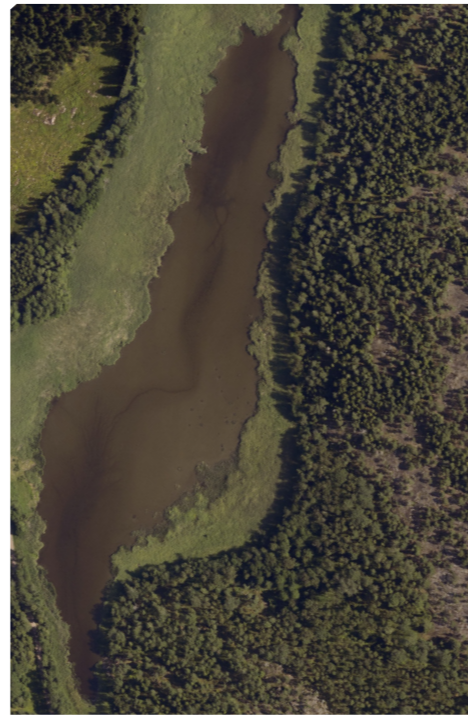
1800-luvun pelto- ja niittyalueet inventoitiin vuoden 1842 pitäjänkartasta. AL.

INKOOKSÄSÄARISTON PELLOT

Viljelykset ovat Inkoon saarilla usein joko kapeita ja pitkänomaisia aina rantaan ulottuvia pelloja tai saaren sisäosien painanteista ja tasaisilta alueilta raivattuja viljavia laikkuja.

Kapeat pitkät pellot ovat syntyneet maankohoamisen vaikutuksesta ja ne ovat luonteeltaan ominaisia etenkin läntisen sisäsaariston saarilla. Ennen peltokäyttöön ottamista kuivuvat salmet ja lahdet olivat rantaniittyinä karjan käytössä. Ominaista pelloille on niiden keskellä oleva oja, joka on maankohoamisen myötä jäänyt ja sitten muokattu entisen vesialueen matalimpaan kohtaan. Osa pelloista on säilyttänyt ulkoasunsa, mutta toisinaan pellot ovat muuntuneet ajan myötä tai ne on metsitetty tai metsittyneet.

Pienet laikkumaiset pellot ovat tyypillisiä koko sisäsaaristossa, mutta niitä on etenkin itäisessä saaristossa, joka on läntistä karumpaa ja peltomaiden löytyminen on ollut vaikeampaa. Pelloja itäisempään saaristoon päästiin raivaamaan vasta kun saarten omistusolot ratkesivat 1790-luvun lopulla ja torppia alettiin rakentaa moniin saariin (Brenner, 1985).

Inkoon läntiselle saaristolle tyypilliset pellot ovat syntyneet maankohoamisen myötä. Lahti tai salmi muuttuu ensin fladaksi. Maankohoamisen ja sedimenttien kerääntymisen myötä salmen yhteys mereen toisesta päästä katkeaa ja lopulta vesi "valuu" pois fladan alueelta. Karjalle saatiin tällöin usein hyvä niittyalue, kunnes syntyvä maa-ala muuntuu lopulta oivalliseksi pellon aihiksi. Pello säilyttää usein yhteytensä mereen ja sen keskellä kulkee oja. Kuvat ovat samasta ortoilmakuvasta Inkoon saariston eri kohdista. IK.

Peltojen ja niittyjen luonteva yhteys merelle on kuvan esimerkissä päässyt kasvamaan umpeen tai pyritty peittämään. LK.

Bjursin kylän tiluskartassa 1768-77 nähdään erityyppisten peltosten ja niittyjen määrä. Lähimpänä rakennusta ovat pihapellot kasvaksineen. AL o.

Raivatuista pelloista ja niityistä ei saaristossa helposti luovuttu, sillä tarjolla oleva viljelykelpoinen maa oli vähissä. Ajan saatossa viljelyn merkitys on vähentynyt ja nykyisin vuositasojen viljelyssä ovelle pelloille on tapahtunut muutoksia. Pellon yhteys rantaan on voinut katketa, mutta pelto on saattanut säilyttää silti ominaispiirteensä (ylin kuva). Toisinaan rantaan on rakennettu uusi asutus, jolloin peltoa halkonut oja on voitu muuttaa tieksi rantaan (keskimmäinen kuva). Joissain tapauksissa pellot on päästetty metsittymään tai ne on tarkoituksella metsitetty. Pelto-ojan paikka saattaa kuitenkin yhä erottua maisemassa (alin kuva). IK.

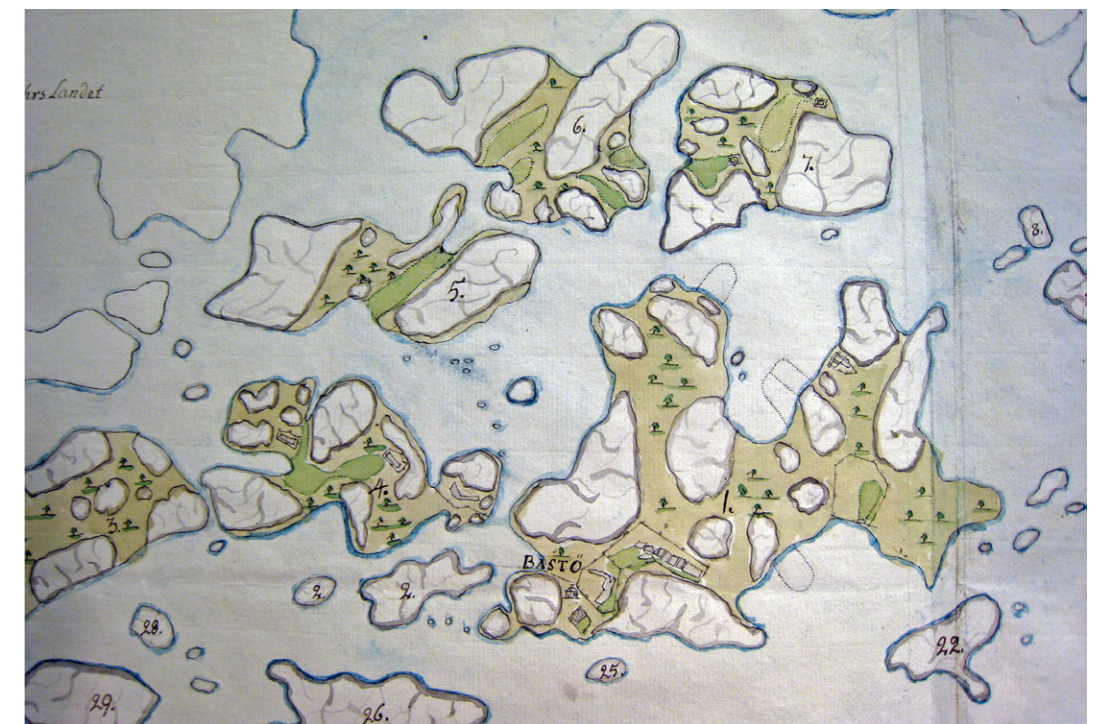
Bastön päärakennus Torsten Ranckenin kuvaamana 1931. Ihmisen tekemät rakenteet muotoilevat maastonmuotoja kuten kuvassa näkyvä kivimuuri. Rakennusten paikat on valittu tarkoin ja perustukset on aseteltu huolella maastoon. L-U mm 6.

Bastön tilan pihapiiriä. Umpiäitä eli pihapelto on aidattu erilleen muusta pihapiiristä. Kuva on vuoden 2011 syksyltä. JA.

Bastö Widar Brennerin kuvaamana Holkholmilta elokuussa 1911. L-U mm 5.

Bastön tiluskartta vuodelta 1783. Kartasta nähdään muun muassa peltojen ja niittyjen tyypillinen muoto ja liittyminen rantaan. AL b.

KUVIA INKOOKSISAARISTOSTA

Bastön perinnemaisemaa vuonna 2011 ja noin 100 vuotta aiemmin Widar Brennerin kuvaamana. Oikeanpuoleinen kuva LK, vasemmanpuoleinen kuva L-U mm 7.

Valokuvassa näkyy saaristotiloille tyypillinen avonaisuus. Suojaisan rakennuspaikan valinta tekee avoimuuden mahdolliseksi, sillä tuulensuoja syntyy luonnostaan. Saaristokylät ovat muuten rakentamattoman maiseman kiintopisteitä. LK.

Mellangården luonnonsuojelualuetta Älgsjölandetilla. Kuva on otettu viereisen kuvan tiluskartalta katsottuna alueelta M. Ilmakuva alueesta on sivulla 12. LK.

Älgsjölandetin (Elgsjö) tiluskartta vuodelta 1765. Kartassa näkyy vihreällä merkittyjen peltojen B ja M keskellä oleva oja, joka alajuoksultaan on vasta muodostumassa. AL e.

Inkoon saariston kallioista rantaa. LK.

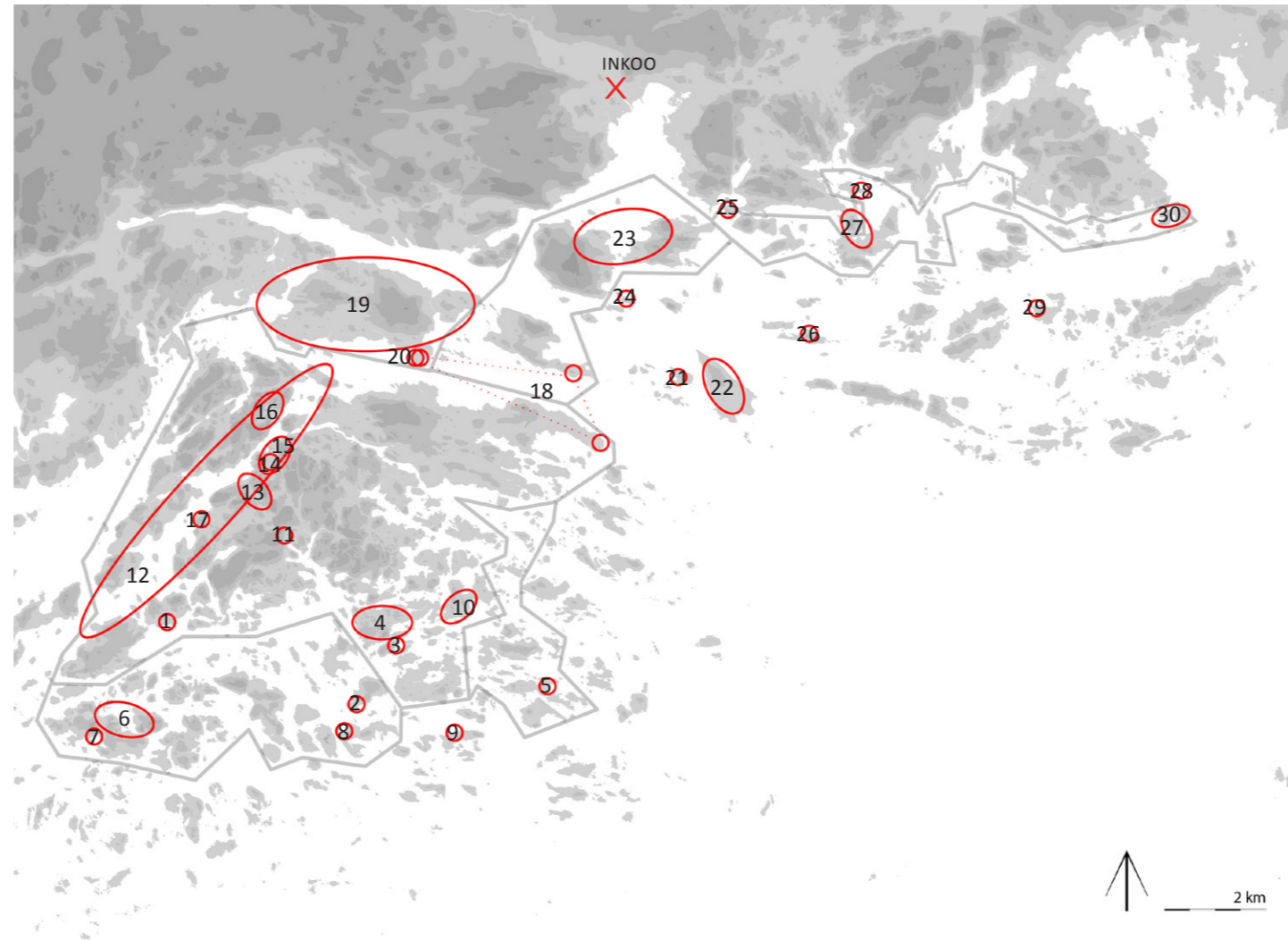
Andön kalastajatorppa ja perinteinen jo rapistumaan päässyt aita. Härö 1.

Tiftön punaiset rakennukset erottuvat saaristossa pitkälle. Härö 2.

Orslandetin kyläkeskus Barösundin väylältä kuvattuna. Kuvassa näkyvät laiturit, kauppa ja seuratalo (torni taka-alalla). Härö 2.

Inkoon saariston rakennusten ja maiseman kulttuurihistoriallisen inventoinnin tulokset vuonna 1993. (Härö, 1993)

KULTTUURIHISTORIALLINEN INVENTOINTI INKOOON SAARISTOSSA

Mikko Härö teki vuonna 1993 Läntisen Uudenmaan seutu-kaavaliitolle rakennusten ja maiseman kulttuurihistoriallisen inventoinnin keskittyen lähinnä rakennuskantaan. Kyseisessä inventoinnissa havaittiin monia rakennushistoriallisia kohteita ja kulttuuriympäristöjä Inkoon saaristossa. Useat kohteista ovat joko vanhoja kantatiloja tai kalastajatorppia 1800-luvun paikkeilta. Osan kohteista arvoa lisää merkkihenkilöiden tai tunnettujen arkkitehtien liittyminen kohteen historiaan. Oheinen kartta on koostettu teoksen tiedoista. Kohteiden tarkemmat kuvaukset voi lukea *Läntisen Uudenmaan rakennusten ja maiseman kulttuurihistoriallisesta inventoinnista*. (Härö, 1993)

1. **Tostholm**: vanha kantatila, J. Sirén.
2. **Kalvö**: vanha kalastajatorppa.
3. **Ekornholm**: vanha kalastajatorppa, ent. kauppa.
4. **Själön Gloholm ja koulu**: vanha kalastajatorppa, yläkansakoulu 1916–1960-luvun alku.
5. **Skeppö**: vanha torppa, useita kesähuiloita 1960 alkaen.
6. **Kälkön kalastajatilat ja Kälköfladan**: maisemakokonaisuus, useita rakennushistoriallisia kerrostumia.
7. **Villa Sällvik**: vanha kalastajatorppa, höyrylaivojen pysähtymispaikka, Lars Krogius, Bertel Liljeqvist
8. **Andön kalastajatila**: vanha kalastajatorppa ympäristöineen.

9. **Tiftön huvilat**: vanha kalastajatorppa, Oy Suomen Sokeri Ab, puistomainen alue.

10. **Bastön tila**: vanha kantatila, arvokas kasvillisuus, yksi Uudenmaan parhaiten säilyneitä saaristotiloja.

11. **Bjursin tila**: Vanha kantatila, Vantaan kaupunki.

12. **Barösundin kulttuurimaisema**: kapea salmi, merkittävä meriväylä. Talonpoikais-, kalastaja- ja luotsiasutusta, huvioloita, täyshoitoloita, kesämökkejä, Orsin kyläkeskus, merimerkkejä eri aikakausilta, tulliasema, sotavarustukset ja taistelupaikat.

13. **Jutansin tila viljelyksineen**: vanha kantatila.

14. **Orsin tila**: vanha kantatila.

15. **Orsin kyläkeskus**: kaksi koulurakennusta, seuratalo Walhalla, postitalo, kauppa.

16. **Barön kylä viljelyksineen**: viljelysmaisema, täyshoitola, kaupapuutarha.

17. **Barösundin vapaa-ajan rakentaminen**: lukuisia, Lars Sonckin Villa Kreuger?, Hugo Wallberg, F. M. Maexmontan.

18. **Älgsjön taistelun maisema**: Kustaa III:n sota (1788–90), 8 tykin palissadi, tykkipatteri, vallitus, S. M. von Rajalin, G. M. Armfelt.

19. **Stor Ramsjö**: kulttuurimaisemakokonaisuus, 1330-luvulla Padisten luostarille, Bonde- ja Tott-suvut, Fagervikin ruukin vaikutus, torppia esim. Skansen.

20. **Barösundin luotsiasema**: vahtitupa 1876 lähtien, Kustaa III:n sodan aikainen kenttävarustus.

21. **Lilla Fagerön tila ja huvila**: vanha kalastajatorppa.

22. **Stora Fagerö**: metsävahti, vanha kalastajatorppa, saksalaisten merisotilaiden hautapaikka.

23. **Skämmön ja Välön kulttuurimaisema**: maisemakokonaisuus, vanhoja kalastajatorppia.

24. **Orrholmen**: rakennushistoriallisesti merkittävä.

25. **Häriligön huvilat**: O. B. Bäck, Waldemar Ruin, puistomainen ympäristö, useita rakennuksia.

26. **Södra Käringarna**: 1920-luvun auinrakennus, maamerkki.

27. **Älön salmen maisema**: kaunis salmi, osa rälssitilaa 1500-luvulta ja lampuotitilaa 1700-luvulta.

28. **Själholmin kalastajatila**: vanha kalastajatorppa, tärkeä maisemakokonaisuus.

29. **Ramsön kalastajatila**: vanha kalastajatorppa, maamerkki.

30. **Stora ja Lilla Knappholm**: vanha kalastajatorppa.

ARKEOFYYTIT

Arkeofyyttejä eli muinaistulokkaita ovat kasvilajit, jotka ovat levinneet kasvupaikoilleen ihmisen mukana esi- ja varhais-historiallisena aikana. Myöhempiä tulokkaita sanotaan uustulokkaiksi eli neofyyteiksi. Muinais- tai uustulokkaiksi luokittelun rajana pidetään Pohjoismaissa yleensä 1600-lukua. Kulttuurikasvilajiston piiriin kuuluvat myös apofyytit, jotka ovat luonnonkasvupaikoilta kulkeutuneet kulttuuripaikoille ja näin hyötynneet ihmisen toiminnasta. (Seppälä, 2006)

Arkeofyytti toimii indikaattorina ihmisen varhaisesta toiminnasta kyseisellä paikalla. Havaintoja voidaan käyttää muinaisjäännösten etsinnässä, mutta kulttuuriympäristön ajoitusta ja käyttötarkoitusta ei voida määrittellä vain muinaistulokkaiden avulla. (Seppälä, 2006) Inkoon saaristossa esiintyy arkeofyyttejä, jotka auttavat arvokkaiden perinnemaisemien havaitsemista. Arkeofyyttejä ovat esimerkiksi nurmilaukka (*Allium oleraceum*), tummatulikukka (*Verbascum nigrum*), sikoangervo (*Filipendula vulgaris*), hullukaali (*Hyoscyamus niger*), keltamo (*Chelidonium majus*) ja liperi (*Levisticum officinale*) eli lipstikka (Seppälä, 2006).

Esimerkiksi Bastön saarelta tunnetaan muun muassa nurmilaukka ja hullukaali. Hullukaalin esiintymä on ainoa Museoviraston vuonna 2006 toteuttamien perinnemaisemainventointien havainto hullukaalista Uudellamaalla. (Seppälä, 2006)

Hullukaali (*Hyoscyamus niger*). Salo.

PERINNEMAISEMAT

Rannoilla esiintyy erilaisia perinnemaisematyyppisiä, kuten merenrantaniittyjä, hakamaita ja laitumia. Rantojen perinnemaisemat ovat maisemallisesti ja kasvilajistoltaan herkkiä ja harvinaisia, joten niiden vaaliminen kaavoituksessa on perusteltua. (Jarva, 2005)

Inkoon saaristosta löydettiin Ympäristöministeriön ja Museoviraston vuonna 2006 julkaistussa perinnemaisemainventoinnissa useita perinnemaisemia. Esimerkkinä perinnemaisemien arvosta esitellään Bastön perinnemaisema.

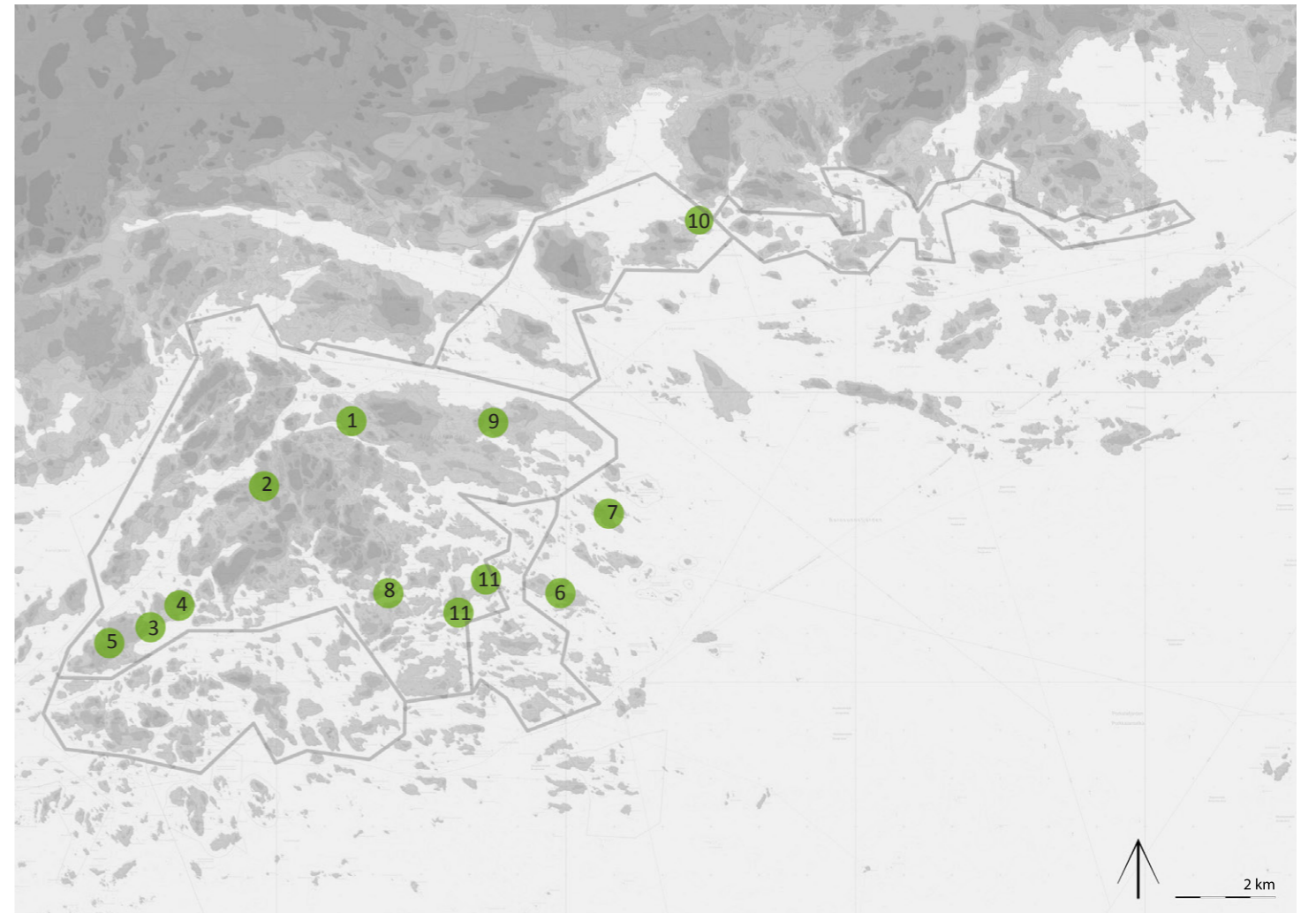
Bastö on luokiteltu yhdeksi Uudenmaan perinnemaisemista kallioketona. Bastön kokonaisuutta pidetään yhtenä Uudenmaan parhaiten säilyneistä saaristotiloista. Bylandetin pääsaaren lisäksi tilaan on kuulunut myös muita Barösundin itäisiä saaria. Saaren maankäyttö on pysynyt lähes samnlaisena ainakin vuoden 1783 tiluskartan piirtämisestä lähtien. Tiluskartassa mainitaan saaren tammets, joita yhä kasvaa samalla paikalla. Tammimetsikössä on myös maankäytöstä ja raivauksesta kertovia kivirakennelmia ja latomuksia. (Seppälä, 2006)

Orslandetin perinnemaisemat saavat aikaperspektiiviä siitepölytutkimuksista, jotka avoittavat vakiintuneen viljelyn ja laidunnuksen merkkejä 600-luvun lopulle. Sama ajoitus voi olla paikallaan myös Bastön kohdalla, mutta siitä ei ole tutkimuksia. Avoimuus maisemassa perinnemaisemien alueella on kuitenkin pitkäikäistä. (Seppälä, 2006)

Muita Inkoon saariston perinnemaisemia ovat:

1. Mellängårdin tammihaka (Älgsjö, Rövass), V
2. Jutansin kedot (Jutans, Ors, Bjurs), P
3. Sillsundbergetin kallioketo (Tostholm). P+
4. Tostholmin niitty (Tostholm), P+
5. Svartön niitty, P+
6. Stora Lövon rantaniitty, M
7. Gammelbylandetin niitty (Lillramsö), P+
8. Gölesuddenin kalliokedot, P+
9. Östervikin laitumet, V
10. Västerbyn rantaniitty (Välö/Östergård), P-

Numerointi viittaa viereiseen karttaan. Bastön niitty on merkitty numerolla 11 (V). Uudenmaan ympäristökeskus julkaisi vuonna 2000 perinnemaisemainventoinnin, jonka luokitukset on merkitty yllä olevaan listaan. (V = valtakunnallisesti, M = maakunnallisesti, P = paikallisesti arvokas.) Tarkempia kuvauksia kohteista voi lukea kyseisestä julkaisusta. (Pykälä; Bonn, 2000)

Inkoon saariston perinnemaisemakohteet Uudenmaan laajuudessa tarkastelussa. (Seppälä, 2006) Numeroinnin selitteet ovat viereisessä tekstissä.

Läntisen Uudenmaan seutukaavaliiton Inkoon ja Tammissaaren saaristossa kesällä 1990 tekemässä kasvillisuuden inventoinnissa tutkittiin etenkin vanhojen viljelysten ja saaristokyläiden ympäristöjä, joissa kasvaa usein harvinaisia ja uhanalaisia kasveja. Inventoinnissa todettiin Inkoon sisäsaaristossa olevan valtakunnallisesti (I), maakunnallisesti (II) ja paikallisesti arvokkaita (III) kasvillisuusalueita. Lisäksi merkinnällä + on osoitettu luokassaan erityisiä arvoja omaavat alueet ja merkinnällä - juuri ja juuri kyseiseen luokkaan kuuluvat kohteet.

Kasvillisuudeltaan merkittäviksi havaitut alueet ovat:

1. Barö (I-)
2. Orslandet: Rövass (I-)
3. Tostholm (II+)
4. Bastö (II+)
5. Nåtaholm (II+)

6. Svartö: Sillsund (II)
7. Andö (II)
8. Gloholm (II)
9. Ramsholm (II)
10. Lilla Lövä (III+)
11. Kalkö: Norrstrand (III)
12. Orslandet: Villviken (III)

Inventoinnista on jo yli 20 vuotta aikaa ja tilanne osalla saarista on varmasti jo päässyt muuttumaan. Siemenpankki on kuitenkin olemassa, joten esimerkiksi mahdollisia perinnebiotooppien kunnostuskohteita valittaessa voidaan hyödyntää kasvillisuusinventoinnin havaintoja.

INKOOKSISÄSAARISTON OMINAISPIIRTEET

OMIN AISPIIRTEET

Tässä inventoinnissa todettavat ominaispiirteet eivät esitä kattavasti Inkoon sisäsaariston kulttuurimaiseman kaikkia arvoja. Esimerkiksi luonnontieteelliset ja historialliset näkökulmat sekä rakennustaiteelliset arvot ovat jääneet vain maisemaa tarkastellessa vähäiselle arvioinnille. Kartta- ja arkistotutkimuksen lisäksi kulttuurimaisemien inventointia tulisi tehdä mahdollisimman paljon myös maastossa, mikä ei harjoitustyön puitteissa ole ollut mahdollista.

Alueen ominaispiirteiden selvittäminen on tärkeää, jotta uudet kerrokset kulttuurimaisemassa saadaan sovitettua vanhaan. Historian tajun puute ja perinteiden katkeaminen näkyy usein epämiellyttävänä ympäristönä. Esimerkiksi Uudenmaan kulttuuriympäristöohjelmassa on kulttuuriympäristöjen kehittämisen tavoitteeksi listattu paikallisen identiteetin vahvistaminen ”vaalimalla maiseman luonnonhistoriallisia ja kulttuurihistoriallisia piirteitä.” (Wainio, 1996).

Ominaispiirteiden tarkastelussa Inkoon sisäsaaristo on jaettu itä- ja länsiosiin rajan kulkiessa Älgsjölandetin pohjoispuolitse.

Itäosissa saaristo on ollut pitkään yhteisomistuksessa ja sen merkittäviin vaiheisiin kuuluvat puuston runsas käyttö, metsänkäytön vaihtuminen, omistusolojen muutos ja torppariasutuksen kehittyminen. Kaikki luetellut tapahtumat sijoituvat aikaan ennen 1800-luvun puoli väliä, jolloin huviloita ja mökkejä on alettu rakentaa saarten rannoille. Nykyisin saaret ovat hyvin metsäisiä, mutta paikoitellen pihapiirejä on avattu runsaammin. Nämä ovat usein vanhojen kalastajatorppien paikkoja. Muutoksena aiempaan mökkejä rakennetaan myös kallioisille rannoille, sillä viljelysmaat eivät ole mökkeilijöille tarpeen.

Länsiosassa saaristoa ovat kulttuurimaiseman vanhimmat näkyvät kerrokset. Tyypillisiä piirteitä:

- Sopeutuminen vallitseviin olosuhteisiin.
- Maiseman horisontaalisuus.
- Vanhat kylien paikat ovat suojaisissa lahdissa.
- Kylistä on näkö- tai viestiyhteys seuraavaan kylään.
- Osa asuinpaikoista on siirtynyt kauaskin rannasta saarten sisäosiin maankohoamisen myötä.
- Vanhojen kalastajatorppien ympäristöt, aitoineen ja kalastusvälineistöineen.
- Maankohoamista hyödynnetään niittyalueina: laitumet ja heinän korjuu.

- Pellot ovat kapeita, pitkiä ja maastonmuotoja myötäileviä. Niiden keskellä kulkee matalimmalla kohdalla avo-oja.

- Laikkumaiset pellot saarten sisäosissa.

- Pellot ja kylätontit ulottuvat rantaan asti.

- Luonnonmuotojen hyödyntäminen merimerkkeinä ja ihmisen rakentamat merimerkit.

- Orsin kyläkeskus saariston keskuksena.

OMIN AISPIIRTEIDEN SÄILYNEISYYS

Inkoon sisäsaaristossa on säilynyt muutamia merkittäviä kulttuurimaisemakohteita: Barösundin meriväylä, Bastön kylä, Skämmön ja Vålön alue, Älön salmi, luotsipaikat ja saariston perinnemaisema-alueet. Lisäksi tärkeitä kohteita ovat Tostholmin, Barön, Orsin, Bjursin, Espingsin, Rövassin ja Älgsjölandetin kylät, Själholmin ym. kalastajatilat ja Påvsjärin kummeli ympäristöineen.

Osa sisäsaariston ominaispiirteistä on kohdannut muutoksia.

- Vanhojen tilojen pellot ja ovat toisinaan säilyttäneet ominaispiirteensä, mutta usein ne on saatettu erottaa rannasta tai rantaan on voitu rakentaa.

- Niittyjen määrä on vähentynyt radikaalisti. Samoin on käynyt aitojen ja maiseman avoimuuden.

- Kalastajatorppien ympäristöt ovat enimmäkseen muuttuneet kesämökkeilijöiden pihapiireiksi. Kalastus elinkeinona ei ole enää yhtä kannattavaa kuin ennen.

- Meriliikenne on nykyisin erilaista muun muassa mannermaakeskeisyyden ja maaliikenteen vuoksi. Vanhat merimerkit kaipaavat kunnostusta.

- Paikoitellen uusi mökkiasutus on toteutettu paikallisia ominaispiirteitä kunnioittamatta.

- Uudet energiantuotantomuodot ja kunnallistekniikka ovat tuoneet uusia elementtejä saaristomaisemaan.

UHAT JA SÄILYTTÄMISKEINOT

Kulttuurimaiseman ja -ympäristön määrittelymisen vaikeus ja niiden arvottamisen ongelmat aiheuttavat suojelun ja hoidon perusteluihin heikkouksia. Kulttuurimaisemia arvotetaan usein niiden esteettisten ominaisuuksien tai historiallisen arvon mukaan. Nämä kuitenkin ovat helposti koettavissa eri tavoin kulttuuritaustan vuoksi. Kulttuurimaisemilla on runsaasti muitakin arvoja, mutta arvottamisesta ei ole vielä muodostunut selkeää käytäntöä. Kulttuurimaiseman suojelu ei myöskään ole loppuun käsitelty vain ”arvokaimmat” kohteet säilyttämällä, kuten valitsemalla valtakunnallisesti merkittävimmät kohteet.

Kulttuurimaiseman arvoja tulee voida puolustaa muita arvoja ja tarpeita kuten maankäyttöpaineita ja markkinavoimia vastaan. Kulttuurimaiseman puolustamiseen vaaditaan päättäjiin vetoavia argumentteja. Suuri voimavara lepää myös kotiseutuun ja sen merkittävyteen tutustuttamisessa sekä peruskouluopetuksen mahdollisuuksissa. Suomalaisille maisema ja kulttuurimaisema ovat usein erityisen tärkeitä, sillä suomalaisuutta on rakennettu nojaten maamme maisemiin.

Merkittävä tekijä kulttuurimaiseman suojelussa on tiedon jakaminen alueen asukkaille ja yleisesti koko kansalle. Erilaisilla inventoinneilla ja selvityksillä on kuitenkin jatkuva päivitystarve. Esimerkiksi esihistoriallisia suojelualuekonaisuuksia ja rakennettua kulttuuriympäristöä koskevat inventoinnit ovat jossain määrin vanhentuneita (Jarva, 2005). Tiedonanto on tarpeellista, mutta toisaalta arvokohdille vaarallista. Lähiaikoina ilmi tulleet hylkyihin kohdistuneet kajoamiset ovat paitsi laittomia, myös kulttuuriperintöä tuhoavia.

Pelkkä inventointi ja dokumentointi eivät toisaalta riitä kulttuurimaiseman arvojen säilyttämiseen. Jokainen sukupolvi tarvitsee omakohtaisen kokemuksen ymmärtääkseen ja osatakseen tulkita kulttuurimaisemia.

Ongelmia kulttuurimaiseman säilyttämisessä ja hoidossa ovat kulttuurintuottajien työn ylläpito ja työn mielekkyys ja tarkoituksenmukaisuus sekä tilan suominen uusille kulttuurimaisemaa muokkaaville toimille, ilman että aiemmat kulttuurimaiseman kerrokset siitä kärsivät. Kulttuurimaiseman luonteva käyttö ja hoidon jatkuminen ovat kuitenkin tärkeimmät kulttuurimaisemaa ylläpitävät tekijät. On oikeastaan harhaanjohtavaa puhua kulttuurimaiseman säilyttämisestä. Kulttuurimaiseman säilyttämisellä tarkoitetaan kulttuurikerrostumien ja niiden arvojen säilyttämistä, vaikka samalla kehitytään ja luodaan uutta kulttuurikerrosta. Näin ollen kulttuurimaiseman säilyttämisellä tarkoitetaan sen huomioimista muutosprosesseissa.

Kulttuurimaisema ei välttämättä hätkähdä muutoksista helposti, elleivät ne ole suuria, kuten moottoritiet tai valtavat hallit ja korkeat rakennelmat. Ajattelemattomasti maisemaan asetetut pienetkin kohteet voivat silti häiritä kulttuurimaisemaa ja sen kokemista. Inkoon sisäsaariston herkkä ja pienipiirteinen kulttuurimaisema vaatii erityistä huomiota myös sellaisten toimien suhteen, jotka manteele voidaan sijoittaa luontevasti. Saaristossa kulttuurimaisema on laaja kokonaisuus, jota ei voi säilöä vain suojelemalla pari pihapiiriä. Kulttuurimaisema vaatii arvokkaana säilyäkseen kokonaisvaltaista käsittelyä.

Merkittäviä vaikuttajia Inkoon sisäsaariston kulttuurimaisemaan ovat saariston rikkonaisuus ja maankohoamisesta aiheutuvat muutokset ja niihin sopeutuminen. Nykyisin sopeutumisen tarve on vähäisempää, sillä ihmisellä on käytössään runsaasti keinoja muuttaa maisema mieleiseksi. Saariston sopeutuvaisuuteen pohjaava kulttuurimaisema kokee rajut muutokset rankimmin. Nykyinen tehokkuus ja tekniikka mahdollistavat ennennäkemättömien elementtien nopean saapumisen maisemaan. Vauhtia lisäävät maankäyttöpaineet.

Inkoon sisäsaariston osayleiskaavaa tehtäessä voidaan vaikuttaa kulttuurimaiseman arvoihin ja niiden säilymiseen merkittävästi. Esimerkiksi rakennetun kulttuuriympäristön kohtalosta päätetään suurissa määrin kuntatasolla kaavoituksen yhteydessä (Jarva, 2005). Kulttuurimaisemien huomioiminen on usein kiinni päättäjistä ja suunnittelijoista sekä heidän arvoistaan.

MÖKKIASUTUS JA MUU RAKENTAMINEN

Saaristo on siinä mielessä onnellisessa asemassa, että sen liikenneväylät eivät aiheuta suuria muutoksia maisemaan. Ainoastaan sillat ja merimerkit viestivät väylän olemassa olosta. Saaristossa sen sijaan huomiota herättävät vertikaalit rakenteet ja tehokas tai suurikokoinen rakentaminen.

Lisääntyvän mökkiasutuksen merkitys kulttuurimaisemalle on suuri, sillä se pitää saaristoa myös elävänä. Kulttuuriympäristöt voi joskus olla olemassa enää yksittäisten ihmisten toimesta, jolloin niiden ylläpito heidän kuoltuaan on uhattuna. Mökkitonttien ja rakennusten sijoittamisessa ja rakentamistavoissa tulee huomioida kulttuurimaiseman kerroksellisuuden ja arvon säilyminen. Rakennustapaa ja kulttuurimaisemien käyttöä tulisi voida ohjata jo maakunta- ja yleiskaavoituksessa. Esimerkiksi valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet eivät kuitenkaan edellytä esimerkiksi perinnemaisemien esittämistä maakuntakaavassa (YM, 2011).

Uhkana on myös rakennusten koon kasvaminen, sillä pieni- ja piirteinen ja ihmisen mittakaavainen sisäsaariston kulttuu-

rimaisema ei siedä massiivisia rakennuksia. Esimerkkinä tästä ovat muun muassa suuret veneiden säilytystilat tai tehdas- ja teollisuusrakentaminen. Myös mökkirakennusten kokoon tulisi etenkin pienillä saarilla ja rannoilla kiinnittää huomiota. Saaristoa elävöittävän mökkiasutuksen edellytyksenä ovat myös erilaiset kunnallistekniset hankkeet. Niiden sijoittelussa tulee olla erityisen tarkkana.

Samalla, kun uusia rakennuspaikkoja mietitään, kunnassa tulee selvittää mitkä ovat sen tavoitteet saariston suhteen. Esimerkiksi edistääkö saariston kehittäminen kunnan muuta kehittämistä? Vai onko saaristo vetovoimatekijä, joka on säilytettävä sellaisenaan? Tai haluaako kunta profiloitua enemmän mökkikuntana vai matkailukuntana? (Jarva, 2005) Joka tapauksessa huolella toteutettujen alueiden arvo säilyy.

ELINKEINOJEN JA SAARISTON MERKITYKSEN MUUTTUMINEN

Kun elinkeinot saaristossa muuttuvat, tilalle tulee usein muita toimintoja tai elinkeinoja. Matkailuelinkeino muuttaa saaristomaisemaa helposti pinnalliseksi ja kullissimaiseksi, sillä saaristomaiseman viehätys on sen suorassa yhteydessä luonnon kanssa. (Rautamäki, 1990) Yleisesti elinkeinojen muuttuminen näkyy metsittymisenä ja umpeenkasvuna sillä karjanhoito ja viljely ovat pitäneet seutuja tehokkaasti avoimina.

Myös rakennusten käyttötarkoituksen muuttaminen tai niiden käytöstä poistaminen on kohtalokasta useille rakennuksille ja kulttuuriympäristöille. Esimerkiksi Inkoon saaristossa uhan alla ovat Barösundin koulurakennukset. Arvokkaat rakennukset kaipaavat hyvää päivittäistä huoltoa ja tarkkailevaa silmää. Kulttuurimaiseman ja sen hoidon tulee olla osa asumista, elämistä ja kokemista.

Väljät määräykset rakennussuojelusta korostavat omistajan vastuuta ja yhteistyötä Museoviraston kanssa. Kun valtion rakennuskantaa siirryy yhä enemmän yksityisille ja kunnille ovat yhä täsmällisemmät ohjeistukset tarpeen. Myös pitkään kestävä kaavoitus esimerkiksi kunnan resurssien puutteen vuoksi voi tuhota rakennuskantaa. (Härö, 2010)

Kun entisestä omavaraistaloudesta siirrytään pois ja tekniikat kehittyvät, näkyvät muutokset nopeasti maisemassa. Esimerkiksi viljelyn erikoistuminen, karjankasvatuksesta luopuminen, salaojat ja vapaa-ajanrakentaminen ovat nopeasti maisemaan vaikuttavia. Saariston peltojen jo valmiiksi pienipiirteiset muodot eivät tee viljelyn erikoistumisesta niin suurta ongelmaa kuin laajojen viljelymaiden alueilla. Suurempi uhka on viljelyn loppuminen.

Nykyisin saaristossa tapaa vähän karjaa, mikä vaikuttaa kulttuurimaisemaan valtavasti. Hakamaat, kesälaitumet,

Uusien energialähteiden käyttöönotto muuttaa myös tuulista saaristomaisemaa. Tuulivoimalat näkyvät pitkälle ja toimivat orientoitumisen apuna, merimerkkeinä. Yksittäinen tuulivoimala vaikuttaa maisemaan eri tavalla kuin kokonainen tuulivoimapuisto. Siellä missä halutaan voitavan eläytyä kulttuurimaisemaan joka aistilla, ei tuulivoimala sovi. LK.

Kännykkämastot ovat saariston maiseman horisontaalista luonteesta poikkeavia. Katse hakeutuu ja kiinnittyy pystysuoraan rakenteeseen kuin merellä seilaavan laivan mastoon. Eroja näiden kahden maston välillä on muun muassa mittakaava, sijainti ja väritys. LK.

Sähkölinjat muodostavat rajoja ja jakavat tiloja. Niiden kulttuuriympäristöä kunnioittava sijoittaminen vaatii taitoa. Perussääntönä voisi pitää avoimien paikkojen välttämistä ja linjojen sijoittamista maiseman luonnollisiin rajapintoihin. LK.

Suuret rakennukset eivät sovellu saaristomaisemaan. Väite pätee sitä varmemmin mitä ulommalla saaristovyöhykkeellä ollaan. Saariston pienipiirteisyys ei jätä anna tilaa hallimaisille rakennuksille. LK.

Kuvassa kulttuurimaisemaa Inkoon saaristosta. Suuret rakenteet saaristossa voidaan kokea myös vaikuttaviksi ja kauniiksi. Sitä niiden tulisi olla joka suunnalta tarkasteltuna. LK.

Melko uusi villitys saaristossa ovat valkoiset lipputangot. Kuvan maisemaan sopeutunut mökkitontti huomataan varmasti lipputangon sijainnin perusteella. Yksittäisistä ja harvakeen sijoitelluista lipputangoista ei liene haittaa arvokkaillakaan alueilla, mutta tiheään rakennetulla mökkirannalla kymmenet lipputangot vaikuttavat jo koomisilta. LK.

rantaniityt ynnä muut ovat olleet karjan hoitamia alueita. Vaikka laidunnusta jatkettaisiin, tulee huolehtia myös eläinlajin vaikutuksesta kasvilajeihin ja kasvien kokoon. Laiduneläinten saanti ja laidunnuksen tarpeen määrittely ovat toisinaan ongelmallisia. Ylilaidunnus, alilaidunnus ja rehevöittävä laidunnus eivät ole kulttuurimaisemalle hyväksi.

Turun seudulla saaristokuntiin on koulutettu maisemanhoitoyrittäjiä, jotka tarjoavat maisemanhoitoa metsähallituksen ja yksityisten maanomistajien alueille. Mallialueet saariston eri puolilla ovat lisänneet maanomistajien kiinnostusta omien alueidensa kunnostukseen ja hoitoon. (Tobiasson, 2007)

Joitain esimerkkejä muuttuvien elinkeinojen maisemaan kohdistavien muutosten torjumiseksi ovat maisemanhoidon keinot, teollisuuden ja energiantuotannon raaka-aineiden viljely, luonnonhoitopelto eliöstön hyväksi, maisema-alueen perustaminen, kesannointi, riistapellot metsissä, maisemapellot ja peltojen virkistyskäyttö.

Perinteisten elinkeinojen tuottamien maisemien säilyttämisessä on hyvä muistaa että säilyttäminen on huomattavasti kunnostusta helpompaa. Siksi inventointi, arvotus ja tavoitteiden asettaminen tulisi tehdä ensisijassa.

ILMASTONMUUTOS JA LUONNONTUHOT

Ilmastonmuutokseen sopeutumisella on kulttuurimaisemaan todennäköisesti itse ilmastonmuutosta suuremmat vaikutukset. Muutokset tulee voida ottaa vastaan, mutta niiden tulisi sopeutua oleviin kulttuurimaisemakerrostumiin. Lämpötilan nousu saattaa vaikuttaa biodiversiteettiin ja lajien levinneisyyteen, mikä näkyy myös kulttuurimaisemissa ja perinnebiotoopeissa. Rakennusten energiatehokkuuteen tähtääminen voi aiheuttaa ”ylikorjaamista”, joka voi olla arvokkaalle rakennukselle tuhoski. (Pesu, 2010)

Yhtenä vaikutuksena voidaan nähdä veneilyn kallistuminen polttoaineiden hinnan noustessa, mikä voi vaikuttaa saariston elävyyteen. Uusiutuvien energialähteiden käyttö tuottaa muutoksia nykyiseen kulttuurimaisemaan. Tuulivoimalat, aurinkokennot ja esimerkiksi aaltoenergian käyttöönotto tuovat uusia elementtejä maisemaan. Jälleen kerran rakenteiden suunnittelu, sopeuttaminen ja kulttuurimaiseman ominaispiirteiden vaaliminen ovat olennainen osa hyvää rakentamista.

Kulttuurimaisemaa uhkaavat myös tuhoisat luonnonilmiöt. Tällaisia ovat muun muassa lisääntyvät tulvat ja myrskyt. Ne voivat joko tuhota säilyneitä kulttuurimaiseman osia tai vaikuttaa ihmisen käyttäytymiseen ja sitä kautta muuttaa kulttuurimaisemaa. Esimerkiksi sinilevän runsastuminen voi

ajaa mökkiläiset muualle, jolloin saariston kulttuurimaisemista huolehtiva ja kiinnostunut ihmismäärä vähenee.

Toisenlaisia luonnontuhoja ovat ihmisen suoranaista vaikutuksesta johtuvat tuhot. Esimerkiksi öljy- tai maakaasunnettomuudet voivat vaikuttaa myös kulttuurimaisemaan.

Vaihtoehtoisia vaikuttamisväyliä ja kehittämisen arvoisia keinoja:

- Tiedon levitys, sillä tietoisuus auttaa kulttuurimaisemien suojelun ja hoidon toteuttamisessa ja vaatimisessa.
- Yksittäisten ihmisten työpanos maisemanhoitoon. Työllistämistoimet.
- Kulttuuritahdon ja sivistyksen taso, johon valtion ja kuntien organisaatioilla on vaikutusvaltaa.
  - Ympäristökasvatus: peruskoulut, työväen opistot ja kuntien neuvonta.
  - Kotiseutukierrokset.

”Kulttuuriympäristöön kohdistuvien vaikutusten arvioinnin tulee vastata seuraaviin kysymyksiin:

- Mitkä ovat vaikutukset alueen maisemarakenteeseen ja luonnonpiirteisiin?
- Mitkä ovat vaikutukset maankäyttöön ja alueen historiallisiin piirteisiin?
- Miten ympäristön visuaaliset piirteet muuttuvat?
- Mitkä ovat vaikutukset inventoinneissa tunnistettuihin kohteisiin tai alueisiin?
- Mitkä ovat vaikutukset merkittäviin näkyymiin, esimerkiksi valtakunnallisesti merkittäviin maisemanähtävyyksiin?”

(YM, 2011)

KULTTUURIMAISEMA: VÄLINEET JA TOIMIJAT

Kulttuurimaiseman hoidon ja suojelun tavoitteita on kirjattu lakeihin, sopimuksiin, julistuksiin ja suosituksiin. Ne toimivat myös toteuttamisen välineinä rahallisten tukien ohella. Virallisia väyliä kulttuurimaiseman hoidon ja suojelun toteuttamiseksi on koottu alle. (Täydentäen Heikkilä, 2000, Jarva, 2005, YM, 2011 ja Valtion ympäristöhallinto, 2011)

- **Suomen perustuslain (731/1999)** mukaan vastuu luonnosta ja sen monimuotoisuudesta, ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille. Julkisen vallan on pyrittävä turvaamaan jokaiselle mahdollisuus vaikuttaa elinympäristöään koskevaan päätöksentekoon.

- **Valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet** edellyttävät, että kaavoituksessa otetaan huomioon kulttuuri- ja luonnonperintöä koskevat kansainvälisten sopimusten velvoitteet sekä valtioneuvoston päätökset.

- **Kansainvälisiä sopimuksia, julistuksia ja suosituksia sekä toimijoita:**

- UNESCO:n yleissopimus kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelemisesta. Maailmanperintökohteet. Pariisi 1972. UNESCOlla on myös suosituksia.

- ICOMOSin julistukset. Monumettien suojelu, puistojen ja puutalojen suojelu, historiallisten kaupunkien suojelu.

- Euroopan neuvoston Euroopan rakennustaiteellisen perinnön suojelua koskeva yleissopimus. Granada 1985. Myös suosituksia.

- Euroopan neuvoston maisemaa koskeva eurooppalainen yleissopimus. Firenze 2000.

- Maastrichtin sopimuksen kulttuuriartikla (128). EU:n pyrkimys edistää jäsenmaidensa kulttuuria, huomioida erot ja kunnioittaa niitä.

- DOCOMOMO: 1988 perustettu järjestö ajaa modernismin arkkitehtuurin ja kaupunkisuunnittelun asiaa.

- Alueidenkäytön viranomaisten laatimat **valtakunnalliset inventoinnit** toimivat suunnittelun lähtökohtina. Tällaisia inventointeja ovat:

- Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (RKY 2009). Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt. Museovirasto, rakennushistorian osasto.

- Arvokkaat maisema-alueet. Ympäristöministeriö, ympäristönsuojeluosasto. Mietintö 66/1992.

- Valtakunnallisesti merkittävät esihistorialliset suojelualuekokonaisuudet.

- Perinnemaisemien ja -biotooppien koko maan kattava vuosina 1992–1998 laadittu inventointi. Sen tulokset on julkaistu alueittain.

- Museoviraston temaattisia inventointeja.

- **Maankäyttö- ja rakennuslaki.** Kulttuurimaiseman suojelun ja hoidon merkittävin vaikuttamisväline. Lain sisältövaatimukset edellyttävät rakennetun ympäristön ja maiseman huomioon ottamista kaikilla maankäytön suunnittelun tasoilla.

- Ympäristöministeriön päätöksestä perustettavat MRL:n mukaiset **kansalliset kaupunkipuistot**. Niitä voidaan perustaa kaupunkimaiseen ympäristöön kuuluvan alueen kulttuuri- tai luonnonmaiseman kauneuden, historiallisten ominaispiirteiden tai muiden erityisten arvojen säilyttämiseksi.

- **Maankäyttö- ja rakennusasetus** edellyttää, että kaavan vaikutuksia arvioitaessa selvitetään myös välilliset ja välittömät vaikutukset muun muassa kaupunkikuvaan ja maisemaan.

- **Maakuntasuunnitelmassa** linjataan pitkällä aikavälillä yleispiirteisesti kulttuuriympäristön merkitys ja asema osana maakunnan kehittämistä. Määritetään myös tavoitteet.

- **Maakuntaohjelmassa** linjataan kulttuuriympäristöä koskevia kehittämistoimia esimerkiksi matkailuun tai kulttuuriympäristön hoitoon liittyen ja ohjaa niihin kohdentuvaa hankkeistusta ja rahoitusta.

- **Kaavoitus.** Maakunta-, yleis- ja asemakaava. Yleis- ja asemakaavojen sisältövaatimuksissa korostetaan kulttuuriympäristön vaalimista. Kaavoitettaessa voidaan antaa tarpeellisia suojelumääräyksiä ja rakentamisrajouksia.

- ELY:n myöntämä tuki kunnille maisema-arvojen selvittämiseen.

- **Kulttuuriympäristöohjelmat:** kulttuurimaiseman ja rakennetun ympäristön arvot.

- Ympäristöministeriön myöntämä tuki kulttuuriympäristöohjelmien tekoon.

- **Maisemanhoitosuunnitelmat:** kunta, maakunta, ympäristö- ja maaseutuviranomaiset, maa- ja metsätalouden neuvontajärjestöt, konsulttitoimistot.

- **Maisema-alueen** perustaminen. **Luonnonsuojelulain (1096/1996)** perusteella voidaan perustaa valtakunnallisesti tai maakunnallisesti merkittäviä maisema-alueita luonnon ja kulttuurimaiseman kauneuden, historiallisten ominaispiirteiden tai siihen liittyvien muiden erityisten arvojen säilyttämiseksi ja hoitamiseksi. Maisema-alueiden hoidosta voidaan antaa tarpeellisia määräyksiä.

- Maataloushallinnon myöntämä EU:n **maatalouden ympäristötuki:** perinnebiotooppien hoito ja maisemanhoito sekä luonnon monimuotoisuuden edistäminen. Ei tue kaikkia biotooppimuotoja ja tuen saamisella on ikäraja.

- **Laki rakennusperinnön suojelemisesta (2010):** Voidaan suojella kulttuurikehitykseen tai historiaan liittyviä rakennuksia, rakennusryhmiä ja rakennettuja alueita. Tavoitteena on kansallisen kulttuuriperinnön säilyttäminen. Asemakaava-alueilla lakia voidaan soveltaa lähinnä valtakunnallisesti merkittävien kohteiden suojeluun, sillä suojelu toteutetaan asemakaavalla. Rakennussuojelulaila ei voida suojella laajoja aluekokonaisuuksia tai maisemaa.

- Museoviraston ja ympäristökeskuksen myöntämät **rakennussuojeluavustukset**.

- **Kirkkolaki (1054/1993)** ja **laki ortodoksisesta kirkosta (985/2006)** suojelevat kaikki ennen vuotta 1917 rakennetut evankelisluterilaiset ja ortodoksiset kirkkorakennukset ja hautausmaat sekä niihin liittyvät kiinteät rakenteet.

- **Kirkko- ja kirkollishallitus** tekevät suojelupäätöksen 1917 jälkeen rakennetuista kirkollisista ympäristöistä.

- **Maa-aineslaki:** Maa-aineksen ottamisen yhtenä rajoituksena on, ettei aineksia saa ottaa niin, että maiseman tai luonnon merkittävät kauneusarvot tai erikoiset luonnonesiintymät tuhoutuvat. Asema- ja yleiskaavan alueella maa-aineksen ottaminen ei saa turmella kaupunki- tai maisemakuvaa.

- **Ympäristönsuojelulaki (86/2000)** ja **vesilaki (264/1961)** edellyttävät kulttuuriympäristön arvojen huomioon ottamista lupaharkinnassa.

- **Muinaismuistolaki (295/1963):** Kiinteiden muinaisjäännostien rauhoittaminen.

- **Maantielaki (503/2005)** edellyttää, että tiesuunnittelussa kiinnitettävä huomiota ympäristönsuojelunäkökohtiin, mistä voi jokus olla hyötyä kulttuurimaisemienkin kohdalla.

- Liikenneviraston, VR-Yhtymä Oy:n, Senaatti-kiinteistöjen, Metsäntutkimuslaitoksen, Museoviraston ja ympäristöministeriön vuonna 1998 tehty sopimus menettelytavoista valtakunnallisesti merkittävien rautatieasema-alueiden säilyttämiseksi ja suojelemiseksi.

- **Maa- ja metsätalousministeriön asetukset** vaikuttavat osaltaan kulttuurimaisemaan ja sen tulevaisuuteen.

- Asetus maatalouden ympäristötuen erityistuksista (647/2000) takaa, että maiseman kehittämistä ja hoitamista varten on mahdollista saada **maatalouden ympäristötuen erityistukea**.

- Asetus ympäristötuen perus- ja lisätoimenpiteistä (646/2000) liittyy maaseutuelinkeinojen rahoituslakiin ja EY:n maaseudun kehittämisasetukseen perustuvaan **ympäristötukeen**, jota voidaan myöntää maatalouden harjoittajalle ja eräille muille tukeen oikeutetuille.

- Laissa **kestävän metsätalouden rahoituksesta (1094/1996)** säädetään tuesta, jolla rahoitetaan niitä toimenpiteitä, joilla edistetään metsien kestävää hoitoa ja käyttöä metsälain mukaisesti.

- **Laki ympäristövaikutusten arviointimenettelystä (468/1994):** (YVA-laki) Sovelletaan, kun kansainväliset sopimukset edellyttävät arviointia tai jos hankkeesta saattaa aiheutua merkittäviä haitallisia ympäristövaikutuksia muun muassa maisemaan, kaupunkikuvaan ja kulttuuriperintöön.

- Kotiseutuyhdistykset ja -liitto: inventointi, tutkimus ja toimenpide-ehdotukset.

- Eriliset seurat, kuten puutarhataiteen- ja rakennustaiteen seura.

- Maakuntamuseot

- ELY-keskukset ja Suomen ympäristökeskus.

- Maaseutuelinkeinoja säätelevät lait luovat tulevaisuuden kulttuurimaisemaa maaseudulla.

LÄHTEET

KIRJALLISET LÄHTEET

Andersson, Sven, 1985: *Byggnadskick i Ingå och Degerby*, teoksessa: Brenner, Alf, 1985.

Lindberg, Fredrick, 2010: *Inkoon kunta, Sisäsaariston yleiskaavan tarkistus, Osallistumis- ja arviointisuunnitelma*, Arkkitehtisuunnittelu Arkitekturum Oy.

Brenner, Alf, 1985: *Ingå, Fagervik, Degerby – En västnyländsk bygdekrönika*, Första delen, Andra upplagan, Karis.

Cleve, Nils, 1985: *Den förhistoriska tiden*, teoksessa: Brenner, Alf, 1985.

Gallén, Jarl, 1993: *Det ”Danska itinerariet” – Fransiskansk expansionsstrategi i Östersjön*, Svenska litteratursällskapet i Finland, Hangö. ISBN 951-9018-95-6.

Haggrén, Georg, 2005: *Autiotuneet kylätontit - kurkistusreikä Uudenmaan asutushistoriaan*, teoksessa: Helsingin yliopisto, Kulttuurien tutkimuksen laitos, arkeologia: Merellinen perintömme. CD-rom.

Heikkilä, Tapio, 2000: *Suomalainen kulttuurimaisema*, Kustannusosakeyhtiö Tammi, Sulkava. ISBN 951-31-1895-9.

Hytönen, Mervi, 1996: *Viljelysmaisema Uudellamaalla*, teoksessa: Kulttuurimaiseman suojelu ja hoito, KL 1996–SL 1996, Aalto-yliopisto, Arkkitehtuurin kirjasto, 712 (p).

Härö, Mikko, 1993: *Läntisen Uudenmaan rakennusten ja maiseman kulttuurihistoriallinen inventointi*, Läntisen Uudenmaan seutukaavaliitto, Tammisaari.

Härö, Mikko, 2010: *Uusi rakennusperintölaki laajentaa käsitystä suojelukohteesta*, teoksessa: Ikkala, Marja-Leena; Joutsalmi, Sinikka (toim.), 2010: Museoviraston rakennushistorian osaston Aikakauskirja 3, Art-Print Oy, Helsinki. ISBN 978-951-616-207-5.

Jarva, Anne, 2005: *Rantojen maankäytön suunnittelu*, Ympäristöministeriö, Alueidenkäytönosasto, Ympäristöopas 120, Helsinki. ISBN 951-731-300-4.

Kerkkonen, Gunvor, 1945: *Västnyländsk kustbebyggelse under medeltiden*, Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors.

Klinge, Matti, 2007: *Itämeren maailma*, uudistettu ja laajennettu painos, Otavan Kirjapaino Oy, Keuruu.

ISBN-13: 978-951-1-22254-5.

Kuusisto, Elina & Rinkinen, Kristiina, 2010: *Mansikkapaikat Uudellamaalla ja Itä-Uudellamaalla*, Uudenmaanliiton julkaisuja E 108 – 2010. ISBN 978-952-448-272-1.

Kuusisto, Elina & Rinkinen, Kristiina, 2011: *Uudenmaan kulttuuriympäristöselvitys – Luonnos 1.7.2011*, Uudenmaanliiton julkaisuja E 114 – 2011. ISBN 978-952-448-xxx.

Muukka, Laura & Mäkynen, Anne, 2005: *Kulttuurimaisemaselvitys*, Kaupunkisuunnittelu, C7:2005; Kaupsu 4/2005, Vantaa. ISBN 1236-2182.

Nyman, Harri, 2009: *Meriväyliä rakennusperintö*, Museoviraston rakennushistorian osaston raportteja 21, Helsinki. ISBN 978-951-616-200-6.

Pesu, Minna, 2010: *Ilmastomuutos vaikuttaa kulttuuriympäristöön*, teoksessa: Ikkala, Marja-Leena; Joutsalmi, Sinikka (toim.), 2010: Museoviraston rakennushistorian osaston Aikakauskirja 3, Art-Print Oy, Helsinki. ISBN 978-951-616-207-5.

Pykälä, Juha & Bonn, Thomas, 2000: *Uudenmaan perinnetäjä*, Suomen ympäristökeskus, Uudenmaan ympäristökeskus, Alueelliset ympäristöjulkaisut 178. ISBN 952-11-0766-9.

Rautamäki, Maija, 1990: *Maakunnallinen maisemaselvitys – Varsinais-Suomi*, Varsinais-Suomen seutukaavaliitto, Turku.

Riionheimo, Anna, 2011: *Näkymiä maakunnan maisemahistoriaan*, Uudenmaan liiton julkaisuja E 113 – 2011. ISBN 978-952-448-327-8.

Seppälä, Sirkka-Liisa, 2006: *Perinnemaisemien yhteys varhaiseen asutus- ja maankäyttöhistoriaan*, Ympäristöministeriö, Alueidenkäytön osasto, Suomen ympäristö 1/2006. Edita Prima Oy, Helsinki.

Vainio, Juhani, 1984: *Asutusrakenteen kehitys Varsinais-Suomessa*, Varsinais-Suomen seutukaavaliitto.

Wainio, Terttu-Elina (toim.), 1996: *Uudenmaan kulttuuriympäristöohjelma*, Uudenmaan ympäristökeskus, Hakapaino Oy, Helsinki. ISBN 951-53-0798-8.

YM, 2011: *Kulttuuriympäristö maakuntakaavassa*, Ympäristöministeriö, Rakennetun ympäristön osasto, Ympäristö 28/2011. ISBN 978-952-11-3940-6.

KUVA- JA KARTTALÄHTEET

AL = **Arkistolaitos**, 2011: *Digitaaliarkisto*, osoitteessa: <http://digi.narc.fi/digi/>. Ladattu 14.10.2011.

AL b = **Arkistolaitos**: Kansallisarkisto, Maanmittaushallituksen uudistusarkisto, Tiluskartat, Inko. Gustaf Lemström: *Bastö: Karta öfver egorne med beskrifning (1783)*, B12:4/1–5.

AL beo = **Arkistolaitos**: Kansallisarkisto, Maanmittaushallituksen uudistusarkisto, Tiluskartat, Inko. S. Broterus: *Barö; Barö, Espings och Ors: karta med beskrifning (1693)*, B12:3/1.

AL e = **Arkistolaitos**: Kansallisarkisto, Maanmittaushallituksen uudistusarkisto, Tiluskartat, Inko. Hans Fattenborg: *Elgsjö: Karta öfver åker och äng med beskrifning (1765)*, B12a:18/1.

AL eb = **Arkistolaitos**: Kansallisarkisto, Maanmittaushallituksen uudistusarkisto, Tiluskartat, Inko. Hans Fattenborg: *Espings; Espings och Barö: Karta öfver egorne med beskrifning (1767)*, B12a:19/1–2.

AL o = **Arkistolaitos**: Kansallisarkisto, Maanmittaushallituksen uudistusarkisto, Tiluskartat, Inko. Gottfried Ihn: *Ors; m.fl. Karta öfver egorne med delningsbeskrifning (1768–1777)*, B13:28/1–13.

ALr = **Arkistolaitos**: Kansallisarkisto, Maanmittaushallituksen uudistusarkisto, Tiluskartat, Inko. Harald Forsius: *Rövass enstaka, lohkommiskartta ja asiakirjat (1900)*, B13a:7/1–6.

AL t = **Arkistolaitos**: Kansallisarkisto, Maanmittaushallituksen uudistusarkisto, Tiluskartat, Inko. A. Malmström: *Tostholm: Karta öfver egorne med beskrifning (1783)*, B13a:19/1–5.

BA = **Brenner, Alf**, 1985 (toim.): *Ingå, Fagervik, Degerby – En västnyländsk bygdekrönika*, Första delen, Andra upplagan, Karis.

BM = **Microsoft Corporatio; NAVTEQ**, 2010–2011: *Bing Maps*, osoitteessa: <http://www.bing.com/maps/>. Ladattu 6.11.2011.

FB = **Ehrensverd, Ulla & Zilliacus, Kurt**, 1997 (red.): *Farlederna berättar – Gamla sjökartor över Finlands skärgårdar* Konstsamfundet – Söderströms, Borgå.

Härö 1 = **Härö, Mikko**, 1993: *Läntisen Uudenmaan rakensusten ja maiseman kulttuurihistoriallinen inventointi*, Läntisen Uudenmaan seutukaavaliitto, Tammisaari. Kuvalähde teoksen mukaan: Svenska litteratursällskapet i Finland, Folkkulturarkivet.

Härö 2 = **Härö, Mikko**, 1993: *Läntisen Uudenmaan rakensusten ja maiseman kulttuurihistoriallinen inventointi*, Läntisen Uudenmaan seutukaavaliitto, Tammisaari. Kuvalähde teoksen mukaan: Tammisaaren Museo/Länsi-Uudenmaan maakuntamuseo.

Härö 2 = **Härö, Mikko**, 1993: *Läntisen Uudenmaan rakensusten ja maiseman kulttuurihistoriallinen inventointi*, Läntisen Uudenmaan seutukaavaliitto, Tammisaari. Kuvalähde teoksen mukaan: Museovirasto, Historian kuvaarkisto, Ståhlberg.

IK = **Inkoon kunta**, 2011.

JA = **Järvitalo, Anni**, 2011.

JYX = **Jyväskylän yliopiston julkaisuarkisto**, Pääkokoelmat, Historialliset kartat, osoitteessa <https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/6533>. Ladattu 15.10.2011.

1. Kihlakunnankartta. 1742. Maanmittauskonttori.
2. Lääninkartta. 1893.
3. Skandinavia. 1554. Johannes Magnus.
4. Maakuntakartta. 1666. Nicolas Sanson.
5. Maakuntakartta. 1775. Eric Wetterstedt.
6. Kalmbergin kartasto. 1855.
7. Pitäjänkartta, 2014 10. 1840.

LK = **Laine, Kaisa**, 2011.

KK = **Alanen, Timo & Kepsu, Saulo**, 1989: *Kuninkaankartasto Suomesta 1776–1805*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 505, Tampere.

L-U mm = **Länsi-Uudenmaan maakuntamuseo**:

1. 6 B 21 Barösund.
2. 6 B 34 Barösund.
3. Bastö, Helmi på väg till sitt bröllop, foto Widar Brenner 21.6.1912.
4. Bastö, sjöbod, foto Widar Brenner.
5. Bastö från Holkholm, foto Widar Brenner 8.8.1911.
6. Bastö, foto Torsten Rancken 1931.
7. Bastö, utsikt från Holkholm, foto Widar Brenner.
8. 6 B 3 Barösund.

NC = **Cleve, Nils**, 1985: *Den förhistoriska tiden*, teoksessa: Brenner, Alf, 1985 (toim.): *Ingå, Fagervik, Degerby – En västnyländsk bygdekrönika*, Första delen, Andra upplagan, Karis.

SA = **Sarlos, Annina**: Valokuva Inkoon kirjaston seinällä olevasta kartasta vuodelta 1936. Valokuvattu 11.11.2011.

Salo = **Salo, Anneli**: Hullukaali (*Hyoscyamus niger, Solanaceae*) kukkii Suomenlinnassa Helsingin edustalla. 21. June 2011. osoitteessa: http://commons.wikimedia.org/w/index.php?title=File:Hyoscyamus_niger_Hullukaali_IMG_9198_C.JPG&oldid=55772124. Kuva käytettävissä Creative Commons Attribution-Share Alike 3.0 Unported -lisensillä. Ladattu 3.12.2011.

W = **Wikipedia**, Inko, Inkoolainen kalastajatorppa Gåsön saarella 1905, osoitteessa: http://commons.wikimedia.org/w/index.php?title=File:Inkoo_kalastajatorppa.jpg&oldid=45429981. Ladattu 6.11.2011.

MUUT LÄHTEET JA INTERNETLÄHTEET

CSC – Tieteen tietotekniikan keskus Oy: *PaTuli-paikkatie-topalvelu*, osoitteessa: <http://www.csc.fi/tutkimus/alat/geotieteet/paikkatieto/paituli>. Luettu: 8.10.2011.

Museovirasto, 2011: *Muinajäännösrekisteri*, osoitteessa: http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteripor-taali/mjreki/read/asp/r_default.aspx. Luettu 6.11.2011.

Museovirasto, 2009: Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY, Uusimaa, Inko, *Barösundin väylä*, osoitteessa: http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=3975. Julkaisupäivämäärä 22.12.2009. Luettu 1.12.2011.

Seppälä, Sirkka-Liisa, 2011: *Arkeologiset kulttuuriympäristöt*. Luento 17.11.2011. Aalto-yliopisto, MA-94.3344 Kulttuurimaisen hoito ja suojele.

Tobiasson, Jukka, 2007: *Värdevårdande inkomster 1.6.2006–30.9.2007 – Loppuraportti*, Skärgårdshavets biosfärområdes hemsidor, Material, Dokument, Landsapsvård, osoitteessa: http://www.skargardshavetsbiosfaromrade.fi/images/stories/files/Vardevardande%20inkomster%20Slutrapport_sve.pdf (Luettu 29.9.2011)

Valtion ympäristöhallinnon virastot: *OIVA – Ympäristö- ja paikkatietopalvelu asiantuntijoille*, osoitteessa: <http://www.p2.ymparisto.fi/scripts/oiva.asp>. Luettu 16.10.2011.

Valtion ympäristöhallinto, 2011: *Rakennussuojelua ja maisemansuojelua koskeva lainsäädäntö*, osoitteessa: <http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=1365&lan=fi>. Luettu 4.12.2011.

LIITTEET

LIITE 1

KIINTEIDEN MUINAISJÄÄNNÖSTEN KUVAUKSET

(Museovirasto, 2011)

KIVIKAUTINEN/PRONSSIKAUTINEN:

12. Älgsjölandet: Asuinpaikka sijaitsee Älgsjölandetin luoteisosassa kalliomaän pohjoispuolella, metsässä. Paikalta on otettu hiekkaa. Löytöinä paikalta on mm. kehdonjalaksen muotoisen kirveen kappale (löytäjällä), kampakeraamiikkaa, naarmupintaista keramiikkaa, palanutta luuta ja kvartsi-iskoksia. Ne ovat hiekasta ja hiekkakuopan reunoista. Paikalta ei ole todettu kulttuurikerrosta. Rauhoitusluokka: 2. Lukumäärä: 1. Asuinpaikka. Alue.

RAUTAKAUSI:

1. Andö: Kallionselänteellä olevalla tasanteella. Röykkiö 19A: halk. 5,5 m, kolmikulmainen latomus 19B: koko 4,5 x 5,5 x 4 m. Rauhoitusluokka: 1 Lukumäärä: 2. Luokkaa ei määritelty.

2. Avskär 1: Röykkiö sijaitsee Arvskär-nimisen saaren koillisosassa, kallioharjanteen korkeimmalla kohdalla. Röykkiö on muodoltaan soikea, sen koko on 4,5x5 m. Korkeus on 0,5 m. Röykkiö on reunoiltaan rikkinäinen, kivet ovat pyöreitä. Rauhoitusluokka: 2. Lukumäärä: 1. Hautaröykkiö.

6. Gåsö: Röykkiö sijaitsee Orslandetista itäkaakkoon olevassa Gåsön saarella, sen eteläosassa, kallionyppylän korkeimmalla kohdalla. Röykkiö on muodoltaan suorakulmio ja matala. Sen koko on 5,4 x 4,1 m ja korkeus on 0,4 m. Röykkiö on kasattu pyöreistä kivistä ja siinä on 2–3 kivikerrosta. Länsi- ja eteläreunoilla on kehä. Rauhoitusluokka: 2. Lukumäärä: 1. Hautaröykkiö.

7. Hattö 1: Röykkiö sijaitsee Orslandetista etelälounaaseen, Hättön saaren lounaisosassa 80 m Västerhamnin lahdesta itään. Röykkiö on kallioterassin länsireunalla. Se on muodoltaan pyöreä. Keskellä on kuopanne, joka ulottuu melkein kallioon asti. Röykkiö on kasattu pyöreistä kivistä. Röykkiön halkaisija on 3,7 m ja korkeus 0,6 m. Rauhoitusluokka: 2. Lukumäärä: 1. Hautaröykkiö.

8. Hattö 4: Röykkiö sijaitsee Orslandetista etelään, Hättön saarella, Västerhamnin lahden pohjukan itäpuolella, rantakalliolla. Röykkiö on matala, kasvillisuuden peittämä, muodoltaan pitkänomainen. Reunoilla on isompia kiviä kuin keskellä. Röykkiön koko on 3,5 x 2,7 m ja korkeus on 0,3 m. Rauhoitusluokka: 2. Lukumäärä: 1. Hautaröykkiö.

10. Stora Fagerö: Saaren pohjoisosassa, korkeimmalla kohdalla. Pyöreä lähes maantasainen latomus, halk. 3,5–5 m, reunaa kiertää kivikehä. Rauhoitusluokka: 2 Lukumäärä: 1. Kivirakenne. Latomus.

11. Tingsholmen: Röykkiö sijaitsee Älgsjölandetista kaakkoon olevassa Tingsholmenin saarella, avokallion korkeimmalla kohdalla. Röykkiö on muodoltaan pyöreä. Sen kaakkoisosassa on kuoppa. Röykkiön pohjoisosa on vallimainen. Se on kasattu pyöreistä kivistä. Röykkiön koko on 8,1 x 6,1 m ja korkeus on 0,6 m. Rauhoitusluokka: 2. Lukumäärä: 1. Hautaröykkiö.

RAUTAKAUSI/PRONSSIKAUSI:

3. Bergskär: Röykkiö sijaitsee Tostholmin alueella, Bergskärnimisen saaren keskiosassa. Saarella on avokallioita, joiden laaksomuodostumissa ja rinteillä on useita pirunpeltoja. Röykkiö on avokallioalueen itäreunan korkeimmalla kohdalla. Röykkiö on pitkänomainen. Sen koko on 4,1 x 2,8 m ja korkeus on 0,2 m. Siinä on suurimmaksi osaksi vain yksi kivikerros. Kivet ovat teräväsärmäisiä luonnonkiviä. Noin 5 metriä edellisestä itään on toinen pienempi pyöreähkö latomus. Rauhoitusluokka: 2. Lukumäärä: 1. Hautaröykkiö.

4. Grundsö 1: Röykkiön jäännös sijaitsee saarella, Tostholmin kylässä, Balget-nimisen lahden eteläpuolella, kallion huipulla. Paikalla on vaihtelevankokoisista kivistä koostuva kivikehä. Sen halkaisija on 9,5 m. Rauhoitusluokka: 2. Lukumäärä: 1. Kivirakenne. Röykkiö.

5. Grundsö 2: Röykkiö sijaitsee Grundsön saaren eteläosassa, kallioalueen korkeimmalla kohdalla. Röykkiöstä noin 10 metriä etelään kallio putoaa jyrkästi suoalueeseen, kuivuneeseen salmeen. Röykkiö on pengottu pohjaan asti ja siitä on eteläpuolella jäljellä kivivalli ja pohjoispuolella on kivikasa. Röykkiön halkaisija on 7,5 m ja korkeus 1,1 m. Röykkiöstä noin 120 metriä pohjoiseen on toinen röykkiö (Grundsö 1). Rauhoitusluokka: 2. Lukumäärä: 1. Hautaröykkiö.

13. Trollholmen: Röykkiöt sijaitsevat Orslandetista etelälounaaseen, Trollholmenin saaren pohjoisosassa kallioniemekkeellä. Toinen röykkiö on lähialueen korkeimmalla kohdalla. Se on muodoltaan lähinnä soikea, matala ja kasattu pyöreistä kivistä. Sen koko on 3,6 x 2,4 m ja korkeus on 0,6 m. Edellisestä röykkiöstä noin 2,5 metriä luoteeseen on toinen, pienempi kiviröykkiö. Sen koko on 2,6 x 0,7 m ja korkeus on 0,2 m. Rauhoitusluokka: 2. Lukumäärä: 2. Hautaröykkiö.

PRONSSIKAUSI:

9. Knippholmen: Saaren länsipäässä korkeimmalla kohdalla. Röykkiön keskellä syvennys. Halk. 8 m. Reunamuuria. Rauhoitusluokka: 2. Lukumäärä: 1. Kivirakenne. Röykkiö.

HISTORIAALLISET:

14. Barölandet Storböle: Barölandet jakautuu kahteen keskiajalta periytyvään kylään eli Baröhön ja Espingsiin, jotka molemmat kuuluivat Inkoon Saaristo- eli Orsin verokuntaan. Vanhimman eli vuoden 1540 maakirjan mukaan Barössä oli viisi taloa. Kaksikymmentä vuotta myöhemmin Barössä oli neljä ja Espingsissä kaksi taloa. Barön taloista kolme autioitui ennen 1600-luvun loppua. Barön ja Espingsin kylätontit sijaitsevat Barölandetin pohjoisosassa, mutta etelämpänä saarella on vanhimpien karttojen perusteella viitteitä ennen 1600-lukua autioituneesta asutuksesta. Tällaisia ovat mm. erilliset pelto- ja niittyalueet sekä kadonneeseen asutukseen viittaava böle-nimistö (Lillböle ja Storböle). Storbölessä ei ole 1700-luvun jälkeenkään ollut asutusta, ainoastaan maatalouteen liittyviä ulkorakennuksia, joista viimeisimmän raunioita erottuu yhä kohteen länsiosassa. Uudenmaan varhain autioituneille kylille tyypilliseen tapaan Storböle on jaettu naapurikylien kesken: Espingsin ja Barön välinen raja kulkee Storbölen halki. Storbölen ilmeisesti ennen 1540-lukua autioitunut kylätontti on suureksi osaksi tuhoutunut omakotitalon rakennushankkeen yhteydessä. Kylätontin on arvioitu olleen kooltaan noin 50 x 50 m. Haggrénin v. 2007 kuvauksen mukaan: Barölandetin saaren keskiajalta periytyvissä Barön ja Espingsin kylissä oli vuonna 1540 yhteensä viisi taloa. Etelämpänä saarella on vanhimpien karttojen perusteella viitteitä ennen 1600-lukua autioituneesta asutuksesta. Storbölen niittyalueelle työntyvältä kalliokielekkeltä paljastui keväällä 2006 rakennustyönmaan alta keskiaikaiseen kylätonttiin liittyvä muinaisjäännösalue. Paikalla oli noin 20 m x 30 m laajuisella alueella keskiaikainen kulttuurikerros, josta erottui maanpinnalle yksi tulisijanperustus. Kaivauksissa paljastui toisen lieden perustukset ja ympäröivää lattiatasoa. Koko alueella oli 5–20 cm paksu tumma maannos, jossa oli monin paikoin runsaasti palanutta savea. Rauhoitusluokka: 2 Lukumäärä: 1. Asuinpaikka.

Kylätontti onnistuttiin paikantamaan, kun sitä etsittiin kartta- ja nimistötietojen perusteella Helsingin yliopiston merihistorian harjoitustöissä keväällä 2006. Tällöin paikalla oli jo aloitettu uudisrakennuksen perustustyöt. Kohteessa ei ollut mahdollista enää tehdä asianmukaisia kaivauksia, joten sitä tutkittiin ja dokumentoitiin Helsingin yliopiston ja Museoviraston rakennushistorian osaston arkeologien voimin kahden päivän ajan kesäkuussa 2006. Storbölessä oli noin 20 x 30 m laajuisella alueella intensiivisestä keskiaikaisesta toiminnasta säilynyt kulttuurikerros. Puolet tästä alueesta oli rakennustöiden vuoksi tuhoutunut kokonaan. Maanpinnalle erottui vielä keväällä yksi uuninperustus, mutta se ehti tuhoutua jo ennen kaivauksia. Yhden lieden perustukset ja ympäröivää lattiatasoa saatiin kaivettua esiin.

Paikalta löytyi keskiaikaiselle kylätontille tyypillistä aineistoa kuten piitä, palanutta luuta ja rautanauvoja. Ainoat ajoittavat löydöt olivat kaksi keramiikanpalaa todennäköisimmin 1300-luvulta.

15. Bastö: Ulkosaaristossa sijaitsevassa pienessä Bastön saarella oli uuden ajan alussa viisi taloa. Taloluku nousi 1500-luvun puolessa välissä kuuteen, mutta vain yksi oli jäljellä seuraavan vuosisadan vaihteessa, ja tämä saaren lounaisosassa sijaitseva tila on yhä tänä päivänä olemassa. Se on yksi Uudenmaan rannikon parhaiten säilyneistä saaristolaitiloista. Bastön päärakennuksesta noin 200 m koilliseen on vanha peltoalue. Kylän vanha tonttimaa on todennäköisesti sijainnut sen pohjoispuoleisessa rinteessä, missä edelleen on nähtävissä rakennelmia. Rauhoitusluokka: 2. Lukumäärä: 1. Asuinpaikka, kylänpaikka.

16. Bastö 1: Sijaintipaikka on Bastön ja Gloholmenin välisen nimettömän pienemmän saaren (nykyisin niemi) koillisjärjen tuntumassa alle 2 metriä syvässä vedessä, noin 2–3 m päässä kalliorannasta. Paikalla on puisen hyllyn osa, jonka pituus on noin 16 metriä. Ei havaittavissa köliä eikä perärankaa. Osa keularangasta on jäljellä. Alus vaikuttaa olleen tukevarakenteinen. Harry Alopaeus sukelsi hyllyllä 1983 tehden havaintoja. Rauhoitusluokka: 2. Hylky (puu).

17. Bastö 2: Sijaintipaikka on Gloholmin ja Bastön saarten välisessä salmessa hyvin lähellä Gloholmin rantakalliota rantaviivan suuntaisesti. Paikalla on puurunkoisen limisaumaisena aluksen hylky, jonka pituus on noin 22 m ja leveys 6–8 m. Kyljet ovat romahtaneet ja kansirakenteet ovat kadonneet. Myöskään perä- tai keularankoja ei ole havaittavissa. Puuaines on ilmeisesti havupuuta. Alus on mahdollisesti ollut tasaperäinen. Harry Alopeus sukelsi hyllyllä 1993 tehden havaintoja. Rauhoitusluokka: 2. Hylky (puu).

18. Bastö 3: Sijaintipaikka on Bastön lounaispuolella olevan pienen saaren rantavedessä alle metrin syvyydessä siten, että hyllyn osia ulottuu rantakaislikkoon. Rantavedessä ja osittain maassa oleva huonokuntoinen puisen aluksen hylky. Rakenneosia havaittavissa noin 10–14 metrin pituisella alueella. Alus on ollut limisaumainen. Havaittujen laitalautojen leveys on noin 25 cm. Harry Alopaeus sukelsi hyllyllä 1993. Rauhoitusluokka 2. Hylky (puu.)

19. Bjurs (Ors) Petars: Orslandetin saaren keskellä sijainnut ja vain paikannimistöstä tunnettu Petarsin talo lienee autioitunut jo keskiajalla. Tonttimaa sijaitsee etelään viettävällä kallioisella rinteellä, jonka alaosan poikki kulkee paikallistie.

Ojaleikkauksessa tien pohjoispuolella erottuu paikoin palanutta savea ja runsaasti hiiltä, jotka liittyvät ainakin osittain tuhoutuneeseen tulisijanperustukseen. Ylempänä rinteessä on kaksi matalaa tulisijanperustusta. Rauhoitusluokka: 2. Lukumäärä: 1. Asuinpaikat. Kylänpaikat.

20. Gammelbylandet: Asuinpaikka sijaitsee Älgsjölandetista kaakkoon Lillramsjön alueella Gammelbylandetin saaren keskiosassa. Kohteen määrittely perustuu historiallisiin lähteisiin: Gamla Ramsö Bylandet 1650-luvun kartassa. Asuinpaikkaa on tutkittu tilan päärakennuksen itä- ja pohjoispuolelta. Perunapelta on käyty läpi metallinpaljastimella. Pellosta löydöt ovat hyvin eriaikaisia, moderneista pullonkorkeista 1500-luvun kolikkoon. Perunapellon pohjoispuolella olevan röykkiön eteläpuolelle tehdystä koekuopasta todettiin likamaata ja savikerros, jonka seassa oli mm. laastin ja tiilen paloja. Alueella on myös lukuisia eriaikaisia peltoraunioita. Rauhoitusluokka: 2. Asuinpaikka.

21. Halstö 2: Merimerkki sijaitsee Inkoon saariston kaakoisosassa Vormön ja Porsön välissä olevan Halstön saaren itäosassa avokallion korkeimmalla kohdalla. Merkki on rakennettu suurehkoista kivistä ja sitä on hajotettu. Sen koko on 5,2 x 3,7 m. Rauhoitusluokka: 2. Lukumäärä: 1. Merimerkki.

22. Kullö: Sijaintipaikka on Kullö-saaren ja Knipholmenin välillä. Paikalla on puuhyllyn pohjaosa, jonka pituus on noin 20 metriä. Alus on ollut rakenteeltaan limisaumainen. Rajennusmateriaalina on ollut mänty. Laitalautojen välit on tiivistetty eläimenkarvarivetyksellä. Hyllyn peräosassa vasemmalla puolella on havaittavissa hiiltä ja punatiiliä. Rauhoitusluokka 2. Hylky (puu). 1800-luku.

23. Ormskärsören: Muinaisjäänös käsittää laatikkomaisen kiviunun ja kalliopiiroksen. Paikka sijaitsee Inkoon saaristossa, avomerivyöhykkeen reunassa Grundsön saaresta etelään ja Ormskärin saaresta 90 metriä etelään olevan Ormskärsörenin pienen saaren eteläosassa. Kiviuuni on neliömäinen. Sen katto on romahtanut, mutta seinien perustukset ovat edelleen paikoillaan. Uunin aukko on lounaaseen. Luoteiseinä on tehty pystyssä olevista laakakivistä. Sen koko on 2,1 x 2,8 m ja korkeus on 0,6 m. Kysymyksessä on todennäköisesti ryssänuuni. Noin 50 metriä uunista luoteeseen on kallioon merkitty hakkaamalla veden korkeustaso ja tämän yläpuolelle vuosiluku 1842. Rauhoitusluokka: 2. Kivirakenne. Ryssänuuni. Alue.

24. Ors Gammelby: Orslandetin saaren keskellä sijaitsevassa Gammelbyssä oli 1500-luvun puolivälissä vain yksi talo ja

sekin autioitui ennen vuosisadan loppua. Gammelbyn tonttimaa sijaitsee nykyään keskellä metsää, etelään viettävässä rinteessä, missä erottuu yhä iso uuninraunio. Tonttimaalla olevista tuulenskaadoista löytyi mm. palanutta savea. Tonttimaan halki virtaavan pienen puron länsipuolisen terassin maaperä on hyvin hiilipitoista. Paikalla on keskiajalla ollut paja, johon liittyvää kuonaa on maaperässä yhä runsaasti. Rauhoitusluokka: 2. Lukumäärä: 1. Asuinpaikka. Kylänpaikka.

25. Sådö (Såddö): Historiallinen, vuosina 1610, 1839, 1843–1844 käytössä ollut rautakaivos. Sådö on ollut merkittävä historiallinen rautakaivos. Kaivospaikka mahdollisine siihen liittyvine rakenteineen ja muine jäännöksineen on muinaismuistolain tarkoittama kiinteä muinaisjäänös. Kohteen luonne ja laajuus kiinteänä muinaisjäänöksenä tulee vielä tarkemmin selvittää ja arvioida maastossa sekä historiallisia lähteitä hyödyntäen. ALUSTAVA LUOKITUSPERUSTE: Perustamisajankohta (1610), toimintavuodet (1610–1844) ja malmin määrä rikastuksessa (920 tonnia) GTK:n tietojen perusteella sekä historiallinen merkitys. PAIKKATIETOSELITE: Kohde on alustavasti paikannettu pistemäisenä osoittaen sen historiallisten vaiheiden kannalta keskeinen sijoittuminen. Kulttuuriympäristön luonnetta ja laajuutta ei ole vielä esimerkiksi kaivosyhdyskunnan tai malmin käsittelyn ja kuljetuksen kannalta selvitetty. Rauhoitusluokka: 2. Lukumäärä: 1. Raaka-aineenhankintapaikka.

26. Älgsjö Gammelby: Älgsjölandetilla oli 1500-luvulla neljä taloa, jotka sijaitsivat 1700-luvulta 1900-luvulle saaren länsiosassa. Itäosasta tunnetaan 1700-luvun lopulta peltona Gammelbyåker. Pellon reunat erottuvat yhä raivausten jäljiltä syntyneinä valleina ja raivausröykkiöinä. Itse peltoalue on nykyisin metsittynyt. Sen länsipuolella on lohkokivistä rakennettu tulisijanperustus, joka on kooltaan noin 2,5 m x 2,5 m ja korkeudeltaan noin 30 cm. Rauhoitusluokka: 2. Lukumäärä: 1. Asuinpaikat, kylänpaikka.

27. Pohjoinen Kotka: Sijaintipaikka on Skatafjärdenillä Jacobramsjö-saaren itäkärjen itäpuolella olevasta eteläreimarista noin 50–100 metriä lounaaseen. Kyseessä on puurunkoisen järeätekoisen aluksen hylky, jonka kyljet ovat romahtaneet alas sivuille. Kokonaisuuden päämitat ovat noin 30 x 18 m. Hylky on mahdollisesti nk. Pohjoinen Kotka, Severnyj Oriel joka oli rakennettu Arkangelissa vuosina 1786–87. Alus oli 160 jalkaa pitkä ja 44 jalkaa leveä. Syväys oli 19 jalkaa. Varustukseen kuului 66 tykkiä. Kapteenina oli F. Palicin. Alus haaksirikkoutui 8.9.1789 Barösundissa Kustaa III:n sodassa. Alus oli neljä päivää pinnalla ennen uppamistaan. Rauhoitusluokka: 2. Haaksirikkovuosi: 1789. Hylky (puu).

28. Norrby: Asuinpaikka sijaitsee Orslandetissa, Barösundista etelään, peltoalueen pohjoisosassa, etelään suuntautuvalla kallioniemekkeellä. Kohteen määrittely perustuu historiallisiin lähteisiin, joissa maininta vuodelta 1540. Vanha tonttimaa on autioitunut viimeistään vuonna 1693. Paikalla on neljä röykkiötä, joista kolme on luultavasti pelto-raunioita. Niemekkeen keskellä on uuni. Sen ulkomitat ovat 1,6 x 1,9 m. Uunin takana on 2,5 m pitkä, luultavasti seinän perustakiveys. Alueelle kaivatuista koekupista löytyi modernia esineistöä. Rauhoitusluokka: 2. Lukumäärä: 1. Asuinpaikka.

30. Vargskär: Jatulintarha sijaitsee Orslandetista itäkaakkoon, Storöstä itään olevan pienen Vargskärin saaren luoteisosassa. Jatulintarha on osittain tuhoutunut pohjois- ja luoteisosistaan. Itä- ja koillisosissa on vielä näkyvillä sisäkäisiä kaaria. Rakennetta on noin 10,6 x 8,6 metrin alueella. Tarhassa on kaksi todennäköisesti myöhempää rakennetta. Toinen on pieni, suorakulmainen yksikerroksinen latomus. Toinen on hevosenkengän muotoinen ja osittain kylmämuurattu rakenne. Sitä on paikallisten mukaan käytetty metsätysuojana. Rauhoitusluokka: 2. Lukumäärä: 1. Kultti- ja tarinapaikat. Jatulintarha.

41. Hättornasgrundetin hylky: Hummelskärin eteläpuolella olevan Hättornasgrundet-saariryhmän lounaispuolella noin 4,5 metrin syvyydessä. Hajonneen puuhyllyn kyljenkappale jonka pituus on noin 33 m ja leveys 6 m. Lisäksi irrallisia hyllynosia. Materiaali tammea. Rauhoitusluokka: 2. Hylky (puu). 1600-luku.

EI MÄÄRITELTY:

29. Sjalö: Sijaintipaikka on (Stora) Sjalön etelä-kaakkoisrannalla, noin 5–10 metriä rannasta matalassa vedessä, pienen lahdelman kohdalla. Pohja on kivikkoa ja mutaa. Paikalla on puurunkoisen hyllyn pohjaosa. Alus on todennäköisesti ollut noin 20 m pitkä ja tasasaumainen. Aluksessa on ollut kaksoiskaaret ja se on rakennettu ilmeisesti havupuusta. Rauhoitusluokka: 2. Hylky (puu).

31. Ådgrund: Inkoon Ågrundetin länsipuolella. Hajonneen puuhyllyn osia. Rauhoitusluokka: 2. Hylky.

32. Oxgrundet: Linnunsuojelualueella Oxgrundetin länsipuolella. Puurunkoisen aluksen hylky, jonka pituus on n. 17 m. Hylky on hajonnut pohjan tasalle ja siitä on jäljellä pohjakaaria ja -laudoitusta sekä vähän kylkikaaria. Rakenteeltaan alus on ollut limisaumainen. Hyllyssä on havaittavissa tiiliä. Rauhoitusluokka: 2. Hylky (puu).

33. Västra Långö: Västra Långön eteläranta. Puuhyllyn pohjan kappale, jonka pituus on noin 8 m ja leveys noin 4 m. Alus on ollut tasasaumainen. Rauhoitusluokka 2. Hylky (puu).

34. Trutgrunden: Stora Långö-saaresta kaakkoon, Trutgrunden-saariryhmän läntisimmän saaren itäpuolella. Mäntyrakenteisen talonpoikaisaluksen hylky, josta jäljellä kaksi laajempaa erillistä hyllyn osaa. Hyllyn peräosassa muutamia tulisijaan kuuluneita punatiiliä. Rakenteeltaan hyllyn runko on limisaumainen, ei havaittavissa karneerausta. Rauhoitusluokka: 2. Hylky (puu).

38. Sumpgrund: Sijaintipaikka on Älgsjö-saaren eteläpuolella, Sumpgrund ja Tjäderholm-saarien välissä Sumpgrundin puolella matalassa vedessä. Kyseessä on puurunkoisen limisaumaisen aluksen hylky. Aluksesta on jäljellä noin 15 metriä pitkä kölin osa, useita kaaria sekä leveitä laitalautoja. Rauhoitusluokka: 2. Hylky (puu).

39. Bärölandet: Sijaintipaikka on Bärölandetin itäpuolella olevan Lillgrund-luodon pohjoispuolella noin 80 metrin etäisyydellä luodon pohjoisrannasta. Paikalla on puurunkoisen aluksen hylky, jonka pituus on 17,4 metriä. Aluksesta on jäljellä pohjaosa, joka on paljolti mudan peitossa. Hyllyn rakennusaineena on mänty ja se on koottu limisaumatekniikalla. Laitalautojen leveys on 27 cm. Rauhoitusluokka: 2. Hylky (puu).

40. Stora Äpskär: Stora Äpskärin keskiosassa, kallioharjanteen eteläosassa avokalliolla, 3-metrinen kalliojyrkänteen päällä sijaitsevat kaksi pientä röykkiötä. Röykkiöt on koottu pyöreistä luonnonkivistä, eteläisempi on pyöreä, noin 1,2 m halkaisijaltaan ja 0,4 m korkea, pohjoisempi noin 1,5 m päässä on lähinnä suorakulmainen ja suunnassa eteläpohjoinen 1,2 ja itä-länsi 0,9 m sekä 0,6 m korkea. Niiden tarkoitus on epäselvä. Ne voivat olla rajamerkkejä tai jonkinlaisia uunirakenteita. Rauhoitusluokka: 2. Lukumäärä: 1. Kivirakenteet, röykkiöt. Raaseporin kunnan alueella.

MAHDOLLISET MUINAISJÄÄNNÖKSET:

35. Granö: Röykkiö sijaitsee Inkoon saariston eteläosassa, Orslandetista kaakkoon, Granön saaren eteläosassa, avokallioalueen etelärinteellä kallioterassilla. Röykkiö on kasattu pyöreistä kivistä. Se on muodoltaan pitkänomainen ja röykkiön länsipuolella on kiviä kaarena. Koko on 2,3x1,4 (ympäristön kivien kanssa 2,5 m) ja korkeus 0,7 m. Röykkiö on todennäköisesti merimerkki. Rauhoitusluokka: ei määritely. kulkuväylät, merimerkit. Ajoittamaton.

36. Skansholm: Puolustusvarustus, linnake. Rauhoitusluokka: ei määritelty. Historiallinen.

37. Tostholm: Sijaintipaikka on Barösundin salmen eteläpuolella Tostholm-saaren länsirannalla lahdessa, jota paikalliset ovat kutsuneet Tegelbruksvikeniksi. Suullisen perinteen mukaan paikalla on aikoinaan tehty tiiliä. Paikalla on puurunkoisen aluksen osia rantavedessä ja kaislikossa. Hyllyn osien ympäristössä on havaittu 2–3 metrin säteellä tiiliä. Joitakin hyllyn osia mitattiin ja piirrettiin 1972 Aqua Anca rf -seuran kenttätöissä (piirroset ovat Museoviraston meriarkeologian arkistossa). Tostholm-saarella on tehty arkeologisia kaivauksia (R. Holthoer) , joissa on löytynyt muun muassa liitupiippuja, saviastioita ja joitakin kolikoita (ainakin vuodelta 1634 ja 1700-luvulta, ks. HBL 21.7.1974). Rauhoitusluokka: ei määritelty. Hylky (puu). Historiallinen.

42. Arvskär 2: Latomus sijaitsee Arvskärin saaren eteläosassa avokallioalueen korkeimmalla kohdalla. Latomuksen halkaisija on 0,4 m ja muodoltaan se on nelisivuinen. Korkeus on 0,3 m. Ympäriällä on muutamia irtokiviä. Rauhoitusluokka: ei määritelty. Lukumäärä: 1. Kivirakenteet. Rajamerkki. Ajoittamaton.

43. Midsommarholmen: Röykkiöt sijaitsevat Älgsjölandetin kaakkoispuolella, Skatafladan lahdessa olevan pienen saaren korkeimmalla kohdalla. Toinen röykkiö sijaitsee kalliotsanteen pohjoisreunasta noin 20 metrin päässä. Röykkiö on muodoltaan pyöreä, ja profiililtaan kartiomainen. Sen halkaisija on 3 m ja korkeus 1,8 m. Toinen, pienempi röykkiö sijaitsee tasanteen reunalla. Se on muodoltaan pitkänomainen. Sen koko on 1,9 x 1,2 m ja korkeus 0,3 m. Rauhoitusluokka: ei määritelty. Lukumäärä: 2. Historiallinen. Kulkuväylät. Merimerkit.

44. Älgsjöskatan: Ilmoituksen perusteella Älgsjölandetin itäkärjessä sijaitsevalla Älgsjöskatanilla kalliojyrkänteen päällä on sijainnut pieni ruotsalaisten linnake, jonka Venäjän laivasto tuhosi vuonna 1789 ja rakensi viereen oman linnakkeensa. Kohde ja sotahistorialliset tapahtumat tunnetaan historiallisista lähteistä. Ilmoittajan mukaan saaren pelloista on löytynyt mm. tykinkuulia. Kohdetta ei ole tarkastettu maastossa. Ilmoittajan mukaan siitä ei ole juuri mitään nähtävissä. Rauhoitusluokka: ei määritelty. Historiallinen. Puolustusvarustukset. Linnakkeet.

LIITE 2

MERIVÄYLIEN PERINTÖKOHTTEIDEN KUVAUKSET

(*Ikkaala, 2009*)

104 Barösund, Inkoo

Luotsiasema 1900-luvun alku

Barösund on sisäsaaristoon sijoittuva väyläosuus, jonka varrella on ollut useita luotsiasemia. Säilynyt vartiotupa sijaitsee metsän ympäröimällä kallioniemekkeellä Barösundin itäpäässä. Vartiotupa on yksikerroksinen ja suhteellisen kookas hirsirakennus. Samantyyppisiä rakennuksia on säilynyt myös Siipyyn Yttergrundissa ja Porvooon Söderskärissä. Luotsivartiotupa on hyvin säilynyt. Myös sen tilajako on alkuperäinen ja interiöörit kuvastavat luotsitoiminnan aikaista tilannetta. Asemarakennus on alkuperäisen ideansa mukaisesti avoimella paikalla ja väyläosuuden keskeinen maamerkki. Myös asema-alueen ulkorakennukset ovat säilyneet. Barösundin luotsiasema on historiallisesti merkittävä kulttuuriympäristö. Rakennusryhmä on olennainen osa Barösundin väylähistoriaa.

105 Bågaskär, Inkoo

Luotsiasema

Bågaskär on korkea kalliosaari Inkoon ulkosaaristossa. Helikopterin laskeutumisalustan kohdalla sijainnut luotsiasema on tuhoutunut. Luotseille ja näiden perheille tehty asuinkasarmi on säilynyt. Rakennuksen ulkoasu on alkupeäinen, mutta sen interiööri on muuttunut. Kokonaisuuteen kuuluvat ulkorakennukset ovat historiallisessa asussa, mutta huonossa kunnossa.

106 Pävskär, Inkoo

Kummeli 1888

Pävskärin kummeli on rakennettu kallioharjanteen päälle merkittävälle maisemapaikalle. Luonnonkivistä ladottu merimerkki on näyttävä ja harvinaisen hyvin säilynyt. Kummelin ympäristö on avoin ja sen historiallinen tehtävä on selvä. Saaren historiallisiin kerrostumiin kuuluu kummelin turvalaitteena syrjäyttäneen loiston graniittijalusta. Pävskärin kummeli on erittäin hyvä esimerkki kivikummelista ja sen sijoittelusta.

LIITE 3

VANHAT KARTAT 1

Harjoitustyön tekemisessä käytetyt vanhat kartat. Kartta-
lähteet on lueteltu lähdeluettelossa.

Lars Forsellin kartta Inchoon saaristosta vuodelta 1690. FB.

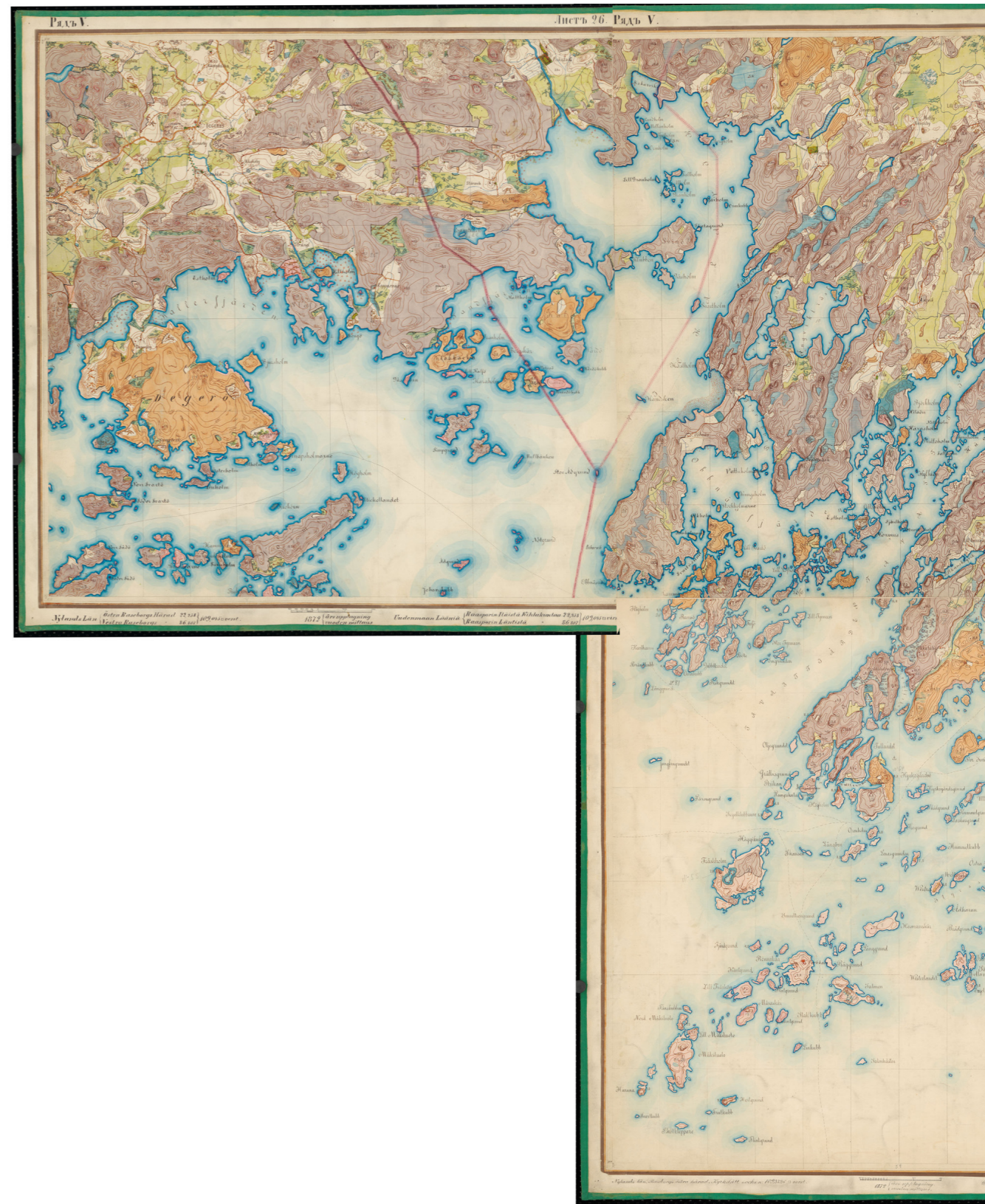
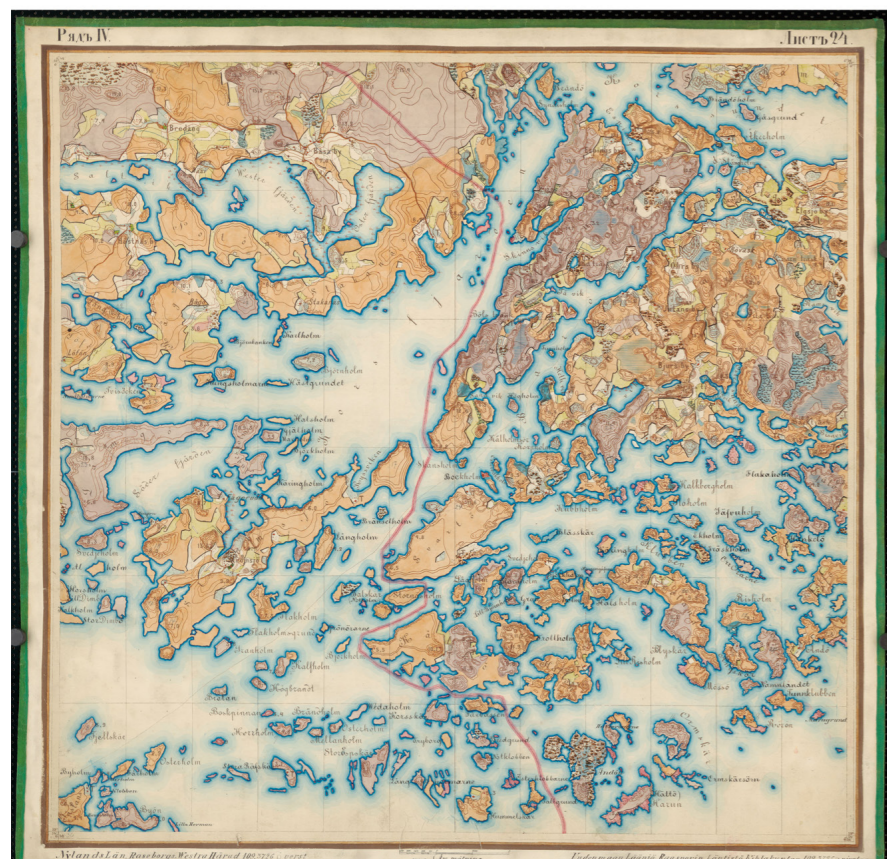
Maanmittauskonttorin kihlakunnan kartta vuodelta 1742. JYX 1.

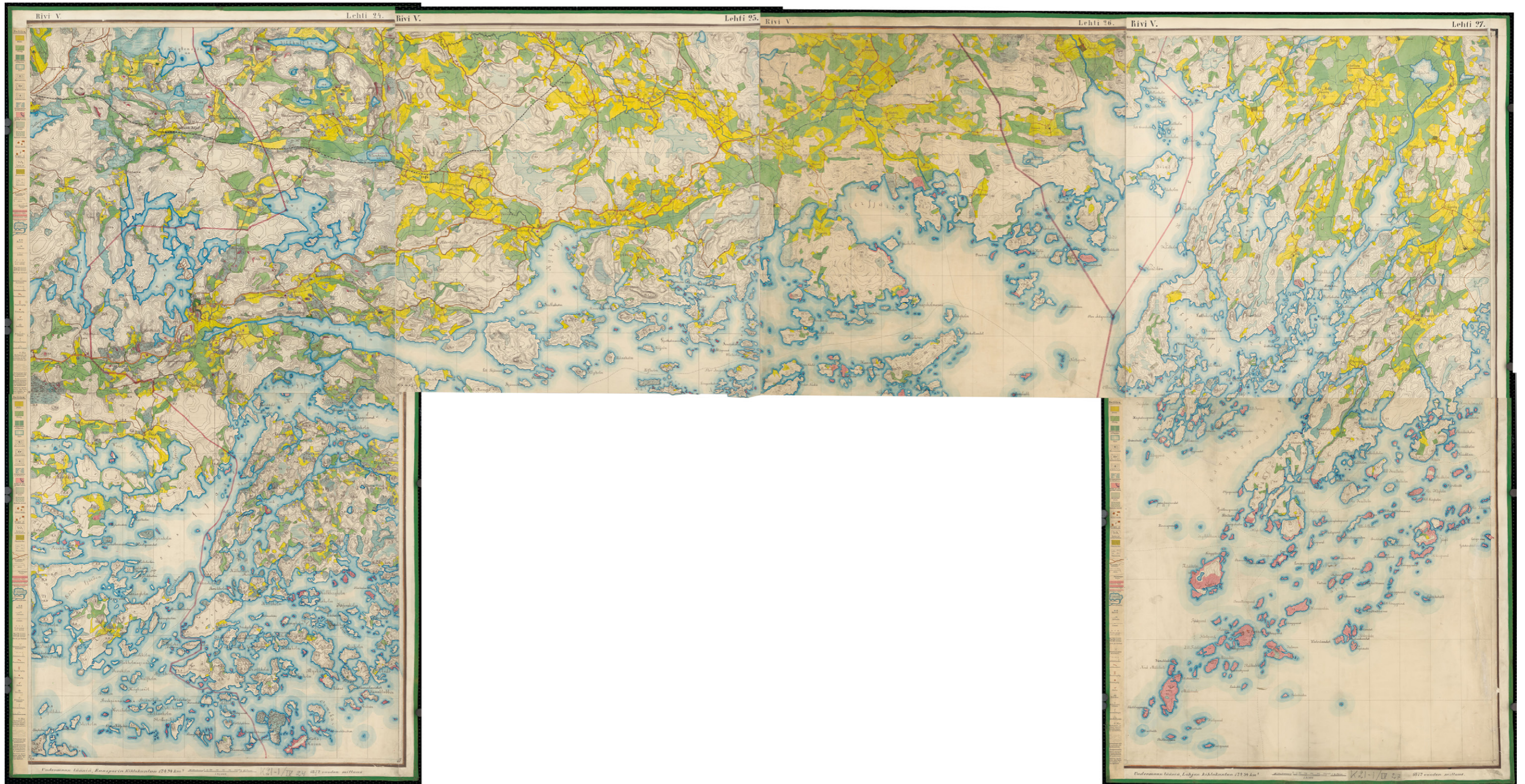
Inkoon karttalehti 2014 10 pitäjänkartasta vuodelta 1840. JYX 7.

Inkoon saaristo Kalmbergin kartastossa vuodelta 1855. JYX 6.

Senaatinkartasto vuodelta 1872. AL.

Venäläinen topografikartta vuodelta 1872. AL.

Lääninkartta vuodelta 1893. JYX 2.

Maanmittauslaitoksen pitäjänkartta vuosilta 1935–36. ML.

Kartta vuodelta 1936. Valokuva Inkoon kirjaston seinällä olevasta kartasta. SA.

